

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITARIUS EGYHAZ

99.ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

1

1993

KERESZTÉNY MAGVETŐ

99. ÉVFOLYAM • 1993 • 1. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos:	Újévi pásztorlevél	3
	A tordai ediktum 425. évfordulója	4

TANULMÁNYOK

A tordai országgyűlés határozata 1568-ban	5	
Kovács István:	A reformátorok — Luther, Zwingli és Kálvin — állásfoglalása a vallásszabadság kérdésében	6
Simén Domokos:	János Zsigmond valláspolitikája	12
Dr. Erdő János:	A tordai ediktum teológiai alapja	24
Dr. Szabó Árpád:	Vallásszabadság és unitarizmus	30
Dr. Robert Traer:	Hit és szabadság	33
Mikó Lőrinc:	A vallásszabadság érvényesülése országunk alkotmányában és a gyakorlatban	36
Dr. Bodor András:	A vallásszabadság és a kolozsvári unitárius iskola	40
A Főtanács ünnepi Nyilatkozata	48	

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Rezi Elek:	A vallásszabadság öröme	50
Dr. Leon Hopper:	Szent helyek	51
Dr. Philip Hewett:	Az ígéret földje felé	55
Kovács István:	Életre vivő út	58
	Örök küldetésed	60
	Tiszta szemmel	62
Szabó Zoltán:	Van menekülés	64
Eszmék, gondolatok	66	
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	67	
KÖNYVSZEMLE	71	

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János
(felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők),
Andrási György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9 sz., telefon: 115271

Postacím: 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania

IC • CLUJ • 1993/ 1

CONTENTS

Dr. Lajos Kovács:	New Year's Pastoral Letter	3
	The 425th Anniversary of the Edict of Torda	4

STUDIES

The Edict of Torda from 1568	5	
István Kovács:	The Reformers' Point of View Regarding the Problem of Religious Freedom	6
Domokos Simén:	The Religious Policy of the Transylvanian Prince, Zsigmond János	12
Dr. János Erdő:	The Theological Basis of the Edict of Torda	24
Dr. Árpád Szabó:	Religious Freedom and Unitarianism	30
Dr. Robert Traer:	Faith and Freedom	33
Lőrinc Mikó:	The Prevailing of the Religious Freedom in the Constitution of our Country and in the Practice	36
Dr. András Bodor:	The Religious Freedom and the Unitarian School in Kolozsvár	40
Festive Declaration of the Supreme Consistory	48	

SERMONS

Dr. Elek Rezi:	The Joy of the Religious Freedom	50
Dr. Leon Hopper:	Holy Places	51
Dr. Philip Hewett:	Toward the Promised Land	55
István Kovács:	The Way that Leads to Life	58
	Your Eternal Mission	60
	With Clean Eyes	62
Zoltán Szabó:	There is Escape !	64
Ideas, Thoughts	66	
CHURCH LIFE — NEWS	67	
BOOK REVIEWS	71	

Editors: Dr. Lajos Kovács, the President of the Editorial Board;
members: dr. János Erdő, dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó,
György András, Lőrinc Mikó, dr. Elek Rezi, Ferenc Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Phone: (40-95)115271

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Kovács Lajos püspök, Kolozsvár; *Kovács István* teológiai tanár, Kolozsvár; *Simén Domokos* lelkész, Csíkszereda; *Dr. Erdő János* teológiai tanár, Kolozsvár; *Dr. Szabó Árpád* teológiai tanár, Kolozsvár; *Dr. Robert Traer* IARF főtitkára, Oxford; *Mikó Lőrinc* előadótanácsos, Kolozsvár; *Dr. Bodor András* ny. egyetemi tanár, Kolozsvár; *Szabó Dezső* lelkész, Kolozsvár

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

„A te hited megtart téged” (Lk 7,50)

Kedves atyámfiai, szeretett híveim!

Küzdelmes, megpróbáló hétköznapjainkban időről-időre bizonytalanság, kétség, aggodalom vesz rajtunk erőt. Egy ijedt érzés ragad magával; cél nélkül bolyongunk, elcsüggedünk, elhomályosul előttünk a kivezető út. Aztán ismét megnyugszunk; szívünk új reménységgel telik meg. Fájdalmunkban, elesettségekben imádkozni kezdünk és felcsendül lelkünkben „egy halk és szelíd hang”, Isten hangja, amelyet annakidején, lelki válsága tetőpontján Illés próféta Hóreb hegyén boldogan hallott meg, mely erőt adott neki küzdelmei folytatására. Ez a hang az evangéliumból hangzik felénk, mely a hívő embert válságos óráiban megragadja, újjáteremti, ráeszmélteti arra, hogy soha nincs egyedül, gondoskodik róla Isten.

Újév reggelén hangzik gyülekezeteink felé is az a gondviselő Istenben való megingathatatlan, legyőzhetetlen hit, amelyre minket a jézusi örömezenet tanít, és azt a bizonyosságot teremti meg bennünk, hogy Isten, amiképpen velünk volt eddig, velünk lesz a jövőben is; soha el nem hagy, ha erős hittel bízunk benne, ha gyarló, törekeny életünkkel belékapaszkodunk, ha megtartjuk az evangélium parancsolatait, ha kevés örömeinkben és naponkénti csalódásainkban egyaránt hozzá imádkozunk.

Az ismeretlen újesztendőben híveink felé hangzik az evangéliumi tartalmú üzenet: mindannyiunknak időről-időre Istenben, gondviselő Atyánkban kell megnyugodnunk, szent reményeinkkel benne kell megújulnunk, újjászületnünk. Annak a sallangnélküli egyszerű egyistenhitnek kell életünkben diadalmaskodnia, amelyre Jézus tanított; annak az istenhitnek kell bennünk az eddiginél nagyobb mértékben élő valósággá magasztosulnia, mely életünknek célt, értelmet, tartalmat ad.

Ezen a napon azért imádkozunk, hogy gondviselő Istenünk áldása továbbra is áradjon ki templomainkra és gyülekezeteinkre. Áldja és szentelje meg Belé vetett hitünket és bizalmunkat. Segítsen minden igaz ügyünk győzelmében, jogaink biztosításáért folytatott küzdelmünkben; adjon népünknek, egyházunk minden tagjának és minden békeszerető embernek áldott Új évet.

Atyafiságos üdvözléssel és főpásztori szeretettel,

Dr. Kovács Lajos
püspök

Kolozsvár, 1993. január 1.

Dr. Kovács Lajos

A TORDAI EDIKTUM 425. ÉVFORDULÓJA

Főtisztelendő rendkívüli Főtanács, Kedves Atyámfiai, Testvéreim!

Ebben az ünnepi órában szavakban ki nem fejezhető meghatódottsággal és gondviselő Istenünk iránti mély, tiszta hálaadással emlékezünk. Lelki szemeink elé próbáljuk idézni azt a 425 esztendővel ezelőtti, 1568. január 6. és 13. közti napokban végbement történelmi jelentőségű eseményt, a tordai országgyűlés határozatát, mely a lelkiismereti- és vallásszabadság törvényét kimondva, az unitarizmus állami elismerését és egyházunk megalapítását jelentette. Ennek az egész Európában példa nélkül álló történelmi eseménynek a középpontjában 16. század nagyszerű, hősi világának kiemelkedő személyisége, az erdélyi reformáció egyik legkiválóbb képviselője, Dávid Ferenc áll. Mert egyházunk alapítója és első püspöke példaképe az igazság és világosság felé nehéz lelki tusák, gyötrő vívódások árán fokozatosan közeledő rendkívüli vallástörténeti személyiségnek. Mindent elsőprő erővel lángolt lelkében az igazság szüntelen, fáradhatatlan keresése, az igazság utáni olthatatlan lelki és szellemi szomjúsága, mely egész reformatori munkáját meghatározta. Ehhez a szüntelen, lázas kereséshez természetesen, szervesen kapcsolódott a szabadság iránti szent rajongása, mely a tordai országgyűlés nagyszerű határozatában csúcsosodott ki, és a türelmesség nemes eszméjével elszakíthatatlanul egybeforrva, nevét halhatatlanná tette. A hit- és lelkiismeretszabadság elvének törvény általi kimondása, mely korábbi országgyűlési határozatok megkoronázása volt, és amelyben Dávid Ferencnek döntő szerepe volt, örök dicsősége annak a szabadelvű, haladó lelkületnek, mely egyházalapítónk egész állásfoglalását ragyogó színben állítja elénk, mert a legnemesebb jézusi eszmények diadalát jelentve, az elkövetkező nehéz, válságos időszakokban az unitárius egyház szellemi színvonalát döntő módon meghatározta.

Szeretettel köszöntve rendkívüli, emlékező Főtanácsunk tagjait és kedves vendégeinket, ünnepi gyűlésünket megnyitom.

Torda, 1993. január 13.

A TORDAI ORSZÁGGYŰLÉS HATÁROZATA 1568-BAN

URUNK Ő FELSÉGE MIKÉPEN ENNEK ELŐTTE VALÓ GYŰLÉSIBE ORSZÁGÁVAL, KÖZÖNSÉGGEL AZ RELIGIÓ DOLGÁRÓL VÉGEZŐTT, AZONKÉPPEN MOSTAN ÉS EZ JELEN VALÓ GYŰLÉSÉBE AZONT ERŐSÍTI, TUDNIILLIK, HOGY MINDÖN HELYÖKÖN AZ PRÉDIKÁTOROK AZ EVANGÉLIUMOT PRÉDIKÁLJÁK, HIRDESSÉK, KIKI AZ Ő ÉRTELME SZERÉNT, ÉS AZ KÖZSÉG HAVENNI AKARJA, JÓ, HA NEM PENIG SENKI KÉNSZERÍTÉSSEL NE KÉSZERÍTSE AZ Ű LELKE AZON MEG NEM NYÚGODVÁN, DE OLY PRÉDIKÁTORT TARTHASSON, AZ KINEK TANÍTÁSA Ő NÉKIE TETSIK. EZÉRT PENIG SENKI AZ SUPERINTENDENSÖK KÖZŰL, SE EGYEBEK AZ PRÉDIKÁTOROKAT MEG NE BÁNTHASSA, NE SZIDALMAZTASSÉK SENKI AZ RELIGIÓÉRT SENKITŐL, AZ ELÉBBI CONSTITUTIÓK SZERÉNT, ÉS NEM ENGEDTETIK EZ SENKINEK, HOGY SENKIT FOGSÁGGAL, AVAGY HELYÉBŐL VALÓ PRIVÁLÁSSAL FENYÖGESSÖN AZ TANÍTÁSÉRT, MERT AZ HIT ISTENNEK AJÁNDÉKA, EZ HALLÁSBÓL LÉSZÖN, MELY* HALLÁS ISTENNEK IGÉJE ÁLTAL VAGYON .

* Erdélyi Országgyűlési Emlékek, II. k. 343. Eredetije a nagyszebeni Brukenthal múzeum kéziratárában található.

Kovács István

A REFORMÁTOROK — LUTHER, ZWINGLI ÉS KÁLVIN — ÁLLÁSFOGLALÁSA A VALLÁSSZABADSÁG KÉRDÉSÉBEN

*„Idő és sok tapasztalás kell addig,
míg odáig jut az ember, hogy belátja:
egy dogma sem érdemli meg, hogy
szembeszálljunk érte, s vétsünk a
szeretet ellen.”*

RENAN

AZ ELŐZMÉNYEK

Több mint négyszáz évvel ezelőtt, mielőtt még az első „Európa-ház”-hírnökök hivatalba léphettek volna, az akkor már hírneves festő — Pieter Breughel — Brüsszelbe utazott és megfestette a Bábel tornya című képet. Apró, kis ember-alakok fáradoznak hatalmas kőtömbök alatt, állványok tetején, néhányan a földön fekszenek... Kimerült, elesett lények. Breughel képe a reneszánsz, humanizmus és reformáció építészeire, a középkor után megszülető, az új Európa alapjait lerakó építészeire emlékeztet.

A reneszánsz, azaz „újjászületés” fogalmát először a „renascentes litterae” (újjászülető tudomány, irodalom) kifejezésben alkalmazták a kor gondolkodói a 15-17. századi nagy szellemi megújulás, fellendülés jelenségeire. A nyugat-római birodalom és Konstantinápoly eleste közötti évezrednyi időszakot, a középkort, új kultúra, tudomány és művészet váltja fel, mely tudatukban mint az ezer évvel ezelőtt elenyészett antik műveltség felújulása, újjászületése jelent meg. Az antik kultúra számos eredményének a feltámasztása az európai művelődés új korszakának csak egyik fontos jelensége, de nem a lényege. A középkor sem egyszerűen „sötét”, „barbár” időszaka az emberiség történetének, hisz éppen ennek vívmányai, eredményei tették lehetővé az újjászületés korának eljövételét. Éppen ezért a reneszánszot, mint történeti kategóriát, eredeti jelentésétől függetlenül az európai kultúrának a középkort követő nagy korszakát és a művészetek, az irodalom e korszakban érvényes egyetemes stílusát jelöli. A reneszánsz társadalmi alapja — az akkori Európa legfejlettebb országaiban — az egyre erősödő polgárság, így ezen réteg új társadalmi törekvéseinek, életszemléletének, az élet kihasználására és élvezésére való törekvéseinek, mohó tudásvágyának, izlésének és művészetének kifejezője lett. A reneszánsz embere érdeklődésének homlokterébe a természet és az ember került, e kettő lett kutatómunkájának, művészetének és irodalmának tárgya: tudósok sora kutatja az ember anatómiáját, a természet törvényeit, bátor felfedezők vágnak neki a világoceánnak új földrészeket felfedezni és megismerni, és egymást követik a korszakalkotó műszaki vívmányok, többek között a könyvnyomtatás.

A középkor vége felé, a városi—polgári fejlődés terén az itáliai városok törnek az élre, így a reneszánsz kultúra itt bontakozik ki. E kultúra emberközpontúsága és az antik művelődés különleges kultusza együttesen jut kifejezésre a reneszánsz legfontosabb szellemi áramlatában, a humanizmusban, amelynek lényege az ember. A latin nyelv ápolása és új életre keltése — mely az antik kultúra utánzásából fakadt — segített fenntartani az irodalom és a tudomány nemzetek feletti egységét. Ennek révén érvényesült a humanizmus, mely fontos szerepet töltött be a haladó eszmék és korszerű irodalmi formák elterjedésében. Később, a haladó eszmék térhódításával és a reformáció előretörésével, egyre inkább előtérbe kerülnek a nemzeti törekvések, aminek következtében — a fejlett országokban — kezd általánossá válni az anyanyelv használata.

A reformáció, az európai fejlődés ezen vonulatának igen fontos szakasza. Lenyűgözően gazdag, színes és mozgalmas korszak, amely ellentmondásoktól, külső és belső háborúktól sem volt mentes. Bár a vallási és politikai, a gazdasági és társadalmi tényezők szinte elválaszthatatlanul összeforrtak benne, a reformáció kiváltó okait — általában — három tényező jelenlétére vezethetjük vissza. Elsőként arra, hogy a 4. századtól államvallássá lett kereszténység, hol a világi hatalommal szövetkezve, hol egyeduralmi törekvéseknek hódolva, igen gyakran megtagadta eredeti — jézusi — önmagát; szinte másfél ezer éves történelme során egyre elviselhetlenebbé súlyosbodtak visszaélései. A keresztesháborúk és vallásháborúk, a „másként gondolkodók” — az ún. eretnekek — kíméletlen üldözése, a hitnyomozó törvényszék — az inkvizíció — felállítását hitelesen tanúskodnak minderről. A hatalom és gazdagság bűvkörében élő — gazdagságát, egyeduralmát és nem utolsó sorban dogmatikai egységét megőrizni akaró — római katolikus egyház sokszor vétett a türelem, a lelkiismereti szabadság és a jézusi szeretet eszméi ellen. A hivatalos tanítástól eltérő felfogást valló keresztények, „másként gondolkodók” üldözését és megsemmisítését teológiailag is „igazolta” (Aquinoi Tamás — „a középkor teológusfejedelme” — révén, aki művében minden elképzelhető eretnek tanításra választ adott, és „igazolta” az eretnekek elleni harc jogosságát). A felsorolható szomorú példák hosszú sorából — csak a középkori egyház türelmetlenségének véres emlékére emlékeztetn — mindössze Wycliffe és Husz János (megégették 1415-ben) nevét említjük...

Ha az egyház belső ellentmondásait vagy az ellene fellépőket — reformok útján vagy az ellenfelek megsemmisítésével — korábban mindig sikerült „kiküszöbölni”: a 16. század Európája ezt már nem tette lehetővé! Az ekkori ellentmondások ugyanis túlságosan összefonódtak a látszólag váratlanul fellépő, valójában azonban már hosszú idő óta — akár három évszázadnyi idő óta — a felszín alatt feszülő társadalmi, gazdasági, politikai és vallási-ideológiai kérdésekkel, amelyek ezúttal a mintegy másfél ezer éves intézményből kiszakadó új — „reformált” — egyházak létrejöttéhez vezettek. A reformáció közvetlen alapját tehát a fokozatosan felhalmozódó visszaélések és az ugyancsak fokozatosan felhalmozódó elégedetlenség teremtette meg.

A reformáció előkészítői és elindítói — a már említett reneszánsz és humanizmus által képviselt behatások mellett — maguk a reformátorok, akik nemcsak az egyház visszaélései, vagy „világi” életvitele (a papság nem éppen jézusi életmódja) ellen tiltakoztak, hanem az egyház központi fontosságú dogmatikai tételeit tették vizsgálat tárgyává. Ha a reneszánsz és humanizmus hatása az emberközpontúság érvényesítésében, az emberi méltóság-elismerésben valósult meg, akkor a reformáció — pontosabban már az előreformáció is — egyre határozottabban hozta felszínre az új szellemiséget és a kornak megfelelő új emberideált is: az autonóm személyiséget vagyis azt az embertípust, akit többé már nem tekintély tisztelete tart meg hitében, hanem személyes meggyőződése. A reformátorok nem akartak ugyan új egyházat létrehozni, de kritikájuk túlmutatott azon, amit a katolikus egyház

elfogadhatott, ők pedig vonakodtak az egyház tekintélyét mindenek felett állónak tekinteni. Nem a római egyház a hit szabálya, hanem a hitnek kell a római egyház és minden egyház szabályának lennie — vallotta Luther.

A középkori egyházzal és egyházi tanítással szemben fellépő irányzatok mindig és mindenütt azzal az igénnyel léptek föl, hogy a torzításoktól megtisztított, tiszta és igaz keresztény hitet állítják helyre, ugyanakkor ezek az irányzatok kettős vonalon haladtak. Egyrészt valóban az egyház reformját kívánták (például Savonarola), másrészt, amikor saját tanaikat nyilvánították helyesnek a pápai tekintéllyel szemben, már túl is léptek a reform egyszerű követelésén egy olyan hit felé, amelyben a hangsúly az ember és Isten közötti kapcsolaton van. (Egy másik vonalat, egyebekben az egyházon belül maradni kívánva, képviselte Assisi Ferenc és a német misztika, például Eckhart.) A protestantizmus első nagy, reprezentatív előfutárai a valdenses mozgalmak, amelyek tudatosan evangéliumi alapra kívántak helyezkedni mind az egyházszervezet, mind a hitélet tekintetében. Hasonlóképpen Wycliffe és Husz, akik szinte mident előlegeznek már abból, amit később a nagy reformátoroknál találunk, nem egyszerűen reformot kívántak, hanem éppen dogmatikai kérdésekben helyezkedtek legélesebben szembe a katolikus egyházzal. Tehát már ezen a ponton szembeötlik, hogy a protestantizmus elve éppen hitelv jellegű: Isten és ember közvetlen viszonyának elve. E tekintetben a protestantizmus egy: Luther, Zwingli és Kálvin, sőt a népi irányok (pl. Münzer) is ugyanezt a hitet vallják, csak más értelmezésben vagy más gyakorlati következtetések levonásával. A protestantizmus legélesebb dogmatikai harcai mindenekelőtt az úrvacsora és az ember üdvözülésének kérdései körül folytak. Luther (és a kálvinizmuson belül föllépő burkolt lutheránus tendencia, pl. remonstránsok) szerint az ember a hit által üdvözüli, Kálvin szerint Isten kegyelme, eleve elrendelése (predesztináció) által.

A reformációval jelentkező protestantizmust tehát úgy határozhatjuk meg — az eddig elmondottak alapján is —, mint egy új vallásos magatartásformát, az autonóm keresztény ember magatartásformáját, aki Istennel közvetlen viszonyba lép és azonosul a hiten keresztül. Mindezek alapján arra gondolhatnánk, hogy a reformáció és a protestantizmus állásfoglalása a türelem és a vallásszabadság kérdésében alapvetően más lesz, mint az „eretnekeket” üldöző és a reformációval szemben fellépő katolikus egyház vallási türelmetlensége, intoleranciája. A valóság azonban az, hogy bár a reformáció kezdetben állást foglalt a „keresztény szabadság” mellett, a reformátorok maguk sem tudtak határozott álláspontot kialakítani, illetve következetesen kitartani a vallási türelem és a vallásszabadság mellett. Mindebbe sokszor az állam és egyház közötti viszony is — döntő módon — beleszólt. Mindenesetre a reformáció valamennyi irányzata megvívta a maga harcát: új intézményeket, nevelési formákat, politikai, sőt gazdasági rendszereket vezetett be, s ezzel lerakta a modern Európa alapjait. Az új Babel alapjait is, mivel a régi tekintélyek megdőltek, s az egyetlen — valamennyi protestáns irányzat által elfogadott — mérce a Biblia lett, de az értelmezésében megmutatkozó különbségek nem hozták közelebb, hanem még jobban eltávolították egymástól a sokféle irányzatot. Ha pedig hatalomhoz jutottak, sok esetben újabb dogmákat emeltek a régié helyébe, aminek következményei — a vallásszabadság és vallási türelem szempontjából is — ismertek.

LUTHER MÁRTON (1483-1546) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

A világi hatalommal szemben világos és határozott lutheri követelmény a lelkiismereti szabadság feltétlen tiszteletben tartása. Vagyis: „A császárnak minden egyéb dologban készek engedelmessé válni, de azokban, melyek Isten tiszteletére, mindenkinek üdvére és boldogságára tartoznak, az Isten parancsából és lelkiismeretük miatt, mindenekelőtt Istenre kötelesek tekinteni.”¹

Másrészt: Sohasem azt kell néznünk, hogy mit hisz a tömeg, mit rendelnek az atyák és a zsinatok, hanem azt, hogy mit tanít Isten igéje. Merő oktalanság az,

mikor a külső hatalom a lélek s hit dolgaiba avatkozik...Szépen indokolja: „Kinek-kinek dolga, hogy milyen a hite, s neki magának kell törekednie valódi hitre...Mivel tehát mindenkinek lelkiismeretétől függ, hogy miképp hisz vagy nem hisz, s ebből a világi hatóságnak semmi rövidsége nincsen, ez okból legyen ő is elégedett s intezze a maga dolgait s hagyja az embereket, hadd higgyenek így vagy amúgy, amint lehet és tetszik nekik és senkit erőszakkal ne kényszerítsenek, mert a hit az egyéniség szabad elhatározása, melyre senkit sem lehet kényszeríteni — Istennek műve az az emberi lélekben.”²

Mindebből következik az is, hogy: „Az eretnekséget soha sem lehet erőszakkal elnyomni, ahhoz más eszköz kell; itt más kérdésről van szó, semhogy azt fegyverrel lehetne elintézni... Az eretnekség lelki baj, azt nem lehet semmiféle karddal vágni, semmiféle tűzzel égetni... Egyedül Istennek ígéje, amely ezt megteszi.”³

Az egyén és a keresztyény gyülekezet jogairól szólva, Luther határozottan elveti azt az addig hagyományos felfogást, miszerint a hit dolgainak megítélésére csupán a püspökök, zsinatok és a pápa volnának hivatva. Ha szabad az egyén — írja —, legyen szabad a gyülekezet is. Két alapvető joga van: ítélni az egyházi tan felett, és prédikátort alkalmazni vagy elmozdítani. Elemi jog mindkettő.⁴

Az egyén és gyülekezet jogairól, a hit és lelkiismeret szabadságáról szóló néhány lutheri alapelvől is könnyen érthetővé válik, hogy mekkora szolgálatot tett Luther a protestantizmus és a vallásszabadság ügyének. Ebből a szempontból joggal méltatta kortársa — Bugenhagen — így: „Az egész világ vak és sötétségben ül, csak ez az egyetlen férfi látja, mi az igazság.” — Kár, hogy a tényleges gyakorlat akkor — Luther korában — sem mindig rímelt egybe az elmélettel! Sajnos, „csak ember” volt ő is, gyakran nyers és türelmetlen, s nem tudott felülemelkedni korának minden előítéletén és gyakorlatán. Bár a „keresztyény szabadságért” lépett porondra, maga is gyakran ragaszkodott a betűhöz; hirdette, hogy az ész az illetékes bírő még a Szentírás fölött is, mégis gyakran követelte, hogy az ész fogadja el a meg nem érthető tanokat. Jellemző az is, hogy midőn a pápa kiátkozza és iratait megégetésre ítéli, akkor — „válaszként” — ő is elégeti a pápai bullát... A „keresztyény szabadság” szempontjából nézve talán legnagyobb hibája, hogy a német parasztháborúban Luther maga is a hatalom mellé állott, s annak „jogait” — sőt eszközeit is — a Szentírás tekintélyével védelmezte, támogatta. Az iszonyú megtorlás és Münzer Tamás lefejezése idején (1525) írta: „Isten és ember ellen háromszoros iszonyú bűnt követtek el a parasztok, amiért sokszoros lelki és testi halált érdemelnek.”⁵ Szomorú történelmi tény, hogy „a hit dolgaiban” nem sikerült kiegyezésre, megbékélésre jutni, de a fölkelést a német protestánsok és a katolikusok egyesített serege folytatta vérbe...

ZWINGLI ULRICH (1484-1531) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

Zwingli önálló egyénisége a reformációnak. Luthertől függetlenül, 1516-ban kezdett az evangélium szellemében prédikálni, Svájcban. Saját bevallása szerint: még két évig ismeretlen volt előtte Luther neve. Sok tekintetben a saját útján haladt, ami azt is jelenti, hogy majdnem egyszerre születtek válaszok e forrongó században felvetődő kérdésekre, s magukban hordozták a német és svájci ágak elkülönülését is.

Méltatói szerint Zwingli határozott „ellensége minden valláskényszernek”; a svájci reform 62. pontja szerint a Szentírás az egyetlen forrás, amit hajlandó elismerni, s ezt a „lelkiismeret szabadságának olyan tiszteletben tartásával tette, hogy becsületére válik úgy neki, mint Zürichnek.”⁶

Érdekes — és a svájci kantonokra jellemző —, hogy például Bazelben, a katolikus és reformpárti hívek zavargásai rendjén, a városi tanács nem tesz eleget egyik fél kérésének sem, de azt a parancsot megújította, hogy: „aki háborgat másokat vallásuk gyakorlatában, vagy gúnyol hitükért, öt font pénzbírsággal fog sújtani.”⁷

Figyelmet érdemel az is, hogy bár a lutheri iránnyal nem sikerül a megegyezés — Zwingli radikális úrvacsorátana miatt —, de a létrejövő kiegyezés értelmében kimondják, hogy: „nem fognak viszálykodni, hanem keresztényi türelemmel lesznek egymás iránt.” (Marburg, 1529).

Sajnos, az anabaptistákkal (újrakeresztelőkkel) szembeni fellépés rendjén a svájci kantonok már távolról sem ilyen türelmesek! A rendkívül szigorú egyházi rend kiépítése mellett kimondják a súlyos testi fenyítés vagy akár halálbüntetés jogosságát is, mint például „megvesszőzés és kiutasítás, vízbe-fojtás és megégetés!”⁸

Ugyancsak a türelmetlenség és vakbuzgóság eredménye volt a szövetséges kantonok (katolikusok és reformátusok) közötti vallásháború, 1529—1531 között. Zwingli maga is csak a háborútól remélt orvoslást, sürgette azt is, s ő is annak lett áldozata. Jelképes és ugyanakkor jellemző is a kor ádáz türelmetlenségére halála a kappeli csatában: többszörösen megsebesült, egy fa alatt agonizált, amikor megkérdezték, hogy akar-e gyönni? Mikor megtagadta — megölték, majd felnégyelték és máglyán elégették.⁹

KÁLVIN JÁNOS (1509—1564) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

A genfi reformátor úgy vélekedett, hogy „azért, mert a szabadság címe alatt Isten iránti engedetlenség és zabolátlan szabadság fordul elő, nem kell sem nekünk lemondanunk a szabadságról, sem másokat megfosztanunk tőle.”¹⁰ — A szép elmélet és lehangolóan szomorú gyakorlat közötti különbség érzékeltetésére elég lesz néhány meglehetősen ismert példa említése.

Kálvin reformja legalább olyan türelmetlen volt, mint a sok váddal illetett katolikus fanatizmus középkori képe; módszereiben sem sokban különbözött attól. Az 1541-ben megalapított „teokratikus köztársaságban”, ahol az egyház alkotmányát a presbiteri rendszer alapján szervezte meg, diktatorikus módszerekkel és eszközökkel ügyelt fel a rendre. „Informátorai” és besúgóí elöl nem rejtőzhetett el senki és semmi; szabályozta a hívek öltözködését, étkezését, szórakozását, s még a családi élet titkait is figyeltette. Büntetések és „tortúrák új módszereit vezette be”; 1542—1546 között 58 kivégzést hajtottak végre, 1545-ben 34 „boszorkányt” égettek meg.¹¹ Kálvin „kegyetlen kegyessége” a másként gondolkodókkal szembeni „abszolút intoleranciájában”¹² nyilvánult meg leginkább; őket „eretnekként” üldözte, mivel az „eretnekségben” az Isten haragját kockáztató és az államot is fenyegető veszélyt látott. Az antitrinitarizmussal szemben teljesen intoleráns volt.¹³ Mindez nemcsak egyes harcostársainak az eltávolodását, de mindenképp Servet halálraítélését eredményezte. Miguel Servetus (1509—1553), spanyol humanista, orvos és hitújító tragikus életútja — mint ismeretes — a máglyán ért véget. Kálvin — kinek közlése alapján az inkvizíció közvetve Servet nyomára jött — elfogatta a francia jezsuita bíróság ítélete elől Genfben menekülő Servetust, majd egyházi törvényszék elé állíttatta, és a genfi tanács — Kálvin tekintélyének nyomása alatt — törvénytelenül, minden tényleges jogi alapot nélkülözve¹⁴, röviddel azelőtt megjelent — eretneknek ítélte — főművével (a Christianismi Restitutio-val) együtt, 1553. október 27-én megégettette.¹⁵ Feltétlenül nehéz dolguk van mindazoknak, akik — valamilyen módon — menteni akarják a nagy reformátort, s „a genfi kegyes máglya” bűnét. Kálvin már hét évvel előbb elhatározta és előkészítette Servet halálát. Egy 1564. február 13-án keltezett, Farelhez írt levele a bizonyosság erre: „Ha ide jó, soha el nem tűröm, hogy élve hagyja el Genfet.”¹⁶

Összegező szándékkal elmondhatjuk, hogy a reformáció föltétlen előbbrelépést, haladást jelentett a vallásszabadság szempontjából is. Igaz ez a megállapítás még akkor is, ha a nagy reformátorok vallásszabadsággal kapcsolatos tényleges, gyakorlati állásfoglalása nem mindig érte fel az elméletben megfogalmazott elképzeléseket. Még akkor is, ha az a türelmetlenség, amellyel a reformációt megvalósítani és győzelemre juttatni akarták: a reformátorok módszereiben nemegyszer

ugyanazt az erőszakos türelmetlenséget eredményezte, amelyet a katolicizmusnak a szemére vetettek.

Mindez még két gondolatot kínál figyelmünkbe. Elsőnek Zwingli özvegyét idézném, aki 1531-ben így írt lányának, s amit kései protestáns utódokként mi is megszívlelhetünk, midőn a reformátorok emlékét idézzük: „Legyen előtted édesapád mindig példakép a Szentíráshoz való ragaszkodásodban, az igazságért való küzdelmedben. Bocssád meg hibáit. Gondolj arra, hogy ő is ember volt hibákkal, tévedésekkel...”¹⁷

Másodszor: úgy vélem, jogos büszkeséggel gondolhatunk — itt Tordán, az 1568. évi tordai ediktum 425. évfordulójának napján — az erdélyi reformációra, Dávid Ferencre és a vallásszabadság törvénybe iktatására. Ha a protestantizmus és unitarizmus Erdélyben csak vallás lett volna, talán nem szárnyalja túl önmagát s legföljebb a teológiát gazdagítja. „De az első perctől több volt ennél! A reformációval a magyarság nem csak a külsőségektől megfosztott hithez tért vissza, hanem a hit által s a fölfedezett nyelv által saját magához is! A legbensőbb kérdéseihez: bukása okától kezdve a nekivaló ízlésen át a megújulás elkerülhetetlen föladatáig. A protestantizmus — ne tagadjuk — bizonyos értelemben a szabadság neve is volt a 16. és 17. század magyar világában; és a magyar szabadságharcok sorában az első szabadságharcé.”¹⁸

JEGYZETEK

¹ Warga Lajos: *A keresztyén egyház történelme*. II. kötet. Átnézte Zoványi Jenő. Sárospatak, 1906. 44. l.

² Vári Albert: *Tanulmányok Luther irataiból*. In: *KerMagy* XLIII. (1908). 313. l.

³ Uo. 314.

⁴ Uo. 316.

⁵ Warga Lajos: i.m. 35. l., 8. jegyzet

⁶ Uo. 64.

⁷ Uo. 69.

⁸ Uo. 77.

⁹ Dr. Gálfy Zoltán: *Zwingli Ulrich születésének 500 éves évfordulója*. In: *KerMagy*. 90. évf. (1984). 3. szám 143; Warga Lajos, i.m. 81.

¹⁰ Vári Albert: *Vallás és szabadság*. In: *KerMagy*. XLI. (1906). 18.

¹¹ Albert Henry Newman: *A Manual of Church History*. Vol.II. Philadelphia, 1932. 220. l.

¹² Uo. 217. l

¹³ Lewis W. Spitz: *The Protestant Reformation 1517—1559*. New York, 1985. 220. l.

¹⁴ „Genfben nem is volt olyan törvény, amelynek alapján Servétet béfogni és elítélni lehessen”. — Lásd részletesen: „Servét Mihály jellem-rajza. Tollin Charakterbild M. Servet's című művéből fordította Simén Domokos.” In: *KerMagy*. XIII. (1878). 3. l.

¹⁵ Cantimori, Delio: *Italianische Häretiker de. Spätrenaissance*. Basel, (1949). 495. l.

¹⁶ *KerMagy*. XIII. (1878). 6. l. jegyzet.

¹⁷ Dr. Gálfy Zoltán: i.m. 143—144. l.

¹⁸ Csoóri Sándor: *Századok megcsonkított teste*. In: Nappali Hold. Bp., 1991. 356. l.

Simén Domokos

JÁNOS ZSIGMOND VALLÁSPOLITIKÁJA

Szapolyai János és Izabella fia, János Zsigmond, 1540. július 7-én született, Budán. Már csecsemő korában királlyá koronázták, ami csak cím maradt. Erdély első fejedelme volt és úgy is halt meg 1571. március 14-én, Gyulafehérváron. Névlegesen 31 év kormányzással terheli meg a történelem. Eseményekben, változásokban gazdag 31 év volt, ami alatt az erdélyi fejedelemség kifejlődött és megszilárdult: a török szultánnal szemben önállóságát elismertette (1566-ból kelt athnámé); az erdélyi reformáció elterjedésének idejét megérte, ő maga is a reformáció legradikálisabb ágához csatlakozott; a különböző protestáns felekezetek összeegyeztetését megkísérelte; a törvényhozás nyelvét magyarrá tette a latin helyett; Kolozsvár népessége, valamint Torda, Enyed, Dézs, Alvinc, Borberek alatta vesztették el szász jellegüket; a felbomlóban lévő székely társadalmat az 1562-es felkelés ürügyén úgy rendszabályozta, hogy az önálló fejedelemség nem a bomlás, hanem — ha könny és panasz árán is — megmaradhatott. E politikailag, társadalmilag és vallásilag beállott erdélyi változások a jános-zsigmondi időre esnek.¹

Ebből a 31 évből 1559. szeptember 15-ig, anyja haláláig, 19 éven át, a fejedelemnek azon kívül, hogy nevében is intézkedtek, törvényeket hoztak, szinte semmi kormányzási tevékenysége nem volt. Tehát mindezeket az éveket, engedményekkel és megszorításokkal együtt, nem tekinthetjük jános-zsigmondi politikának, ugyanakkor valláspolitikának sem.

Ifjúkorában ért sok viszontagság és megpróbáltatás, kora szellemének tipikus alakja lévén, töprengővé, elmélyültté, mély lelki életet élő fejedelemmé érlelte. Az önálló kormányzásnak a 12 éve alatt is szinte minden kérdésben kikérte tanácsosainak a véleményét, sokat töprengve hozta meg kisebb horderejű végzéseit is. Udvarában sok nemzetiségű és minden felekezetet képviselő tanácsosai voltak.²

Önálló politikájáról csak az 1559—1571 közti 12 év eseményeinek tükrében beszélhetünk. Valláspolitikája a lelkiismeret szabadságát gyakorlatban is biztosította, az 1568-i tordai országgyűlésen minden felekezet számára a vallásszabadság törvényét becikkelyeztette.³ Ez a humánus szellemből fakadó vallásszabadság-törvény első az egész világon.

Egyéniségétől távol állt az erőszak és a kényszer. Egyetlen megtorló törvényt ismerjük, az 1562-es székely lázadás utáni segesvári végzéseket. Ezeket is a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, akkori tanácsosa, a katolikus Báthori István befolyására rendelte el. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a mai történészek úgy ítélik meg, hogy ez a székelység kárára, de a fejedelemség megmaradására szolgált.⁴

Egy szuverén uralkodó egyéniségének jegyei rendeletein, intézkedésein és cselekedetein határozottan rajta vannak. A János Zsigmondé is, kit békés természetű, „jámbor fejedelemnek” jellemeztek. Valláspolitikáját is ez a békés természet, a felekezetek közti egyensúly biztosítása jellemzi. Nincsen még eléggé megvilágítva és tisztázva az, hogy azon rendeleteit, amelyekben egyes felekezetekkel szembeni korlátozások és megszorítások vannak, milyen okok váltották ki. A 16. század az erőszak kora; az embereket az erőszakosság jellemzi. A vallási türelmetlenség sok ütköző ponton súrlódásra szerzett alkalmat. A belső, politikai béke az új fejedelemiség létét biztosította. Úgy véljük, hogy sok helyen a „vallási húzózkodások” meg-

szüntetésére és a felekezetek közti béke szerzésére születtek egyes vallási törvényei a fejedelemnek, ha kellett szigorú tiltásai. Útkeresés volt ez a belső békéhez. Ezt igazolják a valláspolitikáját is tükröző egykori krónikások is. Utólag egyes történészek, a felekezeti elfogultság szellemével is, János Zsigmondot a valláspolitikájában türelmetlennek, a protestantizmus — unitarizmus — terjesztésében erőszakosnak jellemzik.

Mivel az előbbi véleményünk ez utóbbi álláspontnak ellentmond, az alábbiakban néhány észrevétellel kívánjuk nem megvédeni, hanem megvilágítani a fejedelem valláspolitikáját.

Az 1556. és az ezt megelőző években, habár jórészt a katolikus Fráter György és Izabella királyné állt a kormányzat élén, nagy veszteségek érték az erdélyi katolikusosságot. Bornemissza Pál gyulafehérvári püspök, kinek Bécsből az volt a megbízatása, hogy a protestantizmus terjedését megakadályozza, János Zsigmond pártját letörje, Erdélyt a Ferdinánd hűségére bírja és abban megtartsa, 1556-ban távozott Erdélyből, vezető nélkül hagyva hitfeleit.⁵ Petrovics Péter erdélyi helytartó „...a régi bálványozó papi rendet élete megváltoztatására kényszerítette”; a zárdák és templomok ezüst edényeit elvette; a kolozsvári barátokat elűzte; a templomi képeket elégette, a zárdák oltárait lerombolta.⁶ A protestánsok hitelveikből következően szertartásaikból kihagyták: „a mise római ceremóniáit”, az egyházi zenéből a trombitát és az orgonát, a kereszteléskori kenetet (chrisma); a halánték olajjal való megkenését, a nyál, só, gyertya használatát, a keresztségben a „babonázásokat”, „ördögűzéseket (exorcismus); eltörölték az oltárokat, „faképeket”, templomi ékeségeket, az „ékes papi ruhákat”; továbbá a Jézus testének a kenyérben való jelenlétét; az üdvösségnek a szentségekhez hit nélkül való kötelezését; a fülbegyónást; a betegek gyóntatását és a laikusok által való keresztelést.⁷

Sokan nem voltak és nincsenek tisztában azzal a ténnyel, hogy az 1556. évi országgyűlés végzése nem a katolikusoknak, hanem az ortodox vallásúaknak és papoknak hozott megszorítást.

Mindezek a végzések egy szigorúan katolikus kormányzat alatt születtek; nem a jános-zsigmondi valláspolitikai eredményei.

János Zsigmond 12 éves tulajdonképpeni kormányzása alatt beszélhetünk vallásszabadságról, de a felekezetek közti egyenlőségről kevésbé. Ez időben hozott törvények nagyobb része a vallási türelmetlenség konkrét megnyilvánulásainak a jövőben való elkerülését célozták. A felekezetek közti békesség az ország békéjét is érintette, ami a fejedelemiség létét jelentette az állandó hadakozások közt.

Az 1565. június 22—24. kolozsvári országgyűlés a „megerősítési díjat”⁸ (census cathedraticus) a nemesség birtokán élő plébánosoknak, kevés megszorítással, elengedte; a szász papokét „fenntartotta”; a székelyföldi papoknak, „kik a tiszta Evangéliumot hirdették és az Christus szerzése szerint a Sakramentumokat szolgáltatják (ki), keresztyéni kegyességből kegyelmesen megengedte” (ti. elengedte). „Az pápások pedig mert, hogy az ők régi jövedelmek éppen megtartatnak öreg misékből, keresztyénjárságból, purgatóriumból, lelkeknek megszabadításából, búcsújárásból, az érdemek osztogatásából és efféle érdemek gyűjtésekből, tartozzanak a Cathedralicumot régi szokás szerint megadni”.⁹ Egy évvel későbbi, 1566. április 6. tordai országgyűlési végzésből a türelmetlenség érzik ki: „Azon egyházi renden lévő férfiak, kik a pápai tudományhoz és az emberi szerzéshez ragaszkodván, abból megtérni nem akarnak, birodalmából mindenünnen kiigazítottassanak” a fejedelemnek.¹⁰ Ugyanezen év november 30 — december 13. közt tartott országgyűlésen „... meghatározatott, hogy ezen birodalomban minden nemzet közül a bálványimádások kitörültsenek és az Isten igéje szabadon hirdettessék”.¹¹

Figyelembe véve ezeket az országgyűlési végzéseket is, meg kell állapítanunk, hogy azok a kor vallási türelmetlenségét határozottan tükrözik; a nem katolikus papok jövedelmét biztosítani akarják. A fejedelem türelmességét és felvilágosult

szellemét határozottan mutatja az, hogy ezeket a végzéseket nem hajtotta és hajtatta végre, mert valláspolitikai irányelve és meggyőződése volt, hogy „az Isten ígéje szabadon hirdetessék”! Ezzel magasra emelte a felvilágosult fejedelem mércéjét.

János Zsigmond türelmetlen valláspolitikájára a csíkiak erőszakos, fegyveres vallástérítési szándékát hozzák fel legfőbb bizonyítéknak. Nézzük meg közelebbről ezt az állítást.

Orbán Balázs így jellemzi Csíkot: „...területének összes székely népessége katolikus, és pedig nagyon buzgó katolikus, elannyira, hogy protestáns betelepülőt nem igen tűrnek meg maguk közt.”¹² E vidék szellemi és vallási központja a régebbi időkben Csíksomlyó vagy a hajdani nevén Várdottfalva volt. „Somlyó főnevezetése (...) a ferencesek kolostorához tartozó templom; a templomot pedig ünnepeltté a pünkösti búcsúk tevék. (...) E búcsúk még most is igen látogatottak, (...) 20—30000 ember szokott pünköstkort itt egybeseregleni”¹³ a csodatevő „könynyező Mária” szobor előtt. A búcsú eredetére nézve egységes hagyomány alakult ki napjainkra, melyet ma a somlyói kegytemplom történetét ismertető szövegben, a főbejáratnál, így olvashatunk: A CSÍKI ÉS GYERGYÓI NÉP 1567-BEN PÜNKÖSD SZOMBATJÁN FEGYVERREL VÉDTE MEG HITÉT JÁNOS ZSIGMOND HADAIVAL SZEMBEN, ENNEK EMLÉKÉT ŐRZI A PÜNKÖSDI BÚCSÚ.¹⁴ „Emlékét őrzi” kifejezés a régebbieken árnyaltabb és bizonytalanabb megfogalmazása. Orbán Balázs arról tudósít, hogy „...mivel pedig a győzelmet Pünköszt szombatján nyerték, annak emlékére szerék a somlyói pünkösti búcsúkat. (...) Ezen győzelem állá útját a protestántizmusnak, mely azután Csíkba soha behatolni nem tudott, s a fejedelem végre is engedett...”¹⁵ A templom történetét ismertető szövegen kívül minden forrás határozottan azt állítja, hogy a János Zsigmond seregei felett aratott győzelmes hitvédő csata emlékére szervezték és alapították a csíksomlyói pünkösti búcsút. Ez a mai örökölt köztudat.

Megállapíthatjuk, hogy a történet a későbbi katolikus források alapján került a köztudatba, a történelembe; mondanivalója a csodatevő Mária szoborhoz kapcsolódik, melyről Endes, Patrik Jánost idézve, így tudósít: „...a csíkiek (...) e szobornak köszönik, hogy a török beütéseket szerencsésen kiállották, (...) hitükben ily kiválóan buzgolkodnak és megmaradnak.”¹⁶

A pünkösti búcsú János Zsigmond, az unitárius fejedelem és a Mária szobor köré van csoportosítva, az erőszakos térítési szándékot az unitáriusok rovására írják, a megmenekülést a Mária szobor és a csíki-gyergyói nép bátorságának tulajdonítják. Vizsgáljuk meg ezeket a megállapításokat.

Endes a csata színes leírását, a legilletékesebbet, Cserei Farkast¹⁷ idézve, így adja elé: „A székelyek amióta a scithiai pogányságból kitértek, mindekkorig a sokrendbeli bajok, veszedelmes idők és a fejedelem változása között is az igaz hitben megmaradtak. Elfajulván tőle a Blandrata György dögletes tudománya után az ifjú János Zsigmond király, arra vetemedik, hogy már becsülete sem volt senkinek előtte, hacsak szentháromságtagadó nem volt”¹⁸, végzést is írva az 1566. esztendőben, szent András napjában, hogy az erdélyi birodalomban mindenk Blandrata Györgytől függjenek, s a tőle választott papoktól hallgassanak, akik pedig ezeket háborítanák, mint hitetlenek, úgy büntetődjenek”¹⁹. E végzés mellé nem akarának állani a csíki székelyek; kerülgeti őket János király ígéretekkel s fenyegetésekkel is, de úgy sem mehetne semmire velük; felmérgelődék azért s a következő 1567. esztendőben sok fegyveres népet bocsáta rájuk, hogy erőszakosan kitérjenek az igaz hitből. Vala Alfaluban²⁰ egy buzgó lelkű, istenfélő megyés pap, István nevű. Ez jobbán is felbuzdítá állhatatosságra a népet. Elszánák magukat, vagyonukat és életüket a régi szent hitüknek az oltalmára (...). Azt végezték, hogy ilyen utolsó veszedelemben az egész nép fejenként (...) e szent képhez gyülekezzenek²¹ s egy szívvel-lélekkel könyörögjenek az Istenhez, hogy (...) tekintse őket ilyen nagy szükségükben (...). Egybe is gyülekezvén (...). Mire érkezik azonban, hogy Udvarhely felől nyomulná-

nak feléjük a hadak; ennél fogva kiválogatták maguk közül, valaki csak fegyvert foghatott s rendbe állították őket (...). A fegyveres nép hasonlóképp imádkozva, eléje kezd vonulni János király hadának. Szembe találkozáván, fegyverre kele közöttük a dolog, (...) felülfordulának a csíkiek s a király hadának jórészét levágták, a többi nyakra-főre viasztalada. Elvégződvén a verekedés, visszafordulának hazafelé a csíkiek s amikor közelgettek volna a klastromhoz, eléjük ment az otthon maradott nép, kimondhatatóan örömmel fogadták egymást s együtt zengő dicséretekkel a templomba sietének, hol a nagy hatalmú Szűznek a szép képe előtt hálát adának az Úristennek, hogy őket az igaz hit üldözötől megmentette. Történék a dolog 1567-ben pünkösdi szombatján. Annak emlékezetére most is minden esztendőben azon napon egybegyűlnek oda, de nem csak Csíkból.”²²

Első olvasásra is kerek egészen megszerkesztett elbeszélésnek látszik, hangsúlyozottan kiérzik belőle a hit-biztatta tanító szándék; nem cél nélkül. A 16. századot ismerők, a benne lévő ellentmondásokért is, hitetlenül csóválhatják meg fejüket. A csíksomlyói származású Fodor Sándor is hitetlenül csóválgatja tollát könyve írásakor a nagyerdei csata „véres” eseményeit idézve és annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy akkor és ott nem ontottak vért, nem volt harc; bárcsak ilyen csatái lettek volna a történelemnek, óhajtja.²³

A nagyerdei csata valóságával és okával kapcsolatban egyesek kételkedését alátámasztja János Zsigmond és udvara valláspolitikájára fényt vető 1567. szeptember 1-én keltezett Hitvallás és Védirat címet viselő kiadvány előszava is, mely szerint „... a szentírásban sehol sem olvasták, hogy Isten ígését és a vallást tűzzel-vassal kelljen terjeszteni. Krisztus országa népe és annak áldozata önkéntes, fegyverrel és fenyegetéssel az evangélium elfogadására nem kényszeríthető, önként engedelmeskedik az”²⁴. 1567-ben, a nagyerdei csata után ezt nem írhatták volna!

János Zsigmond erőszakos fegyveres vallástérítési hadjáratával kapcsolatban jogos a történészek kételkedése. Az elfogadható forrásanyag hiánya az oka. Elfogadása nem a hit körébe tartozik. A 16. században egyre gyakrabban megszólaló világi krónikások és a feljegyzéseket tevők, kik sok apró „szenzációról” megemlékeztek, nem tudtak semmit a nagyerdei csatáról. A legmeglepőbb az a tény, hogy ellenségei, a bécsi udvar, a Tiszántúliak stb. nem említenek semmit róla; úgy véljük, nem udvariasságból. A protestáns kútfők közt is hiába keressük a nyomát a nagyerdei csatának, igaz, hogy csak szűkszavúan emlékeznek meg a katolikus csíki lakosságról. A katolikus történészek sem bővelkedtek 17., de főleg 16. századi egykori forrásanyaggal. A 18. századtól szólalnak meg a kútfők bővebben e vidék történetét illetően. Biztos, hogy korábbi, bővebb anyag is lehetett a csíksomlyói ferences záróban, de 1553-ban, Gonzaga generális (1579—1587) értesítése szerint a 16. században négyszer: 1601, 1661, és 1690. években hadak dúlták fel, égették és fosztották ki azt. Sok szellemi érték pusztulhatott el, de nem hisszük, hogy a nagyerdei csata egykori leírása közte lett volna. A későbbi utólagos feljegyzések, krónikák nem teljes kútfő értékűek, mert elfogultak, felekezeti szempontúak, pontatlanok és csodás elemekben gazdagok. Egy tudatos Somlyó-központi szemlélet kialakításának tudatos építő kockái.

Csak a 18. századtól jelentkezik mint határozott történelmi esemény a János Zsigmond erőszakos vallástérítési kísérlete Losteiner Leonard, Patrik János, Verness Lajos, Péterffy Károly és más egyházi, valamint ezek alapján Cserei Farkas és más világi íróknál²⁵. Feltevődik a kérdés, hogy miért csak a 18. században lett központi témája a nagyerdei csata a feljegyzéseknek és históriáknak? Véleményünk az, hogy a „legenda” még forrásban volt, forrásanyag hiányában addig hivatalosan nem volt elfogadva annak történelmi igazsága. Ezzel kapcsolatban a katolikus forrásanyag birtokában lévő Endes a következőket írta: „A csata és győzelem történelmi igazságát elismerte Kolozsvári Pál jezsuita is, aki erről 1727-ben beszélt a nép előtt s épp az ő közbenjárására a kolozsvári jezsuiták megengedték, P(áter) Péterffy Do-

mokos ferencrendinek, hogy Domus históriájukból²⁶ ezt ki is írassák. Ezt megőrizte az egész székely nemzet hagyománya²⁷. Ekkor és így lett elismerve János Zsigmondnak és általa az unitáriusoknak az a bűnük, hogy fegyverrel akarták kiirtani Csíkból-Gyergyóból a katolikus vallást.

Érdeemes megvizsgálnunk a csata idejére vonatkozó adatokat is. A székely megmozdulásoknak, vallási rezgелődéseknek a legtöbbször társadalmi, gazdasági, politikai háttere és célja is volt; fordítva is igaz. Figyelemmel kell lennünk tehát az összefüggésekre is.

A Nagyverdón, a Lónyuggatón vívott csata napját minden forrás pünkösdi szombatjára teszi. A csata idejét illetően három évszámot említenek meg: 1556, 1559 és 1567. május 17.

Leonard Losteiner 18. századi szerzetes az 1556. évben jelöli meg az időpontot.²⁸ Forrásának megjelölése, a rá való hivatkozásokból, nem tűnik ki. Nem az események krónikás-hűsége, hanem a céltudatosan beépített mondanivalón volt a hangsúlya. Köztudott, hogy János Zsigmond édesanyjával, Izabella királynővel együtt 1556. október 22-én érkezett haza Lengyelországból Kolozsvárra. E történelmi tény kizárja Losteinernek ez évre időzített csatáját. Mivel a mondanivalót tekintette a lényegnek, az a véleményünk, hogy azt akarta szemléltetni, miszerint a csíkiak „a fejedelem szép szóval, ígéretésekkel és fenyegetésekkel” való csábítása és „kényszergetése” ellenére is a Mária segítségével, melyre a győztes csata a bizonyosság, megmaradtak az „igaz hitben”. Valóban nem volt könnyű. Földrajzilag a katolikus Bécstől a legkeletibb részeken élő csíkiak támasz és hátvéd nélkül maradtak a protestánsokkal való küzdelemben. Ferdinánd hivatalosan lemondott Erdélyről (valóban csak látszólag és ideiglenesen) János Zsigmond javára. A fejedelemben és tanácsosaiban ellenséget láttak a csíkiak, mindig izgattak ellene, ellenszenvvel tekintették.

Az 1556. és az azt megelőző években valóban sok csapás érte az erdélyi katolikusságot úgy hitelvi, mint politikai szempontból. Elszigeteltségük és elszigetelődésük mentette meg hitükben őket, és nem a nagyerdei csata, hisz a fejedelem még mint gyermek ekkor Lengyelországban élt.

A nagyerdei csata 1559. évi, régebb hivatalosan elfogadott évszámát 1974-ig a csíksomlyói kegytemplom mellett lévő Nepomuki szent János kápolnájának homlokzatán egy kőbevésett emléktábla hirdette. Ez Simon Juccudián páter²⁹ gondoskodása révén került ide és nem a nagyerdei csata színhelyére, a szövegből is kitetszően. A táblán ezt olvassuk: EMLÉKEZETÉRE AZON GYŐZEDELEMNEK, MELYET 1559-BEN PÜNKÖST SZOMBATJÁN EZEN A HELYEN NYERT IFIBB JÁNOS SIGMOND KIRÁLY HADA ELLEN AZ MAGA SZ. HITÉT VÉDELMEZŐ SZÉKELY NÉP. EZEN ALKOTMÁNYT EMELTE SEP. SZ. IVÁNYI LIBER BÁRÓ HENTER ANTAL AZ KRISZTUS RENGYÉNEK ARANY KERESZTES VITÉZZE, AZ APOST: KIRÁLYI ÉS CSÁSZÁRI FELSÉG ARANY KOLTSOS HIVE ÉS NEMES ANYA UDVARHELY SZÉK FŐ KIRÁLY BIRÓJA. 1817.³⁰ Az 1559. évre teszik a nagyerdei csata idejét, az emléktáblán kívül, a Révai Lexikon, Orbán Balázs és Fodor Sándor is.³¹ Ez évre vonatkozóan sem találunk közel egykori forrást.

A még 18 éves katolikus fejedelem 1558-tól, ha ritkán is, de kezdi önállóan gyakorolni a kormányzást, a hatalmat. Az állam vallásügyek intézését még a katolikus Izabella királyné tartja a kezében. A Bebek és a két Kendi 1558-as kivégeztetése után a királyné egészsége rohamosan gyengülni kezdett. 1559 pünkösdjé körül élete már hanyatlóban volt. Tudomásunk szerint ez időben az anyja közelgő halálának gondolata és gondja kötötte le a fejedelem idejét. Blandrata György nincsen az országban. Csáki Mihály oktatójának felvilágosult szelleme, valamint a mindig kiújuló háborús helyzet indokoltan megkérdőjelez egy csíki vallásháborút annak az elvnek az alapján is, hogy a „hátát védenie kellett!”

Ez időben nyugodtabb a katolikusok helyzete, mint a megelőző években. Nem az ők hitelvi „hadszínterén” folynak a csatározások, hanem az evangélikus és az ebből kibontakozó kálvinisták egyeztetésére történtek próbálkozások, melyek meghíusulása után, Dávid Ferenc is a helvét-követőkhöz csatlakozott. Unitarizmusról nem beszélhetünk még itt és ekkor.

A csíkiak társadalmi, politikai, gazdasági helyzete nem tette szükségessé, hogy ekkor hadat küldjön ide. Az ősi székely társadalmi rend 1562-es végleges felbomlása előtt itt sem volt nagyobb az elégedetlenség, mint a többi székben. A székelyek legnagyobb sérelme a régi társadalmi rendjük bomlása miatt, a megváltozott helyzetben, a rájuk kényszerített adófizetés volt. Az elégedetlenséget növelte Ferdinándnak a székelyekhez írt levele, melyben régi szabadságaik visszaállításával biztatta őket. Balassa Menyhért is szította az elégedetlenkedést. A sok sérelmet jelentő megrontott székely törvényeket ez évben szabályozta az országgyűlés³². A törvénykezéssel szokásaikat is írásba fektették a székelyek a helyzetük és az elégedetlenkedők megnyugtatására³³. A fejedelem részéről nem tekinthetjük bűnbánásnak a nagyerdei csatáért az 1560. február 14-én kibocsátott és március 10-re Nagyenyedre összehívott részleges országgyűlés meghívójában lévő kitétel, mely szerint a fejedelem mindent el fog követni, hogy ezután országának előmenetelét és alattvalóinak jólétét előmozdítsa.

1559-ben sem lehetett pünkösdi szombatján a nagyerdei csata: a protestáns felekezetek nem voltak annyira megerősödve, hogy valamelyikük is bekebelezhette volna Csíkot; csak a hitelvek terén folytak a nagy csatározások; a társadalmi-politikai okok közt sincs megkülönböztetően számottevőnek mondható; stratégiai szempontból egy ellenjavalt lépés lett volna; a tulajdonképpeni kormányzást még nem vette át; az anyja halála miatt alkalmatlan az idő; semmi egykori forrása sincs a csata megtörténtének.

Az 1567. évi nagyerdei csatának sincsen semmilyen elfogadható egykori forrása. Ez a ma elfogadott és hivatalos időzítés a Nepomuki kápolna homlokzatánál egy 3 m magas kőoszlopon így fogalmazódott meg 1974-ben: EMLÉKEZETÉRE ANNAK A KÉT CSATÁNAK, MELYET A CSÍKI SZÉKELYEK VÍVTAK ÖN-VÉDELMI HARCUKBAN A TOLVAJOSTETŐN. EGYIKET GYŐZTESEN MEGNYERTÉK JÁNOS ZSIGMOND FEJEDELEM TÁMADÓ HADA ELLEN 1567 MÁJ.17. A MÁSIKAT ÁRULÁS FOLYTÁN ELVESZTETTÉK ALI BASA BETÖRŐ TÖRÖK TATÁR HADÁVAL SZEMBEN 1661.OKT.21.³⁴ Itt már határozottan látszik az 1567. és az 1661.-i csaták „rokonsítása”. Ez utóbbi valóban megtörtént, a helyét is ismerik.

Az 1564. évi nagyenyedi zsinattal az erdélyi protestantizmus két ágra szakadt. A kálvini ágból az unitáriusok kezdték kibontakoztatni hitelveiket. A krónikás szerint a fejedelem 1566-ban „a pápaságból kivetkezvén, az evangélium tudományát vette”.³⁵ Az 1567. esztendő úgy tartja nyilván az egyházi történetírás, hogy ekkor szilárdították meg a kálvinisták hitelveiket; a protestantizmus szabadabb szárnya a hitvitákban is az istenegység eszméjét bontogatta. Csak hitelileg voltak ellenfelek, valójában még egy század múlva is éltek unitárius és református egyházközségek vagyonszimbiózisban. A hitvitáktól eltávolodtak a katolikusok. A valláspolitikai az országgyűlés hatáskörébe került, és csak egy év múlva, 1568-ban mondották ki a vallásszabadság törvényét.

A vezető nélkül maradt katolikus egyház új központját a csíksomlyói ferences barátokban találta meg, kik derekasan megállták helyüket ebben a felelős szerepben. Helyzetüket tekintve elmondhatjuk, hogy nehéz idöket éltek akkor is. Volt okuk a csíkiaknak az aggodalomra, a félelemre és a féltésre, nem csak az országgyűlési végzésekben megmutatózó vallási türelmetlenség és megkülönböztetés, hanem a belső egyházi fegyelem meglazulása miatt is.³⁶

Társadalmi, gazdasági, politikai szempontból nehezebb idöket éltek Csíkiában

és az egész Székelyföldön. Az 1562-es székely felkelésben résztvetteken a segesvári országgyűlés bosszút állt. Ebben a felkelésben a csíki székelység vezetője szárhegyi Lázár István lehetett, aki még 1564. június 30-án is börtönben ült homoródszentpáli Kornis Mihállyal, Geréb Miklóssal, Csúz Mihállyal és Székely Istvánnal együtt³⁷. A lázadó lófők és közszekelyek vagyonát elkobozták és őket jobbágyságra vetették. A megváltozott társadalmi helyzetük és az ebből adódó visszaélések miatt „panaszolnak” a székelyek 1564-ben a tisztviselők és a főrendek által rájuk elkövetett zsarolások és törvénytelenések miatt.³⁸ 1566-ból három „sérelemes panaszlevelet” is ismerünk³⁹. Az elvett javakat János Zsigmond az előző harcokban részt vett előkelők közt részben kiosztotta. Csíkban-Gyergyóban 1566-ban hat családnak 210 jobbágytelket adományozott jobbágyostól⁴⁰. Ezzel hat megbízható család kezébe került a környék vezetése és ellenőrzése, kik többségükben katolikusok voltak. A szék vezetése a Zápolya családhoz hű szentkirályi Andrásyak, Márton és Péter kezében volt. Ezt az általános elégedetlenséget használta ki Maximilián is, aki császári és királyi szavával biztosította a székelyeket, egy hozzájuk intézett levélben, hogyha János Zsigmondtól, aki most őket elnyomva tartja, ha hűségére térnek, őket kegyeibe fogadja és minden törvénytelenül elvett szabadságukat visszaállítja⁴¹. A csíki székelység nemcsak helyzetük könnyítését, hanem egyházuk állapotának a megjavítását is remélhette Bécstől. Széki megmozdulás nem lett belőle. A fejedelemhez hű, megjutalmazott széki vezetők semmiféle szembefordulást nem engedtek volna meg, mert a felelősségrevonás először őket találta volna meg és annak súlyos következményei lettek volna rájuk nézve. Egyénileg sem politikai, sem vallási sérelmük nem volt. Nem találjuk nyomát annak, hogy valakinek a széki vezetők, az előkelők, a lófők vagy a közrendűek közül, akár az egyháziak közül is a nagyerdei csata miatt bántódása, büntetése vagy felelősségrevonása lett volna. Ha a nagyerdei csata megtörtént volna, nagyobb visszhangja, több feljegyzése és valós oka kellett volna, hogy legyen.

A somlyói búcsú eredetét az összes források a János Zsigmond felett aratott győzelemmel és a Mária szoborral kapcsolják össze. Ezek szerint a búcsú 1556, 1559 vagy 1567-ben kezdődött volna. Ez tévedés, mert eredete jóval korábbi. IV. Jenő pápa 1444. január 27-én a Rómából keltezett bullájában⁴² azt ígérte, hogy azoknak a híveknek, akik a somlyói szent Ferenc rendi kolostor Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát Sarlós Boldogasszony napján, július 2-án, estétől másnap estig látogatják és javítására adakoznak, a rájuk kiszabott vezeleklézből hét esztendő elenged. Ez a bulla úgy emlékezik meg Somlyóról, hogy oda „...a híveknek nagy tömege szokott összegyűlni ájtatosságnak okából és gyakorta nem szűnik meg odaözönlenni”⁴³. Ez időben nem a mai Mária szobor állt az oltáron, hanem egy régebbi, más. A mai, mely méretében és kivitelezésében páratlan, az egyező vélemények alapján a 16. század elején kerülhetett Somlyóra, Losteiner szerint a mohácsi vész után az égből szállt alá, hogy Csíkot a terjedő pogányságtól — a protestantizmustól — megvédje.⁴⁴ A szobor eredetére vonatkozóan a konstantinápolyi-bakói eredet helyett a szobrot százsz eredetűnek tartjuk. Nem ez az egyetlen százsz eredetű szobor, mely a reformáció alkalmával onnan került Csíkba. Származásának, eredetének és készítőjének nevére vonatkozóan csak találgatások vannak. Eredetének a megállapításakor figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy 1530-ban a lutheránusok Brassóból elűzték a harmadrendű nővéreket és a Clarisszákat, akik Somlyóra jöttek és részükre az akkori templom hajójának a nyugati oldalához egy kápolnát építettek⁴⁵. Ők hozhatták Brassóból ezt a nagy méretű és művészi értékű szobrot.

Az előbbiekből következik, hogy a Mária szobor nem akkor és nem azért lett rendkívüli módon tiszteltté, mert a fejedelem vallástérítő hadát a segítségével megverték a csíkiak; már régebb is fontos búcsújáró hely volt az. Lehetségesnek tartjuk, hogy a július 2-ről pünkösdi szombatjára előrehozott búcsú okának magyarázata lenne a lönyugatói csata legendája.

Az előbbieken alapján megjegyzéseinket János Zsigmond és a csíksomlyói búcsú vonatkozásában a következőkben tesszük meg:

— A csata megtörténte nem a hit kérdése, hanem az igazolható és valós történelmi tényeké. Esszerint semmi egykori forrása nincs.

— A három évszám, 1556, 1559 és 1567 — nem megerősíti, hanem gyengíti a csata megtörténtének hitelességét.

— A kor szelleméből és a feudális társadalmi rend logikájából következik, hogy a fejedelem nem hagyta volna megtorlás nélkül, ha parancsát teljesítő katonáit levágják. Ereje és hatalma lett volna hozzá. Sem a parancsnak, a megtorlásnak, sem a megbocsátásnak sehol semmi nyoma, pedig a székelység 1/5-éről van szó.

— Parancsa végrehajtására ott lettek volna a 210 jobbágytelekkel megajándékozottak, ők is buzgó katolikusok és somlyói búcsúsok, kapitányuk és bírójuk az Andrásyak. Semmi nyoma annak, hogy részt vettek volna abban, hogy tudnának a csatáról. Ellene vagy mellette meg kellett volna nyilatkozniuk. Ennek semmi nyoma.

— Csata halottak nélkül nincsen. Csíkban a tömegsírokat mindig megjelölték, a sírok tisztelete néphagyományként apáról fiúra szállt.

A lónyuggatói csata halottjairól már Orbán Balázs sem tudott meg semmit, hogy hol nyugszanak. 1817-ben Henter Antal az emléktáblát a csata helyszínére készítette és ott is akarta felállítani, de a hely ismerete nélkül Simon Juccudián páter gondoskodása révén a Nepomuki kápolna homlokzatán hirdette, hogy „ezen a helyen” volt a csata. Utólagos szóhagyomány alapján jegyezte fel Endes, hogy a csata helyén „régén” egy fa-, majd egy kőkereszt állt.

— Egy igazolható, megtörtént esemény nem szorul rá arra, hogy „...a csata és győzelem történelmi igazságát” (kiemelés tőlünk) Kolozsvári Pál jezsuita elismerje 160 évvel később, és engedélyt adjon annak népszerűsítésére.

— Továbbra is hűséges alattvalóiként kezeli a csíkiakat a fejedelem, sem szép szóval, sem erőszakkal semmilyen kísérletet nem tett a tömeges áttérítésükre. A vidéket sem kerülte, 1568-ban, február hónapban Udvarhelyen a Székelytámadt várban időzött és a hagyomány szerint a Hargitában vadászott.

— A székely katonai társadalmi rendben a „fejenkénti felkelés” parancsát kiadni csak meghatározott személyhez és helyzethez volt kötve. Országos ügy volt, melyet a fejedelem által kinevezett vagy a szék tisztségét viselő személy tehetett meg; a helyi pillanatnyi felbuzdulás a büntetés következményével járt.

— 1556—1567 közt szentháromságtagadók nyilvánosan nem voltak Erdélyben, így a fejedelem sem lehetett az. Ez a kitétel is azt látszik bizonyítani, hogy egy későbbi adott helyzetet vetítettek vissza az időbe.

— Az utolsó megjelölt évszám is az unitarizmus születése előtti; 1568-tól beszélhetünk erdélyi unitáriusokról. Az unitáriusoknak így semmi köze sem volt a feltételezett csatához.

— A protestánsok között — egyesek egyéni helyi akciójától eltekintve — csak eszmei síkon folytak a csatározások hitelvi kérdések fölött. Sem a szász nemzetiségű lutheránus polgárok, sem a magyar nemzetiségű reformátusok állása nem állt oly szilárdan, hogy a Csík-Gyergyó fegyveres meghódítására bírhatták volna rá egy politikailag széthúzó ország fejedelmét, kinek még a meggyőződése a hitbeli kérdésekben nem szűrődött hitvallássá.

— A vallásterjesztés erdélyi jános-zsigmondi elvét és módszerét határozottan leszögezve találjuk: „Nem fegyverrel!”, „Az Isten ígéje szabadon hirdettessék!”.

— A csíksomlyói búcsú jóval előbbi, már 1444-ben megvolt ⁴⁶.

— Kétségesnek tartjuk azt is, hogy élt-e ez időben egy István nevű megyés pap Alfaluban. Az egykori források Gyergyóban két névtelen plébánosról emlékeznek meg, Gyergyószentmiklóson sejtetve őket. (A szárhegyi Lázár kastélyban a kápolnának is lehetett az egyik névtelen a plébánosa; szomszédos helységek.) Ha

ismerték Istvánt, akkor más forrásokból is előtűnt volna a neve.

— Ha a legenda szerint ilyen egész vidéket befűző lázadás volt 1567. év pünkösdi szombatján a fejedelem ellen, akkor megmagyarázhatatlan az, hogy horódszentpáli Kornis Mihály miként tudta ez év pünkösdi körűl a szászsebesi vár építésére kirótt 25 dénáros kapudót — Taplocán és Somlyón kezdve — minden ellenállás nélkül az egész székben szép renddel begyűjteni. A helyi hagyomány az országos eseménynek mond itt ellent.

János Zsigmond és a somlyói búcsú összefüggésében még egy eseményről kell szólanunk. 1566. december 13. szebeni országgyűlés végzése kötelezte a székelyeket is arra, hogy a szászsebesi vár felépítésére és megerősítésére kapuszám szerint 25 dénárral járuljanak hozzá. A pénz beszedője, az országgyűlési megbízás szerint, Kornis Mihály⁴⁷. Az adóbeszedés begyűjtési terve nem áll rendelkezésünkre, nem volt feljegyezve. Tudjuk, hogy Marosszéken kezdte, Udvarhelyszékekkel folytatta, Csíkszékekkel zárta a megbízatását. Háromszéken csak a megbízottja járt. Ha az 1567. év telét és a két első szék közel háromszáz helységének nagy számát figyelembe vesszük, helytállónak véljük azt, hogy nem érkezhettek Csíkba 1567 május közepé előtt. 1567-ben a pünkösdi búcsú ideje május 17-én volt.

Látszólag erre a napra minden ami kellett a legendához összejött: sokaság a búcsúokban, pünkösdi szombatja, a királyi sereg, mely Udvarhely felől jött, s amelynek a vezetője a később unitáriussá lett Kornis. Hangsúlyozzuk, hogy csak látszólag, mert az egyik „szereplőnek” a munkaköre igazolhatóan meg volt szabva: adóbegyűjtés. Ez elég is volt nekik, egy vallásháború megbízatására adott parancs kizárta volna az első végrehajtását. A pénz pedig begyűlt. A csata ekkor elmaradt.

A fejedelem tudta nélküli, egyéni kezdeményezésről szó sem lehetett. Kornis kísérete íródeákokból és katonákból állt. Nem sok fegyveres nép, egy hadnyi sereg volt a kíséret, de tisztességes létszámú kellett legyen a Kornis kényes megbízatására és a székelyek ellenkező zúgolódására való tekintettel is. Mivel országgyűlési végzést hajtottak végre, ország ügyében jártak, a kíséret fejedelmi katonákból toborzódott, kik az udvarhelyi vár katonái közül lehettek. Székelytámadt várának ez időtájt összesen 400 lovas és ugyanannyi gyalogos katonája volt. A katonaság összetételét tekintve elfogadhatónak találjuk Endes véleményét: azok jó részben csíkiak-gergyóiak voltak, vallásukra nézve hithű katolikusok. Nem hisszük, hogy a katonák egyéni kezdeményezése lett volna a csata, talán még parancsra sem tették volna meg.

Kornis nemrég került vissza a fogságból-börtönből a fejedelmi kegybe, még meg sem melegekedhetett ott. Más megbízatása lévén, a legkisebb gondja is nagyobb volt ennél. Tanácsos lévén, a belügyekkel tisztában volt, az amúgyis gyenge egyetértésben lévő ország egységét egy vallástérítési hadjáratral nem kockáztathatta, bizonytalanná téve a hátországot és ezzel a visszanyert fejedelmi bizalmat.

Az udvarhelyi vár parancsnoka ez időben a keménykezű Telegdi Mihály. Róla tudjuk többek közt azt, hogy 1568-ban, közvetlen a vallásszabadságnak a kimondása után, üldözte az egész vidéken „az új vallás követőit” (unitáriusokat) és elnézte azok üldözését. A fejedelemnek ismerjük egy szigorú parancsát Telegdihez, melyben az udvarhelyszéki protestáns papokat oltalmába veszi és védelmüket szigorúan megparancsolja⁴⁸. Az előző évben sem lehetett más véleménye a protestáns papokról. Nem hisszük, hogy felekezeti elkötelezettsége miatt is, fejedelmi utasítás nélkül, fegyveres vallástérítésre adott volna parancsot a katonáinak.

Az adó begyűjtésekor nem lehetett tömeges fegyveres ellenállás semmilyen címen, hisz a többi szék adóját már begyűjtötték és nem számíthattak azok támogatására egy ellenállás esetén. Hogy nem volt semmilyen ellenállással dolga itt Kornisnak, az igazolja a legvilágosabban, hogy az adóbegyűjtést faluról-falura haladva éppen itt kezdte meg és az egész székben minden ellenállás feljegyzése nélkül rendben elvégezte⁴⁹. Más had ez időben Csíkban tudunkkal nem járt; ettől pedig

messze állt a vallástérítés gondolata. A Hitvallás és Védirat előszavában foglalt vallásterjesztési módszerét a fejedelmi udvarnak szószerint és komolyan kell vennünk, annak semmi sem mond ellent, viszont bizonyoság rá az 1558. évi vallásszabadság törvénye.

Azt feltehetjük, hogy a búcsú tömeghangulatában az adó ellen egyesek akadékoskodtak, kiabáltak; azt is feltételezhetjük, hogy kisebb verekedés is volt, melyre a hagyomány később visszaemlékezett, ez máshol is megtörtént, de legenda nem lett belőle. Erre vonatkozóan érdemes idéznem Orbán Balázst: „A Salvator kápolnához sietnek a búcsúsok (...). E pontra irányulnak a búcsújárók áhitatos csoportjai; első helyre juthatni fő törekvése minden búcsújáró csapatnak, megtörténik azért gyakran, hogy az áhitatos csoportok ezen vallási versenyésőkben az előlmegetési jog felett összeverekednek s néha csupa keresztyéni szeretetből jól el is döngetik egymást, sőt alig van év, hogy több emberélet áldozatul ne essék”.⁵⁰

A fentiek alapján legendának tartjuk a pütkösi búcsú vonatkozásában János Zsigmond szerepeltetését. Ténynek annyit fogadhatunk el, hogy 1567. pütkösd szombatja körül fejedelmi hadak jártak Csíkban, Somlyón, adót begyűjteni. Ugyanakkor a csíkiak önvédelmi szervezkedésére találunk információt a legendában, valószínű az 1661. október 21-i Ali basa megtorló-büntető hadjáratával is kapcsolatban, mikor még Csík-Gyergyó-szék lakossága Somlyón szervezkedett. A legenda célja egy határozott Somlyócentrizmus gondolatának az alapozása és megerősítése, a Mária szobor erejének a kimutatása, mindez az ellenreformáció korában.

JEGYZETEK

¹ Bartha Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*. Gondolat Könyvkiadó. 1979. 155. l. A továbbiakban: Bartha G.

² Blandrata György ismert politikus és teológus.

³ Ferencz József: *Unitárius Káté*. Átdolgozott kiadás. 1973.10—11.: „A tordai országgyűlés határozata 1568-ban: midőn helyökön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért pedig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől (...) senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka...”

⁴ Bartha G. i.m. 154-156.

⁵ Pozsonyi Szentmártoni Kálmán: *János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza*. I.G.Duva, 1934. 88 és 90. Továbbá: P. Szentmártoni K.

⁶ Jakab Elek: *Dávid Ferencz emléke*. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest, 1879. 83. Továbbá: Jakab E.

⁷ Jakab E. i.m. 96.l.

⁸ 1445-ben lépett fel nyilvánosan először a tiltakozó katolikus világi elem a megerősítési díj felemelése ellen. 1445-ben és 1618-ban is egy forint volt a megerősítési díj Csíkban (Endes i.m.)

⁹ Szabó Károly szerkesztésében: *Székely Oklevéltár*. Kolozsvár, 1876. II. kötet. 181.1. Továbbiakban: Sz.O.

¹⁰ Jakab E. i.m. 63.l.

¹¹ Jakab E. i.m. 64.l.

¹² Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból*. Pest 1868. II. 5. l. Tovább: Orbán B.

¹³ Orbán B. i.m. II. 12.l.

¹⁴ Saját másolatom.

¹⁵ Orbán B. i.m. II.11.1. Orbán az akkor elfogadott hivatalos álláspontot közölte.

¹⁶ dr. csikszentsimoni Endes Miklós: *Csik-Gyergyó-Kászon-székek* (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Budapest, 1937. 65.l. Továbbá: Endes M.

¹⁷ A katolikus Cserei Farkas az események leírásakor, más forrása nem lévén, csak katolikus források alapján írta meg a történetet az 1780 körüli kézirat munkájában, a *Geographia Mariana Regni Hungariae*-ban. Cserei forrásai: Loseiner Leonardnak, a 18. században élt szerzetesnek a csíksomlyói zórádában maradt két kéziratosa műve: *Chronologia Topografico Chronographica provincia Transilvaniae et Siculae decriptio*. Leonard Loseiner, és a rövidebb: *Topografica*; Patrik János (1741): *Magna Hungariaeque Afnexorum Regnorum Ac Provinciarum Domina*; Verness Lajos (+1763), Péterffy Károly (18. sz. közepe) és mások írásai. A Révai Lexikon V. 64. lapján a Cserei Mihályra vonatkozó jellemzés Farkasra is ráillik: „Megírta (...) részrehajlással (...) és közvetlenséggel.”

¹⁸ 1566-ban Erdélyben még nem volt nyilvános szentháromságtagadó.

¹⁹ A végzés végén megnevezik az ortodoxokat, kikre ez a határozat vonatkozik. Az ortodox vallás reformját készítik elő.

²⁰ Gyergyóalfalu, Hargita megye.

²¹ A csíksomlyói Mária szobor. Ha a pünkösdi szombati harc időzítése megfelel a valóságnak, akkor az előbbiek nem, ti. akkor nem kell a népet összegyűjteni, mert tízezres tömeg volt egybe a búcsún, de a búcsú nélkül a szokott helyre kellett összegyűjteni a népet, hogy tanácskozzanak és határozzanak.

²² Endes M. i.m. 65-66.

²³ Fodor Sándor: *Tíz üveg borvíz. Tűnődés séta közben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 114.l. Továbbá: Fodor S.

²⁴ Jakab E. i.m. 83.l.

²⁵ A 18. században, a Jegyzetek 17. pontja alatt lévő írók már csak megörökítették a század első—második évtizedében kiforrásban levő legendát.

²⁶ Nem 16. századi, egykori feljegyzés.

²⁷ Endes M. 67.l.

²⁸ Cserei Farkas és Orbán Balázs olvasták Loseiner krónikáját, Endes nem, csak az előbbiekre hivatkozik.

²⁹ Simon Juccudián páter 1813—1897 közt élt, a somlyói kántorképző neves igazgatója volt.

³⁰ Ez a tábla most a helyéről le van véve, a somlyói kegytemplomban, a bejárattól balra, a falnak támasztva található, két pogánykori napkultusz jegyeit sejtető faragott kő szomszédságában. A hagyomány szerint a kövek a Somlyó-hegy ormán állott hajdani épületből kerültek oda és a napkultusz jegyeit viselik.

Az emléktábla szövegét saját másolatomban adom, mert Endes 27 elírással-hibával közli.

³¹ A Tolnai Világlexikon VI. kötet 532.l.; az évszám említése nélkül így ír a búcsúról: „János Zsigmond valláspolitikáját fegyverrel utasítják vissza. A csíksomlyói kegyhely jórészt e győzelem évenkénti megünneplése által lett búcsújáráshely.”

³² Sz.O. II.150.l.

³³ Sz.O. II.154.l.

³⁴ Saját másolatomban közlöm. Fogalmazásában nem tartom illendőnek a János Zsigmond és az Ali basa ilyenszerű párosítását, annál is inkább, mivel a fejedelem erőszakos vallástérítési szándéka nincsen bebizonyítva, még mindig legenda.

³⁵ *Emlékezetül hagyott írások*. Erdélyi magyar emlékirók. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1983, 114.l.

³⁶ Csík-Gyergyó lakosságát abban az időben 3000 családra becsülik. A somlyói kolostornak 1533-ban 14 rendtagja volt; a tárgyaló időben 4 szerzetes és 3 fráter lakott benne; később, a 17. század elején éveken keresztül csak egy vak lakója volt a kolostornak. Báthori István idejében 11 plébános gondozta a környéket, kik közül 7 nős volt. A püspök hiánya, a papok választotta esperes vezetése mellett a fegyelem nagyon meglazult. Az egyházi szertartásokat a hívek elhanyagolták (sok a 10 év feletti keresztleetlen gyermek); a templom szentélyébe külön székeket raktak be maguknak, lefoglalva azt; az ünnepi szertartásokat is a hívek és a plébánosok egyaránt elhanyagolták; a papválasztás miatt a világiak hatáskörüket kiszélesítették az egyházközségi életben (nem mindig jó irányba); a papok és kántorok világiasan öltözködtek, a megromlott közbiztonság miatt fegyverrel jártak stb.

³⁷ Sz.O. II. 173.

³⁸ Sz.O. II. 178—180.

³⁹ Sz.O. II. 182—186; 187—190; 190—191.

⁴⁰ Sz.O. II. 209.

⁴¹ Sz.O. II. 207—208.

⁴² Sz.O. I. 153—154.

⁴³ Sz.O. Fodor S. i.m. 114—115. lapjairól vettem át a fordítást.

⁴⁴ Orbán B. II. 12.

⁴⁵ Endes M. i.m. 64.

⁴⁶ A somlyói búcsújárókhoz utoljára a háromszékiek csatlakoztak tömegesen, kik ezt emlékoszloppal örökítették meg, mely a Napomuki kápolna homlokzata előtt áll: AZ () MEGKEZDETT PÜNKÖSTI BUCSÚJÁRÁSUNK EMLÉKÉRE ÁLLITOTTÁK A HÁROMSZÉKIEK. 1882. A szövegben a zárójel helyén feleslegesen egy „I”, vagy „J” betű van vésve.

⁴⁷ Homoródszentpáli Kornis Mihályt 1558-ban az adó számkivetésére nevezte ki az országgyűlés. Az 1560. és az 1566. évi országgyűléseken szerepelt. 1562-ben az elégedetlenkedő székelységgel tartott, amiért börtönt is ült. Az országgyűlés megbízásából 1567-ben a székelysége kirott 25 dénáros adó begyűjtője. 1574-ben a székely sókamara főtisztje (Homoródszentpálon és Homoródszentmártonban ez időben még működnek a sóbányák; átszervezésük tart). 1599-ben meneküléssel mentette meg életét, de két év múlva kivégeztetik. Neje Erdélyi Sára. Testvérei révén sógorságban van a Dóczi, Horváth, Kacza, Bogáthi, Bethlen, Petki családokkal, valamint a csíkszeredai várat újjáépíttető Mikó Ferencsel, jórészen protés-unitárius családokkal. Ő maga is unitárius lett.

⁴⁸ Sz.O. VIII. 291. Latin szövegét a néhai iskolaigazgató és latin szakos tanár, Péter Lajos fordította magyarra. Birtokomban van.

⁴⁹ Sz.O. II. 216—224. „Regestrum super Sedium siculicalium Marus, Wduarhelj, Chik et gijergio, 1.5.67.” szerint a begyűjtési sorrend a következő volt: Sedis Chijk; Taplocha duo ad hamor 44; Wardo(t)ffalwa (a mai Csíksomlyó) 13; Seogod (Zsögöd) cum Marthon ffalwa (Zsögödbe, majd vele együtt Csíkszeredába beolvadt hajdani település) 20 una est exempta propter inopiam...” Mindezen helységek ma Csíkszeredába vannak beolvadva.

⁵⁰ Orbán B. II. 13.

A TORDAI EDIKTUM TEOLÓGIAI ALAPJA

A 16. században a nyugati kereszténység érdeklődésének középpontjában az egyház reformálása és a vallásszabadság kérdése állott. Mindkettő a keresztények nagy kívánsága és reménysége volt, része annak a megújulási folyamatnak, mely az emberi szabadság elvének kialakulásához vezetett.

A reformáció a szabadság jegyében indult ¹ és a keresztények jogát kívánta biztosítani, hogy maguk határozzák meg: mit higgyenek. A reformátorok kezdetben a lelkiismereti szabadság és vallási türelem mellett nyilatkoztak, azért is, hogy tanaitkat zavartalanul kifejhessék és az egyházat megújíthassák. Később álláspontjuk megváltozott. A vallási türelmet közömbösségnek nyilvánították, az eretnekek üldözését és büntetését helyeselték. A dogmák védelme érdekében hajlandók voltak igénybe venni ellenfeleikkel szemben azokat az eszközöket, amelyeket a hitnyomozó törvényszék alkalmazott ellenük, és amelyek ellen ők határozottan tiltakoztak. Türelmetlenségük nemcsak katolikus-ellenes volt, hanem a reformáció irányai között kölcsönössé vált.

A katolikus és protestáns türelmetlenség megegyezett abban, hogy a vallásszabadság elvét elvetve, az eretnekeket azon az alapon üldözték, hogy „amit mi tanítunk az igaz, amit mi nem tanítunk az hamis”. Különbség csak az üldözés jogi alapja tekintetében állott fenn. A katolikusok számára az alap a kánonjog volt, melyet a protestánsok a Bibliával és a római jogszabályokkal helyettesítettek. A Codex Justinianus halállal büntette a háromság tagadását és a kereszttség megismétlését ². Ezt a törvényt a 16. században felújították és az antitrinitáriusok s anabaptisták ellen alkalmazták. A reformátorok is hivatkoztak erre a törvényre és alkalmazását helyeselték. A katolikus és protestáns egyházak türelmetlensége következtében „az igazság nevében, a tényekre és törvényekre hivatkozva, az emberiség mérhetetlenül több szenvedést zúdított a világra, mint az igazságtalanság nevében” ³.

Serveto Mihály kivégzése a protestáns Genfben a háromság tagadása miatt „a lelkiismereti szabadság és vallási türelem kérdését az érdeklődés középpontjába állította, az eretnekek büntetésének jogosságáról Európaszerte vitát váltott ki” ⁴. A lelkiismereti szabadság védelmét a humanisták, majd a radikális reformáció képviselői vállalták fel ⁵.

A tolerancia keresztény kötelességét elsőnek Sébastien Castellio fejtette ki Kálvin Jánossal folytatott vitában. A keresztényekhez nem méltó türelmetlenséget, az eretnekek üldözését és büntetését élesen elítélte: „...az igazságot keresni és kimondani úgy, ahogy gondoljuk, soha nem lehet bűn. Senkit sem lehet valamely meggyőződésre rákényszeríteni, mivel a meggyőződés szabad...azok a dogmák, melyekért a keresztények egymást kölcsönösen kiátkozzák és öldöklük, önmagukban meglehetősen közömbösek s nem javítják meg az embereket. A lelkiek felett való ítélkezés nem tartozik az emberekre, hanem egyedül csak az Istenre” ⁶. Jellemző a század dogmatikus elfogultságára, hogy Castellio felfogását a lelkiismeret szabadságáról Théodore de Beze genfi teológus „ördögi tan”-nak nevezte” ⁷.

A vallásszabadság története Erdélyben Dávid Ferencsel (1520?-1579) kezdődik. Az unitárius reformátor nem egy új egyház alapításának igényével lépett fel,

hanem a régít akarta megújítani a Biblia alapján. A vallásszabadság elve számára nem humanista meggondolás, közömbösség vagy az elkötelezés hiánya volt, hanem vallásos meggyőződés, a felebarát iránti köteles tisztelet és szeretet kifejezése, melyben a másáé elfogadása nyert kinyilvánítást.

Dávid Ferenc teológiájának alapja a Szentírás, melyben Isten kijelentette a vallás igazságait. Ez a vallásos élet leggazdagabb forrása, az a szilárd alap, melyről a vallást megújítani és az apostoli egyházat újra vissza lehet állítani.⁸ Reformációjának alapvető hitelve Isten egysége: „Semmi nincsen az egész derék szentírásban világosabb és nyilvánban való tudomány, mint az egy Istenről való tudomány”⁹. „A szentírás egy Istent mond, nem hármast, egy Krisztust, nem kettőt”¹⁰. Ezért ragaszkodik a Bibliához, és az Isten ígijénél egyebet nem keres¹¹.

Jézus az egy Istenről tanít; „Nekünk nem Athanasiust, hanem amit Krisztus mond, azt kell követnünk. Senki más alapot nem vethet, mint amit ő vetett. Emellett kell megmaradnunk”¹². Az apostolok és evangélisták egy szót sem írtak a háromságról. Az egyház mégis üldözi és eretnekeknek ítéli azokat, akik nem akarnak hinni „az állatban — essentia —, személyben, természetekben, communicatio idiomatumban, relatiokban, notiovalitasban... De ha ezek szükségesek az idvességre, bezzeg soha egy szegény paraszt keresztyén sem idvezül, mert ő soha ezeket meg nem tanolhatja életében”¹³.

A lelkiismereti szabadság az ember alapvető joga, mert Isten őt jónak és tökéletesedésre képes lénynek teremtette. Igazságokat állított eléje, melyek vonzák és törekvéseket oltott szívébe, melyek ösztönzik a jóra. Erre irányul Jézus felhívása is: „Legyetek tökéletesek...”, hogy Isten fiai, munkatársai lehessetek. Isten és Jézus ismeretét Dávid Ferenc összekapcsolta az ember erkölcsi életével. Aki cselekedeteivel tagadja, az beszédével hiába állítja, hogy Istent ismeri, és hogy Jézus tanítása szerint él az, aki nem jár az evangélium útján. Istenországa tagjait is arról ismerik meg, ha egymást szeretik, irgalmasok, szelídek, békeszeretők.

Dávid Ferenc a lelkiismereti és vallásszabadság elvét az Újszövetségből igazolja. Jézus második parancsolatában — „Szeresd felebarátodat mint magadat” — és az aranyszabályban — „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanezt cselekedjétek velük” — ennek az elvnek kifejezését találjuk. A búzáról és konkolyról szóló példázatban Jézus elvi jelentőségű állásfoglalását találjuk a türelmességről. Eszerint nem kell a konkolyt kitépni, nehogy a búza is kárt szenvedjen, hanem engedni kell, hogy mindkettő együtt éljen az aratásig, amikor a konkolyt megsemmisítik, a búzát pedig a csűrbe takarítják (Mt 13,24—30). Gamáliel az írástudó szintén türelmet tanácsol az apostolokat büntetni akaró nagytanács tagjainak, hogy hagyják békén és bocsássák el őket. „Mert az emberektől való ez a dolog vagy ez a mozgalom, akkor megsemmisül; ha pedig Istentől való, akkor úgy sem tudjátok megsemmisíteni őket, és még úgy tűnhettek fel, mint akik Isten ellen harcoltak” (Ap.Csel 5,34—39).

Pál apostol sem tanácsolta, hogy a tőlünk különböző hitfelfogást valló embereket üldözzük, hanem csupán azt, hogy őket elkerüljük (Tit 3,10). Attól pedig határozottan eltiltott, hogy bárkit halálra ítéljünk hitéért. Mi sem lehetünk Jézusnál és Pál apostolnál szigorúbbak — hangsúlyozza Dávid Ferenc, aki még a bűnösökkel szemben is türelmet követelt, mert Isten azt akarja, hogy a bűnös megtérjen és éljen. A türelem mellett szól erkölcsi érzésünk is. Hány bűnös ember él közöttünk a törvény és a világi hatalom elnézéséből. Ha megtérjük közöttünk a káromkodókat, kevélyeket, irigyeket, fősvényeket, tobzódókat és élünk velük, akkor legalább a puszta életet engedjük meg azoknak is, akik Jézus felől inkább meghalni készek, mint mást szóljanak, mint ami meggyőződésük szerint igaz.

Dávid Ferenc a lelkiismereti és vallásszabadság elvét két motívumra vezeti vissza: az egyik az, hogy a hit Isten ajándéka, a másik a szeretet.

A hit tartalmilag bizalom és megnyugvás Istenben, aki hit által lép be éle-

tünkbe és teremt kapcsolatot velünk. A hit, az emberi szellem legbensőbb élménye, együttjár az ember újjászületésével. Pál apostol találóan fejezi ki: „A hit Isten ajándéka” (Ef 2,8), mely jelszava lett a vallásszabadság hirdetőinek. A hit ajándék volta kétségen kívül áll. Ha természetünkben adva volna a hit és nem Isten ajándékozna nekünk, akkor mindnyájan egyaránt hinnénk és Isten törvényének életünkben helyet adnánk. A hit szeretetre indít, melynek cselekedetekben kell megnyilvánulnia, mégpedig: Isten előtt tiszta gondolatokban, buzgó imádkozásban és Isten akaratával megegyező életben; az ember előtt pedig az igazság és szeretet cselekedeteiben. Pál apostol is arra figyelmeztet, állítja Dávid Ferenc, hogy a hit szeretet által cselekedjék, és cselekedeteinkben a jó emberség és igazság nyilvánvaló legyen.

A hit öntörvényű és szabadságot feltételez. Mindenféle kényszer, türelmetlenség ellenkezik a hit lényegével. Isten elvárja az embertől, hogy a hitnek teljes szabadságot biztosítson. Dávid Ferenc szilárd meggyőződése volt, hogy a vallás kérdésében nem a világi hatalom eszközeivel, hanem a hit igazságával és a lélek szeretetével kell küzdeni. Sem az állam, sem az egyház nem akadályozhatja meg a hit szabadságát, az embernek Istennel való közvetlen érintkezését. Aki a hit szabadságát megsérti, az nemcsak az ember, de Isten ellen is vétkezik.

Dávid Ferenc ellenfelei a lelkiismereti és vallásszabadság ellen foglaltak állást, az unitarizmust eretnekségnek nyilvánították, üldözték és nyíltan megsemmisítésére törekedtek. Türelmetlenségükre jellemző az 1567. február 24—26. napjain tartott debreceni református zsinat „Rövid hitvallása”, melynek János Zsigmondhoz intézett ajánlásában Melius Péter többek között ezeket mondja: „Az Isten sz. fölségedet testben és lélekben soká tartsa meg, lelkével igazgassa, hogy az *eretneket* és állhatatlan gonoszokat szentséges fölséged és az Isten országából kivethesse”¹⁴; az „Egyházi törvénykönyv LXIV. fejezetében pedig kijelenti, hogy „Isten ígéje szerint tanítjuk, hogy az *Isten káromlók és eretnekek*, kik az igaz tudományból törvényesen megcáfoltattak és elítéltettek, halálos bűnösök, kiket az egyházból ki kell vetni, a hatóságoknak pedig a *fegyver hatalmával megöletni*”¹⁵.

Az 1568. január 27-én tartott kassai református zsinat Egri Lukács unitárius prédikátort eretnekség címén fogságra vettette¹⁶.

Az 1568. március 8—18. napjain tartott második fehérvári és az 1569. október 20—25-i váradi hitvitán Meliusék a legyőzöttek megbüntetését kérik a fejedelemtől¹⁷.

Az unitáriusok ellenfeleik türelmetlenségét nem viszonozták. Az erőszakosságot evangéliumellenes magatartásnak tartották; aki embertársait saját hitfelfogásának elfogadására akarja kényszeríteni, az Isten ellen hadakozik.

Dávid Ferenc az 1567-ben kiadott: „*Melius Péter iratának cáfolata*” c. könyvében a fejedelemhez intézett ajánlásában a vallásszabadságról a következőképpen nyilatkozik: „...sehohsem tanuljuk Isten ígéből, hogy az Isten ígését és a vallást tüzzel-vassal kell terjeszteni; hiába vetnék ez ellen az Ószövetség parancsait, melyek arra a törvény alá tartozó népre, és a külsőséges gyakorlatokat illető foglalatosságra vonatkoznak, mert az Újszövetségben egészen más eljárás van előírva; ti., hogy hagyjuk a konkolyt nőni egészen az aratás idejéig; és a 110. zsolta is megmondja, hogy Krisztus országának népe önkéntes, és annak áldozata is önkéntes;...És mit mondhatnánk képtelenebbet, sőt lehetetlenebbet, mint azt, hogy külső erőszakkal akarjuk kényszeríteni a lelkiismeretet és a lelket, amire egyedül az követeli magának a hatalmat, aki azt teremtette” 18.

Az 1568. évi második fehérvári hitvita alkalmával. Meliuséknak a legyőzött fél megbüntetésére irányuló követelésére, Dávid Ferenc a következőkben válaszolt: „...a büntetést megengedjük, de mégis azzal a feltétellel, hogy ha az ellenfél legyőztnék, alázatosan könyörgünk a felséges fejedelemhez, hogy az meg ne büntetessék, sőt minden tisztességben részesüljön, mivel Isten azt akarja, hogy a bűnös megtérjen és éljen; ha pedig mi győzetünk le, tegyen felséged saját belátása szerint”¹⁹.

A váradi hitvitán Meliusék azt kérték, hogy a hitvita anyagát küldjék el a „kereszténység főakadémiákra” s fogadják el azok véleményét. Dávid Ferenc ezt elutasítja és Pál apostolra hivatkozva a következőket jelenti ki: „...hagyjuk az ítéletet a hallgatókra, és az Istennek tüzére, mely megpróbálja az ezüstöt, aranyat és a pelyvát”²⁰.

Dávid Ferenc elismeri, hogy a gonoszokat Isten parancsa szerint meg kell büntetni, de a Szentírás értelme ebben a tekintetben annyira különböző, hogy arról több mint ezer éve folyik a vita, de még eldönteni nem lehetett. Ennek következtében a földet az ártatlanok kiontott vére árasztotta el. Bármennyire feltételezzük, hogy mindent tudunk és nem tévedünk, mégis vigyáznunk kell, figyelmeztet Dávid Ferenc, hogy „az érdemük szerint megfeszített latrok között Jézust is ártatlanul föl ne feszítsük”.

Az unitáriusok türelmességét értékeli Pokoly József református történész: „...ki kell emelnünk egy vonást, amely az unitáriusok harcmódorát előnyösen jellemzi...Ez a modornak a nyugodtsága és a türelemnek a hangoztatása. Míg Meliusnak minden irata a szenvedély legerősebb kifakadásaival van telve, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné: addig az unitárius művek állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízván az ügyet, ki az ő igéje által úgy is elvégzi azt, a mit választottai számára üdvösségnek tart. A fejedelmet, kit Melius, sőt Beza is kemény s határozott fellépésre ösztönöznek, valamint a főurakat, arra biztatják, hogy Gamálielel mondásait tartsák szem előtt és ne tegyenek se jobbra se balra lépéseket, hanem várják meg míg Isten, ki az ő választottai által e munkát megindította, befejezésre is juttatja”²¹.

Dávid Ferenc reformációja nem lehetett volna eredményes János Zsigmond támogatása nélkül. Humanista szellemű, felvilágosult, a vallás iránt érdeklődő uralkodó volt. Borsos Sebestyén egykorú történetíró szerint: „istenfélő és tökéletes igaz fejedelem volt, kinek drágalátosabb nem volt a keresztények között, aki Isten igéjének olyan tudakozója lett volna. A tanítóknak nem rontója, de oltalmazója volt; noha az Antikrisztusnak az ő találmányát minden szerzetivel megvetette, s a próféták és apostolok írása szerint az egyedül való Atyaistenről és annak az ő Fiaról igaz vallásban vala; mindazáltal egyik fél tanítóit is nem háborgatva, sőt inkább azok iskoláit és tanítóit táplálta, Krisztus tanítása szerint azoknak kigyomlálását az Isten igéjére hagyja vala”²².

János Zsigmond a bevett vallások rendszerével az erdélyi reformáció kibontakozását lehetővé tette és a vallásfelekezetek együttélését biztosította. Valláspolitikája értelmében nem engedte, hogy országában hitéért valakit üldözzenek. A hitviták keretében alkalmat adott mindenkinek, hogy vallásos meggyőződését, hitelveit a Bibliából védelmezze és terjessze. Csáki Mihály Kancellár a második fehervári hitvitát bezáró beszédében nyomatékosan kifejezte: „[a fejedelem] Gamálielel tanácsát követve, akarja, hogy országa vallás tekintetében szabad ország legyen”²³.

A fejedelem az 1569. évi váradi hitvitán is a vallásszabadság mellett foglalt állást: „Hogy pedig Melius Péternek a mű szonkat megmondották, hogy a mű birodalmunkban nem pápálkodik, és a ministereket az igaz vallásért ne kergesse, a könyveket meg ne égesse, senkit hittel az ő vallása mellé ne kötelezzen, ez az oka: Mert a mű birodalmunkban, miképpen arról ország végezé is vagy, mű aszt akarjuk, hogy szabadság legyen. Továbbá, tudgyuk, hogy a hit Istennek ajándéka, és a lelki esmeret semmire erőszakkal nem vitethetic”²⁴.

1568 előtt Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa egyes országaiban, a katolikusok és protestánsok között, a vallási együttélés és türelem védelmére ún. „vallásbékét” kötöttek. 1531-ben a svájci katolikus és reformált kantonok békekötése értelmében csak a két fél gyakorolhatja szabadon vallását. 1534-től Angliában az anglikán vallá-

son kívül tilos volt más vallás követése. Az 1555. évi augsburgi béke szerint Németországban mindenki szabadon gyakorolhatja a katolikus vagy az evangélikus vallást. Más vallást nem engedélyezett. Az 1559. évi Cateau-Cambresis-i békében Spanyolország és Franciaország kölcsönösen megállapodtak a protestantizmus kiírtásában. Erdélyben az 1557. és 1564. évi tordai országgyűlés a katolikus vallás mellett az evangélikust, majd a reformátust ismerte el bevett vallásnak. Ezek a megegyezések csak korlátozott és ideiglenes érvényű türelmet biztosítottak.

Erdély volt az egyetlen ország Európában, mely az 1568. évi tordai országgyűlésen törvénybe iktatta a lelkiismereti és vallásszabadságot. Ez az egyedülálló jelenség Dávid Ferenc és az unitárius reformáció magvetésének beteljesedését jelentette. A század legfelvilágosodottabb törvénye volt, melynek teológiai alapállása a jézusi tanítás: szeressük embertársainkat megkülönböztetés nélkül. Az országgyűlési határozat általános érvényű volt, mindenkinek biztosította a vallás szabad gyakorlatát és terjesztését: „Ne szidalmaztassék senki a religióért senkitől...és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyegezzön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka”.

A tordai ediktum lehetővé tette az unitárius egyház megalapítását és megerősödését, hogy túlélje a későbbi üldözéseket. Ugyanakkor igazolást talál benne az a történeti tény, hogy „Az unitarizmushoz nem tapad vér és könny, amelyet a vallásos türelmetlenség fakaszt, s ebben a tekintetben mindenestre kiállotta a jézusi értelemben vett keresztény elnevezés történelmi próbáját”²⁵.

A tordai országgyűlés határozata elválaszthatatlan az unitárius reformátortól, aki meggyőződéssel vallja: Amint kezdettől fogva az igazság szeretője voltam, úgy ezután is az akarok lenni és tehetségem szerint követni az Isten tiszta ígését. Ha pedig valamiben tévedtem volna, akik Isten ígéből igazabbat mutatnak, megköszönöm és követni őket nem szégyellem²⁵. A „megfeszült Jézus Krisztus szolgája”, ahogy magát nevezi, „korának indulatait le tudta vetni, s az emberiségnek, a szellemi és lelkiismereti szabadságnak egyedülálló hősévé nőtt a XVI-ik század Európájában”²⁶.

A tordai ediktum az unitarizmus történelmének maradandó értéke. Nem vész el soha, megmarad, velünk él, hat reánk, újabb küzdelmekre és emberszolgálatra indít.

JEGYZETEK

¹ H.A. Fisher: *A history of Europe*. London 1937.498—499; Charles Beard: *The Reformation of the sixteenth century*. London 1883.147—183; A.H. Newman: *A manual of Church history*. Philadelphia 1904. volume II. Warga Lajos: *A keresztényen egyház történelme*. Új kiadás. II. kötet. Sárospatak 1908. 372—274.

² Justinianus római császár (488—565) törvénykönyve 525—534 között készült el, magyarra fordította Hoffmann Pál: *Justinianus császár institúcióinak négy könyve*. Pest 1864. A törvénykönyv halálbüntetést írt elő az ariánusok és donatisták ellen.

³ Pilinszky János: *Szög és olaj*. 444.

⁴ R.H. Bainton: *The travail of religious liberty*. New York 1958.33—53; R.H.Bainton: *Hunted Heretic*. Boston 1980.182—215. H.Karmen: *The rise of toleration*. London 1967.22—85.

⁵ Humanisták: Erasmus, Morus Tamás, Jean Bodin, Michel Montaigne; radikális reformáció képviselői: Acontius Jakab, M. Gribaldi, Ochino Bernád, Joris David, Palaeologus Jakab, Dávid Ferenc és mások.

⁶ Martinus Bellius (S.Castellio): *De haereticis...Az eretnekekről...A württembergi herceghez intézett bevezető ajánlás*.

⁷ *Epistolae theologicae*. II. kiadás. Genevae 1575. 20.

⁸ Rövid magyarázat miképpen az Antichristus az igaz Istenről való tudomant meg homaliositota... Albae Juliae 1567. Faksimile kiadás: Kolozsvár 1910; Az idézeteket ebből a kiadásból vesszük. 11, 18, 83. Dávid Ferenc bibliaismerete közismert volt. Arator (Szántó) István erdélyi jezsuita, Claudius Aquavivának, a rend főnökének küldött levelében írja Dávid Ferencről, hogy „éles elméjű, erős emlékező tehetséggel rendelkezett, a szent iratokban a legjáratosabb úgy, hogy az Ó- és Újtestamentum a kisujjában volt”: Veress Endre (Kiadó): *Epistolae et acta jesuitarum Transilvaniae temporibus principum Báthory* (1571—1613). Budapest 1911.186.

⁹ Rövid magyarázat. 6.

¹⁰ Uo.14.

¹¹ Uo.83.

¹² *Első része az Szent Irasnac külön külön részeyből vött predicacioencac...* Albae Juliae MDLXIX.Ev.lev.; *Az Szent Irasnac fundamentomabol vött magyarázat...* Alba Juliae MDLXVIII. E.lev.

¹³ Rövid magyarázat. 12,13.

¹⁴ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest 1881.470.

¹⁵ Uo.598—599.

¹⁶ Uo.615—628.

¹⁷ (Heltai Gáspár): *Disputatio in causa sacrosanctae et semper benedictae Trinitatis...* Claudiopoli 1568.7.; Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac avagy vetelkedesnc az egy Attya Istenről és annac Fiaról, az Iesus Christusról és a Szent Lélekről igazán való elő számlálása...* Colosvarot 1569(1570). Szövegkiadását Nagy Lajos és Simén Domokos rendezte sajtó alá: *A nagyváradi disputatio*. Kolozsvár 1870.10.

¹⁸ Dávid Ferenc: *Refutatio scripti Petri Melii...* Albae Juliae MDLXVII.ijj.

¹⁹ Dávid Ferenc: *Brevis enarratio disputationis Albanae de Deo trino et Christi duplici*. Albae Juliae MDLXVIII. A. iij.

²⁰ Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac...*11.

²¹ Pokoly József: *A református egyház története 1556—1604 I. kötet*. Budapest 1904. 203—204.

²² Borsos Sebestyén (Marosvásárhely, 1520?—1584, Marosvásárhely) történetíró, 1562-ben kezdte írni — Székely István krónikáját felhasználva — *Világnak lett dolgairól írott krónika* c. művét, amelyben 1490-től, kezdve dolgozta fel a történeti eseményeket. Művét Mikó Imre adta ki az Erdélyi Történelmi Adatok 1. kötetében (Kolozsvár, 1855). 27,28.

²³ Dávid Ferenc: *Brevis enarratio disputationis Albanae...* Z. iv.Z. levél

²⁴ Dávid Ferenc: *Az váradi disputacionac...* 130—131.

²⁵ Dr. Varga Béla: *Ami örökkévaló a Dávid Ferenc életművében*. In: Keresztény Magvető LXI (1929) 246.

²⁶ Féja Géza: *Régi magyarság*. Budapest 1941. 102.

Dr. Szabó Árpád

VALLÁSSZABADSÁG ÉS UNITARIZMUS

Előadásomban a címben foglalt témát hármasságban kitekintésben: a múlt, jelen és jövő összefüggésében szeretném tárgyalni. Ezért először arról beszélek, amit a múlt mint történelem mutat, majd szólni fogok a jelen helyzetéről, és végül a jövő elvárásairól vallásunkkal szemben.

Bevezetésként azonban néhány elvi megállapítást teszek a vallásszabadság lényegét illetően. A vallásszabadság mint alapvető emberi jog egyedülálló a maga nemében, ugyanis az egyén teljes autonómiáját jelenti hitbéli választásában. Mivel a vallás elválaszthatatlan kísérője az emberi tudatnak, minden ember személyes vallással bír, és minden közösség kollektív vallással rendelkezik. A vallásszabadság tehát nem egyszerűen csak törvényes joga a személy erkölcsi integritása védelmének a hatalom erőszakoskodásaival szemben, hanem érzelmi jog is, ahogyan az az ember lojalításában érvényesül, amellyel vallásos hitének, ill. egyházának tartozik.

Sokféle vallás van, s a reformáció korától a kereszténységben belül is többféle felekezet, és nem mindenikük tartja a türelem elvét tanítása fontos elemeként. Különösen az ún. könyv-vallások, amelyek fegyverrel és vérrel terjedtek, munkálták és folytatják a türelmetlenség beoltását a hitükön kívülállókkal szemben. Ezért azt mondhatjuk, hogy a vallásszabadság eszméjében két egymással ellentétes cél konfliktusa mutatkozott meg kezdettől fogva: egyfelől az egyenlő tisztelet és megbecsülés valamennyi hitfeifogás és vallás iránt; másfelől a dogmatikus türelmetlenség, amely magában foglalja az uralkodó hit terjesztését és mások megtérítését erre a hitre, és törvényesíti a másokkal szembeni diszkriminációt vallási alapon.

Az unitárius vallás annak a gondolatnak a jegyében született és izmosodott Dávid Ferenc reformációjában, amit a tordai ediktum jézusi szellemben így fejez ki: „a hit Isten ajándéka, ez hallásból létszen, mely hallás Isten igéje által van”. Ezért számára a vallásszabadság az ember legszentebb jogának az érvényesülését jelentette, mivel Isten előtt az ő gyermekeiként mind egyformák vagyunk, ezt megélni csak mások iránti tiszteletben és szeretetben lehet. Dávid Ferenc a hitviták során ezt így fogalmazta meg: „A hit kérdésében nem a hatóság karjával, hanem az ige igazságával és a lélek szeretetével kell eljárni”.

A magára maradt egyháznak azonban csakhamar meg kellett tanulnia, hogy a vallásszabadság mások számára nem ezt, hanem az uralkodó vallás türelmetlenségét és erőszakosságát jelentette. Már a 16. század végén, alig néhány évvel az unitarizmus felvirágása után, egyházunknak élet-halál harcot kellett vívnia a megmaradásért. Fontos szerep jutott azoknak, akik az egyház külső szervezeti megerősödésében látták biztosítva a jövőt és lefektették egyházalkotmányunk alapjait. Ennek a korszaknak mégis Enyedi György az igazi hőse, aki éppen a vallásszabadság szellemében egy reális unitárius történelmi tudat kialakítását munkálta.

Ha Dávid Ferenc az unitárius hit alapelveit fektette le, úgy Enyedi György hitünk megmaradásának elveit alapozta meg. Felismerte, hogy egyházunk az erdélyi történelem viharveréseik között csak úgy maradhat fenn, ha életelvévé teszi a minőség gondolatát. „Nem a sokaságban rejlik az érték, és ez független az időtől” — hirdette. Tisztán látta és élte, hogy a minőség nagyobb hatalom, mint a mennyiség. Ezzel az Isten által nekünk adott hatalommal azonban meg kell tanulnunk helyesen élni.

Ez a minőség szempontú önértéktudat, amely az evangéliumból táplálkozott és társult az egyetlen szilárd társító erővel, a tiszta erkölccsel lett erőforrásává egyházunknak a következő századok megpróbáltatásaiban. Számban fogyatkoztunk, anyagiakban szegényedtünk, üldöztek és megtiportak, elvitatták kereszténységünket, megfosztottak templomainktól és iskoláinktól, de lélekben megtörni, hitünkben elsorvasztani soha nem tudtak. Az apostollal együtt vallották és élték elődeink: „Amiért nem csüggedünk; sőt ha a mi külső emberünk megromol is, a belső mindazáltal napról-napra újul” (2Kor 4,16).

Ennek a belső szabadságnak volt hirdetője a 17. század nagyhatású prédikátora Árkosi Benedek. „Az embernek kettős természete van, írja — egy isteni, mely felfelé viszi a magasabbrendűségbe, és egy emberi, amely lefelé húzza a bűnbe. Célunk az emberi természet legyőzése által szabad érvényesülést biztosítani az isteni természetünknek. Isten nemcsak lehetőséget adott erre, de kötelességünké tette a belső szabadság megvalósítását.

Természetesen a törvényben foglalt szabadság hiánya is fájdalmasan vetődik fel a dési egyezés korában. Árkosi mindazt, ami egyházunkkal történt, a több felekezet létének tulajdonítja. „Soha addig az országok békeességben nem lesznek, amíg sok vallások lesznek egy országban” — olvassuk egyik elmékedésében. A vallások különféleségének megszüntetését kívánni méltó dolog, de azt nem az ember, hanem Isten viszi végbe. Emberileg van-e megoldás — teszi fel a kérdést. Válasza egyértelmű: a vallásszabadság biztosításában. Végeredményben a hiba nem a vallások sokféleségében van, hanem a vallásüldözésben. Ezért a magisztrátusokhoz, a tisztségviselőkhez fordul, akiknek kötelessége tiszteletben tartani a több vallást. Különösen Erdélyben joggal követelheti a nép a közhivatalnokok részéről a vallásokkal szembeni türelmes magatartást, mivel itt erre őket törvény is kötelezi. De találhattak-e meghallgatásra szavai?

Az üldözés és az erőszak vihara a 18. században zúdul teljes erejével egyházunkra és vallásunkra. Csoda-e ha az események súlya alatt sokszor tesznek fel ilyen kérdéseket: ha az igazság a mi oldalunkon van, miért nem pártolja Isten az igazság harcosait? Mi célja van Istennek velünk, minőn annyiszor és olyan keservesen látogat meg? Az egyház sorsát Jézushoz hasonlítják: „A fátum, amely nekünk adatott, Krisztusnak fátuma” — jajdul fel ifj. Kozma Mihály.

Buzogány Mózes midőn felsorolja a veszteségeket, így folytatja: „Mindezeket elhallgatnám, de nem lehet, hogy ne keseregjek! Mit cselekedjék az eklézsia népe ilyen állapotban?” — kérdezi. „Kétségbeessék-e, szívét megkeményítse-e, hogy ne érezze Isten ostorát? Avagy odaadja lelkét a fenevadaknak? Nem, semmiképpen!” Nem elég a kesergés, pozitív és konkrét lépésekre van szükség a megmaradáshoz! Honnan meríthettek, maradt-e erőforrásuk? Igen, s ez nem volt más, mint a hitből táplálkozó minőségi önértéktudat és a senki által el nem vehető belső szabadság.

Belsőleg kell megújulni s ezért kesergés helyett imádkozni kell, — írja. Bátorítani egymást, hogy „vallást tudjunk tenni hitünkéről, ha a szükség úgy kívánja”. Tanulni és segíteni egymást.

A 18. század végére aztán besüt a felvilágosodás napja egyházunk szaggatott egére, legalább is egy sugara életmentően érkezik hozzánk a Türelmi rendeletben. Hatására mintegy fellélegzik a sokat szenvedett közösség és magára talál a veszteségek pótlásában. Templomok épülnek, harangok szólalnak meg kihaltak hitt falvakban és lelkekben, tornyok csillagos feje fúródik a magasba s viszi magával a megtört szemek sugarát és a szív titkos reményeit.

A felvilágosodás igazi hatása azonban az emberi gondolkodásban és a lélek világában ment végbe. A szabadság eszméje, mint az emberi méltóság feltétele és kifejezője, jogot követel magának. Nálunk Körmöczi János a felvilágosodás próféta, aki változást sürget az ember értékszemléletében a szabadság irányában. Mit kell megőriznie az embernek? — kérdezi. Mindenekelőtt szabad gondolkodását,

mert csak a szabadon gondolkodó ember lehet személy, a legmagasabb rendű érték, az istenfiúság hordozója és megvalósítója. Másodsor szabad megnyilvánulásának jussát, mint önértéktudatának kifejezését, s végül, ami ezekből következik: emberi méltóságának tudatát.

De vajon a felvilágosodás s a 19. század többi eszmeáramlata behatolt a vallás világába és ott elindította a változás alapvetően új folyamatát a vallásszabadság igazi lényegének érvényesülése felé? Az a tény, hogy a század közepén, az 1848-iki országgyűlés újból törvénybe iktatta és kinyilvánította a vallásszabadságot, megváltoztatta a hitfelfogások és felekezetek egymáshoz való viszonyát az együttműködés irányában?

Korántsem! Semmi sem változott: a felekezeti gyanakvás és elfogultság, a vallási megkülönböztetés éppen az maradt, ami volt. De ez már a jelenbe vezet minket.

Jelen helyzetünk felvázolását, ünneprontó szándék nélkül, ezzel a kérdéssel kezdem: Miért van az, hogy a vallásszabadság eszméje és annak érvényesülése elsősorban a kis csoportok, közösségek, másszóval a vallási kisebbségek számára létkérdés? Mielőtt válaszolnék, a kérdés tükrében megállapíthatjuk együtt, hogy az 1568-iki tordai ediktumnak éppen az a tény ad rendkívüli jelentőséget és értéket, hogy az akkor született és annak az unitárius hitnek eszmei hatására, amely akkor történelme legragyogóbb és sikeresebb korszakát élte. Nem létét akarta tehát általa biztosítani, hanem érvényt szerezni a lelkiismeret szabadságának és a keresztényi szeretetnek.

A 20. század végének modern korszaka hasonlóan szomorú képet mutat, mint az előző századok. A vallások nemcsak a köztük levő nézetkülönbségek felszámolását mulasztották el, de nem sikerült megtanulniok az együttélést és együttműködést Isten közös atyóságának és az ember testvériségének eszméjével összhangban. Atrocitásokat és kegyetlenkedéseket követtek és követnek el a vallás nevében. Gyakran lehetünk tanúi annak a jelenségnek, miszerint minél mélyebb egy egyének vagy közösségnek a hite saját vallásában, annál magasabbra csap a fanatizmus és fundamentalizmus, amely türelmetlenséget és összeütközést eredményez. Ahelyett, hogy az emberiség új formáit beillesztenék érdeklődési körükbe, s átfognának minden embert, nemcsak saját felekezetük tagjait, a világ vallásai makacsul ragaszkodnak saját teológiájuk és elfogadott dogmáik szentségéhez, s fenntartják maguknak az igényt, hogy csak ők az igazság és a kijelentés birtokosai a kiválasztott kevesek számára.

Ezért a vallásszabadság eszméje a jelenkori világban nem csupán a türelmet kell biztosítsa a hagyományos vallásos hitek sokféleségében, hanem egy mély lelki-ségben megnyilatkozó hiten és a közös emberiség felfogásán kell alapuljon. A kulcskérdés ma az, hogy vajon a vallásszabadság a korlátozások és tiltások megszüntetését jelenti-e csupán az egyén jogának érvényesülésében, vagy pedig olyan szilárd törvényes alapnak a megteremtését, amelyen a vallások és intézményeik, de maga az állam is konfliktusmentesen tud működni. A vallási türelem, a szeretettől és tisztelttől eltérően lényegében negatív erény és csupán a más hiten levők megtűrését jelenti. Ezért olyan pozitív lépésekre van szükség a vallások és felekezetek részéről, amelyek kölcsönös szeretetet és tiszteletet fognak eredményezni.

Az unitárius vallásnak — és ez a jövő elvárása is egyben — a katalizátor szerepét kell felvállalnia és betöltenie azzal az erkölcsi bátorsággal, amellyel a múlt megpróbáltatásait sikeresen kiállta. Az alap számunkra ma és a jövőben is az evangélium, Jézus tanítása. Ezt kell hirdetnünk és megélnünk.

A Jézus által hirdetett szabadság valójában szeretet-viszony Isten és embertársaink között, akiknek szintén biztosított az önmagunk számára megkövetelt szabadság. Ezt a szeretetet meg kell mutatni még azoknak is, akik visszautasítják mások szabadságának a tiszteletben tartását és üldözik azokat. Ez a magatartás

természetesen nem zárja ki, hogy a törvény által biztosított jogi eljárásokhoz folyamodjunk. Mindent meg kell tennünk, de mások elleni támadás és erőszak nélkül.

Az unitárius ember, mint Jézus tanítványa, akárcsak tanítómestere, mások méltósága iránti teljes tisztelettel megpróbál megérteni és figyelmesen meghallgatni mindenkit, elősegíteni minden ember szabadságát és egyben elfogadni annak következményeit, hogy hűséges marad lelkiismeretéhez, hitének követelményeihez, Isten és ember iránti őszinteségben és szeretetben.

Dr. Robert Traer

HIT ÉS SZABADSÁG*

“Ahol az Úr lelke, ott a szabadság”
(2Kor 3,1)

A vallásszabadság az alapvető emberi jogok központja. A vallásos meggyőződés kinyilvánításának és gyakorlatának a joga, az állam beavatkozása nélkül, mélyen gyökerezik a nyugati kultúrában, és mint az emberi méltóság lényeges társadalmi feltételét, világszerte elfogadták.

Ez a jog azt tükrözi, hogy Isten lelke életünkben különös és titokzatos módon működik. A Lélek munkájának hatására különböző hitfelfogások és gyakorlatok felé vonzódnunk. A vallás egyik nagy ténye a vallás kifejezésének és gyakorlatának különbözősége, nemcsak a különböző hagyományok között, hanem bármelyik hagyományon belül. Világos például, hogy tekintélyes különbözőség létezik az unitáriusok között, úgyszintén az unitáriusok és más vallásfelekezetek tagjai között.

Ezért a vallásszabadság védelme annak a fontos lelki ténynek a törvényes elismerése, hogy az igazság Lelkét különböző utakon fogjuk fel. Egyeseknek Isten az a név, mely az élet alapvető igazságait képviseli. Másoknak pl. Buddha mutatja az utat, és sokak számára nincs neve annak, aki őket az igazság útján vezeti. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy mindenki felfogása egyformán igaz, mert ilyen viszonylagos álláspont az igazságot egyszerű véleménnyé csökkentené. De el kell ismernünk, hogy a vallási különbözőség tény, amely törvényes védelmet és lelki elismerést érdemel. A mi kihívásunk az, hogy szemben ezzel a különbözőséggel, felismerjük és cselekedjük azt, ami igaz és helyes.

A nemzetközi emberi jogok törvénye

A nemzetközi emberi jogok törvénye kísérlet arra nézve, hogy az emberi méltóság lényeges társadalmi feltételeit megállapítsa és védelmezze. Ez a törvény védelmet nyújt a különböző vallási és kulturális gyakorlatoknak, ugyanakkor világszerte állítja minden személy emberi méltóságát, de elutasítja az emberi méltóságnak

* Angolból fordította dr. Rezi Elek

ellentmondó, azt lealacsonyító és megkülönböztető gyakorlatot, bárki esetében történjék is az.

A nemzetközi törvény pl. nemcsak a vallásszabadságot állítja, hanem a nők és férfiak egyenlő jogait is szavatolja, és a rabszolgaságot és kínzás gyakorlását elítéli. Emellett a szólás- és gyülekezési szabadság polgári és politikai jogait egyenlő súlyba hozza a munkához, egészségügyi ellátáshoz, társadalmi biztonsághoz való jogokkal. A nemzetközi emberi jogok törvényének víziója egy világközösség, mely elismeri a kultúrák és hagyományok különbözőségét, de ugyanakkor minden személy alapvető emberi méltóságát is védelmezi.

A nemzetközi emberi jogok törvénye a második világháború után az ENSZ fejlődésének eredményeként jött létre. A hitlerizmus kísérlete, hogy Európa zsidóságot kiirtsa, világosan megmutatta, hogy az állam törvényeit a legnagyobb kegyetlenségek igazolására is manipulálni lehet. Ezért lett szükség olyan globális erkölcsi és jogi törvényekre, melyek elítélik az ilyen gyakorlatokat, és így 1948-ban az ENSZ egyhangúlag megszavazta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. A következő 20 év alatt a Nyilatkozatot az ENSZ tagállamai, egymás közötti szerződésekben, végrehajtották. Ma egy olyan nemzetközi törvény létezik, amely meghatározza az alapvető emberi jogokat. Ma már egyetlen nemzet sem követelheti, törvényes igazolás nélkül, hogy neki joga van azt tenni állampolgáraival, amit akar, és azt a maga belügyének tüntesse fel. Ma a világ minden állampolgára olyan emberi jogokat követelhet, amelyek a kormány tekintélyét átlépik.

Természetesen még sok probléma van az emberi jogok érvényre juttatása terén. Az államok gyakran megsértik az emberi jogokat, és nincs egy korlátozó világállam, amely kényszeríthetné őket azok betartására. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az emberi jogok értelmetlenek. A nemzetközi törvény az erőszakmentes cselekedetre irányuló kísérlet. Ejárás módja és gépezete olyan erkölcsi folyamatot alkot, mely a helyes életvitel bevezetését keresi az államok között és megbélyegzi azokat, akik embertelen viselkedésre vállalkoznak. Az emberi jogokért való küzdelem nem más, mint küzdelem az emberi méltóság társadalmi feltételeinek biztosítása érdekében.

Az IARF — Unitárius Világszövetség — Emberi Jogok Szolidaritási Hálózata

Az IARF az Emberi Jogok Szolidaritási Hálózatának kiépítését kezdeményezte két évvel ezelőtt, hogy támogassa a vallásszabadságot mint az alapvető emberi jogok egyikét, melyet a nemzetközi törvény védelmez. Az IARF tagjai leveleket írnak azokhoz a kormányokhoz, amelyek megsértik a vallásközösségek jogait, felhívják a hivatalos személyeket, hogy tartsák be a nemzetközi törvény előírásait és cselekedjék azt, amit vallásos hagyományaik tanításaiból igaznak ismernek. Az elmúlt évben ilyen ilyen szolidaritási leveleket küldtünk Románia, Görögország, Kína, Banglades, Malezia és Nepal kormányai hivatalos személyeikhez.

Az IARF részt vesz az ENSZ munkájában, hogy koordinálja azokat a vallásos szervezeteket, melyek érdekeltek a vallásszabadság védelmében. Az IARF képviselői aktív vallásos csoportok bizottságait vezetik New Yorkban és Genfben; az IARF kommunikációs hálózatot épít ki a kisebbségben élő vallási közösségek megsegítésére.

Emellett az IARF nyilvános megmozdulásokat is támogat a vallásszabadság és az alapvető emberi jogok érdekében. Az elmúlt évben Dhakában (Bangladesh) egy nemzetközi konferencián, melynek megtartását elősegítette, moszlim, hindu, Brahma Somaj és buddhista kisebbségi vallási közösségek nyilvánosan is kifejezésre juttatták a vallásszabadság iránti igényüket és a különböző vallásos hagyományok iránti tiszteletüket. Ez különösen jelentős esemény volt, mert egy évvel azelőtt fundamentalista tüntetők Dhakában leromboltak egy hindu templomot és megtá-

madták az IARF buddhista és Brahma Somaj tagcsoportjainak épületeit. Ezek az újabb események is mutatják, hogy a vallási kisebbségi közösségek üldözése állandó veszély marad.

Végül az "IARF World" c. folyóirat mindig tájékoztatást közöl a vallásszabadság és más alapvető emberi jogok védelméről. A folyóirat egyes számai közti megjelenési időben különböző közleményeket jelentet meg, amelyek támogatják a vallásszabadságot, akár kormányhoz intézett levelekről, akár nyilvános megmozdulásokról van szó. Mindezekben az IARF vezető szerepe domborodik ki mind az alapvető emberi jogok, mind az emberi méltóság biztosítása terén, ezért Világszövetségünk jogosan bírhatja vallási közösségek és vezetők támogatását.

Vallásos kihívás

Az alapvető emberi jogok érvényesítését teológiai szempontból úgy fogjuk fel, mint a Lélek munkáját, amely ott tevékenykedik, ahol akar (Jn 3,8). Az igazság szelleme, amely megérintheti minden egyén szívét, segít megérteni azt, hogy minden nő és férfi alapvető emberi jogait védeni kell. A különbségek felismerése egyúttal annak a felismerését is sürgeti, ami közös. Mi mindnyájan egy ég és egy föld gyermekei vagyunk, függetlenül attól, hogy fogjuk fel azt a folyamatot. Mindnyájan egy emberi család és földközösség tagjai vagyunk, melyet minden érző lényel megosztunk.

Amint az egészséges diéta az élelem változatosságát kívánja meg, mely egyben az egészségtelen élelem elkerülését is jelenti, úgy egy egészséges közösség a vallási és kulturális gyakorlatok sokféleségét igényli, de ugyanakkor azon vallási tevékenységek elutasítását is, amelyek tagadják az alapvető emberi jogokat, melyek szükségesek az emberi méltósághoz. Mindnyájan arra vagyunk hivatva, hogy egymás hitét és hagyományait tiszteljük, de egyben el kell köteleznünk egymást annak megértésére, hogyan lehet vallási gyakorlatunkat mélyíteni és reformálni, hogy ezáltal hozzájárulhasson minden teremtmény életéhez és egészségéhez.

Az emberi jogok törvénye segít ebben a tekintetben, de csak kis mértékben. Könnyebb meghatározni, hogy mit nem szabad tenni, mint arra bátorítani, hogy azért a közösségért dolgozzunk, amelyet keresünk. Ezért vallásos életünket meg kell újítanunk, hagyományaink vízióját ki kell terjesztenünk a modern összefüggésekre, ha ihletést akarunk találni a földközösség megteremtésére és védelmezésére, mint az összes teremtmények otthonára. Vagyis szabadságunkat meg kell találnunk a hitben és az igazság szellemében, nem pedig csak abban a jogban, hogy egyéni véleményeinket kifejezhessük és cselekedhessük.

Ez az IARF munkája. Mi ebben a szervezetben mások hitfelfogásainak és vallási gyakorlatainak a megértését keressük, hogy megbarátkozzunk velük és együtt dolgozzunk a békéért és igazságosságért. Mi arra törekedünk, hogy az IARF tagcsoportjainak segítségével a közösségek szegényeit és tanulatlan tagjait támogassuk, ezáltal is kifejezve elkötelezettségünket cselekedetben és szóban. Az IARF-ben a kisebbségi vallási közösségek jogainak védelmével hitünket gyakoroljuk a békében és olyan világközösséget építünk, melyben „az igazság szabadokká tesz” minket (Jn 8,32).

Az a kihívás, hogy legyünk világközösség, a legnagyobb, amivel az emberiségnek valaha szembe kellett néznie. Azonban olyan kihívás, melyre a történelem minket felkészített. Nincs okunk félni a jövőtől, de meggyőződéssel és bátorsággal kell felkarolnunk e történelmi pillanatot. Itt az ideje, hogy hűségesek legyünk, elkötelezettségünket megújítsuk az alapvető emberi jogok iránt és átadjuk magunkat a szabadságnak, amely az Istenben való élés által jön felénk.

A VALLÁSSZABADSÁG ÉRVÉNYESÜLÉSE ORSZÁGUNK ALKOTMÁNYÁBAN ÉS A GYAKORLATBAN

Ünnepi gyűlésünk előadói előre nem egyeztették, hogy mit is tartalmazzon előadásuk. Csupán itt, a helyszínen vettek tudomást arról, amit a meghirdetett cím nyomán a felkért előadók bemutattak. Így jómagam is bizonytalan voltam, hol is kezdjem? De mivel a megelőző dolgozatok inkább történelmi és teológiai vonatkozásúaknak voltak meghirdetve, úgy gondoltam, hogy a civil társadalom és a jog irányából közelítem meg a kérdést és a XX. század végének szemüvegén keresztül egy mindennapi kollektív emberi jogot, a vallásszabadságot.

A fogalom elemzéséhez elkerülhetetlen egy kis visszatekintés, mert az államilag szervezett társadalom megjelenésétől kezdve szinte mindig létezett az állami és vallási hatalom kettőssége. A vallásos szervezet különállása eleve magában rejtette az összeütközés lehetőségét. Az állam mindig azt az egyházat segítette, mely eszmeileg őt támogatta, és üldözte a többi egyházat, mely ideológiailag szemben állt vagy csak akadályozta tevékenységét. Az üldözött vallások szabad tevékenységet követeltek az államtól és egyben az állam által támogatott egyháztól.

Korunk vallásszabadság gondolatának első követeléseibe egybekapcsolódnak a kialakuló protestáns egyházaknak azzal az igényével, hogy biztosítsák a protestáns egyházak szabad szervezkedését. És itt most törjük meg a gondolatot, ugorjunk át vagy négy évszázadot és foglalkozzunk napjaink ügyeivel.

A vallásszabadságot, mint elvet, közel minden mai polgári alkotmány tartalmazza. E fogalmat azonban minden alkotmány más tartalommal tölti meg és mindegyik másként értelmezi. A vallásszabadság kimondása mellett egyes alkotmányok valamelyik egyházat vagy vallást államvallásnak nyilvánítanak vagy legalábbis különböző kiváltságokkal ruháznak fel. Görögország alkotmánya az oszthatatlan Szentháromság nevében uralkodó vallásnak nevezi az ortodox vallást; az olasz alkotmány a lateráni szerződés alapján a katolikus egyháznak különleges jogokat biztosít; Svédország alkotmánytörvényei kimondják, hogy a királyi trónt csak evangélikus vallású egyén töltheti be és az állami és egyházi szervezet sok vonatkozásban össze van olvasztva; Spanyolország 1978-as alkotmánya szerint az állami szervek... a spanyol társadalom vallásos érzelmeinek megfelelően különleges együttműködést alakítanak ki a katolikus egyházzal és a többi felekezettel; az Egyesült Államokban az elnököt szokásjogi alapon protestánsok közül választották — Kennedy választása alkalmával először törték át ezt a szokást; a mohamedán vallású országokban, pl. Egyiptomban, ezt a vallást államvallásnak nyilvánították és a vegyesházasságok felbontását is a mohamedán vallási bíróságok elé utalták.

Az eddigi példák alapján elég nehéz meghatározni a vallásszabadság mai fogalmát, de a jogi szakirodalomban mégis felsorolnak néhány alapvető ismérvet, melyhez egy konkrét helyzetet hasonlítható. Ide sorolhatók a következők:

1. Az egyes ember bármilyen vallást követhet és azt megvallhatja egyénileg vagy másokkal közösen;
2. Az állampolgárok jogai és kötelességei függetlenek a vallástól vagy egyházi hovatartozástól;

3. A vallásszabadság magában foglalja az egyházak és egyházi testületek alapításának jogát;

4. Az egyházak egyenjogúak egymás között és az állammal szemben;

5. Az állam és az egyház elválasztásának elve.

A hit mindenkinek legbelsőbb személyes ügye, de amikor kinyilatkoztatásra kerül, akkor érintkezésbe jut az állam jogrendjével. Ezért szükséges a történelmi következmények mellett napjainkban is a vallásszabadság kérdését jogi normákban, először az alkotmányban és utána törvény által részleteiben szabályozni.

A kodifikálás kérdéseinek vizsgálata előtt szeretnék még egy megjegyezni tenni. A polgári alkotmányok általában a vallásszabadság kérdését összekapcsolják a lelkiismereti szabadság ügyével. Köztudott, hogy a lelkiismereti szabadság az általánosabb fogalom és ezen belül létezik a vallásszabadság, de mivel a lelkiismereti szabadság jogilag nem meghatározható, irreleváns fogalom, ezért az alkotmányok és a törvények is csak mint elvi kijelentést fogalmazzák meg; a két fogalom páros emlegetése mellett a jogi szabályozás végül is csupán a hit megnyilvánulását, vagyis a vallást, a vallásgyakorlási jogot és annak korlátait szabályozzák.

A vallásszabadság biztosítja a hit melletti szabad döntést, a felekezeti szabadságot és a szabad vallásgyakorlást. Ennek garanciája az állami kényszer hiánya. A vallásfelekezetek és a hívek propagandát fejthetnek ki a hívek megtartására és új hívek szerzésére, természetesen nem más egyház rovására. A vallásszabadság nem sértheti mások hasonló jogait, hitbéli érzületeit és a közérkölcöket. Ugyancsak nem mentesít a polgári kötelezettségek alól egyes kivételekkel.

Az általános megállapítások mellett nézzük meg, mit is tartalmaz Románia mai Alkotmánya:

A 29. szakasz szól a tárgyalt kérdéstről. Ennek értelmében a vallásos hit szabadsága semmilyen formában nem korlátozható. Ez az elvi kijelentés t.k. a hitre, a szabályozhatatlan belső meggyőződésre vonatkozik, és azonnal párosítják a pozitív korlátozással és pedig azzal, hogy senki sem kényszeríthető egy meggyőződésével ellentétes vallásos hit követésére. Az egyházak szabadok, saját szabályaik alapján szervezhetnek — és jön a korlátozás — a törvény keretein belül. Az egyházak közötti viszonyban tilos az ellenségeskedés szítása. Az egyházak autonómok az állammal szemben és támogatást kapnak az államtól. Az Alkotmány szerint a támogatás körébe tartozik a katonák, a kórházi betegek, a börtönbüntetésre ítélték, valamint az aggmenházakban és árvaházakban élő személyek lelki gondozása. A szülők és a gyám meghatározhatja a kiskorú gyermek vallásos nevelését.

A 29. szakaszon kívül az Alkotmányban még találkozunk a vallásra vonatkozó néhány szabállyal:

A 4. szakasz az állampolgárok részére — vallástól függetlenül — közös hazának nevezi Romániát. A 6. szakasz biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok részére szintén vallástól függetlenül a hit kinyilvánítását. A 30. szakasz a szólásszabadság kapcsán tiltja a felekezeti gyűlölet szítását. A 32. szakasz az oktatással kapcsolatban biztosítja a vallásos oktatás szabadságát és vallásórák tartását az állami iskolákban. A 39. szakasz elismeri — vallási alapon — az alternatív katonai szolgálatot. A családról szóló 44. szakasz fenntartja a polgári házasságkötés utáni egyházi megáldás szabadságát. A 72. szakasz a vallásügyi törvényt szervezeti törvénynek minősíti, megkülönböztetve az alkotmánytörvénytől és a közönséges törvényektől, elfogadásához a parlamentben minősített többségre van szükség, vagyis a két ház teljes létszámának egyszerű többsége és nem a jelenlevő tagok többsége.

Mennyire szűkszavú az Alkotmány! Ez az értelme annak, hogy szükséges lennie még egy részletes törvénynek a vallásszabadság és az egyházak ügyeiről. Léteznek olyan országok, ahol nincs vallásügyi törvény, hanem csak az alkotmány szabályozza az egyházak és a vallás kérdéseit, de egy ilyen helyzet nálunk ma még

csak álom. A mindennapi életből tudjuk, hogy itt mennyire szükséges a részletes szabály, mert a koncentráltan megfogalmazott alapelveket szélsőségesen sajátos és diszkriminatív, a törvény szellemével ellentétes módon is értelmezik.

Romániában ma is érvényben van az 1948-as vallásügyi törvény. Ez egy más rendszer szülötte, kritikai elemzése ma már nem időszerű. Számos kitétele ellenkezik az 1991-ben elfogadott Alkotmány előírásaival. Éppen ezért ma már jórészt elévültnek és alkalmazhatatlannak tekintik az állami hatóságok is.

Az 1989-es változás után létrehozták a Vallásügyi Minisztériumot, utóbb azt államtitkársági rangra sorolták be és működését 1990 augusztusától egy jóideig titkos Kormányhatározat szabályozta. Tartalmában sok vonatkozásban ellentétben állt az új hatalom által meghirdetett elvekkel. De ez is már a múlté, mert 1992 szeptember végén megjelent a Vallásügyi Államtitkárság működéséről szóló legújabb Kormányhatározat. Ezzel most már az egyházak is meg lehetnek elégedve, mert az európai normákat megközelíti és az állami beavatkozást az egyházak életébe minimális, de mégis lényeges elemekre szűkíti.

Az új hatalom készül az egyházak és a vallás ügyeinek időszerű törvényes szabályozására. Éppen ezért az elismert felekezetek képviselőit 1990 szeptember és december között meghívták a törvény előkészítésére. A szöveg valamennyi egyház egyetértésével megszületett. Sajnos számunkra alig érthető módon még nem került a parlament elé. Egyházaink és az erdélyi magyarság lényeges kérdéseiben nagy lépést tehetnének előre, ha megszületne ez a törvény, abban a formában, ahogy azt 1990 őszén a román egyházakkal közösen kidolgoztuk.

Mit is tartalmaz ez a tervezet? Erre szeretnék válaszolni a továbbiakban.

Először is tartalmazza a vallásszabadságra és az egyházakra vonatkozó általános elveket, melyeket a nemzetközi jogrend, az E.N.SZ. Alapokmány, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, A polgári és politikai jogokra vonatkozó nemzetközi Egységokmány és az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Helsinki Záróokmánya szabályoz. Így meghatározza a vallásszabadságot, mint alapvető emberi jogot, állami garanciát nyújt ehhez mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel, melyekről már szó volt és amelyeket az Alkotmány szövege is tartalmaz.

A második fejezet az egyházak önálló szervezkedéséről szól az Alkotmány, a jogrend, a közrend és a közerkölcs határain belül. A statutumokat az egyházak elismerésekor szükséges bemutatni. A tervezet elismeri az egyházak jogi személyiségi státusát, a vezetők választását vagy kinevezését. A további fejezet az állam és az egyház viszonyáról szól, megállapítja a függetlenséget, az egyházak működésének néhány alapvető törvényes feltételét és az egyházvezetők állami elismerését.

Az egyházak működéséről szóló fejezet beszél az istentiszteletekről és szertartásokról, a gyűléstartásról, az anyanyelv használatáról, az iskolai és iskolán kívüli vallásoktatásról, valamint a lelki gondozásról és az egyházi sajtóról. Egy rövid fejezet foglalkozik a felekezetek közötti viszonytal, az ökumenikus kapcsolatokkal, az áttérésekkel és a felekezetközi bel- és külföldi szövetségekkel.

A magyar egyházak hívei részére rendkívül fontos iskolaügy rendezését sikerült elérni a tervezet külön fejezetében. Így, ha megszavazzák, az egyházak bármilyen teológiai vagy általános, de felekezeti oktatási intézményt fenntarthatnak. Ezek költségeit az állam fedezné, csupán a tanterveket kellene egyeztetni. Az Erdélyben együttműködő magyar egyházak részére teljesen érthetetlen, hogy a romániai felekezetek egyetértésével született törvényszöveg parlamenti tárgyalását és megszavazását az RMDSZ és annak szenátorai valamint képviselői alig vagy egyáltalán nem pártolták fel. A tanügyi törvénytervezet láttán úgy tűnik, hogy kimondottan csak a vallásügyi törvény oktatási rendelkezései oldhatnák meg a magyar iskolahálózat és egyetem annyira fájó és mégis mostohán kezelt ügyét. Ennyire tartózkodni a felekezeti oktatás címén bevezetendő magyar iskolarendszertől hibás és az elmúlt évtizedekben kialakított felfogás bélyegeire enged következtetni.

A hetedik fejezet az egyházak vagyonáról és annak kezeléséről szól. Az egyházi épületek adómentesek lennének, az egyházközségek temetőket birtokolhatnak, költségvetést és zárszámadást készítenek állami ellenőrzéstől mentesen. A tervezet azt az óhajt is tartalmazza, hogy az egyházi fizetéseket teljes egészében fizesse az állam, mert a lekészek is közalkalmazottnak tekinthetők.

Külön fejezet foglalkozik a külkapcsolatokkal és az elvárt teljes szabadságot biztosítja az elvi megállapítás szintjén. Egyben rendelkezik az egyházak külföldi érdekeltiségének ügyében is.

A utolsó fejezetben szerepel a lelkészek felmentése a katonai szolgálat alól, az eskü alkalmazása vallásos megkötöttség esetén, az egyházak anyagi támogatása és a műemlékekkel valamint műtárgyakkal kapcsolatos kérdések. Legfontosabb azonban az államosított, erőszakkal elvett, szövetkezetnek átadott vagy bármely más törvénytelen úton elvett ingó és ingatlan javak visszaadása, vagy ha lehetetlen, akkor a kárpótlás. A román politikai élet előmenetele szerint a tárgyalások rendjén e téren ajánlott volna a további funkcionalitás kérdésének összekapcsolása a vissza-
szolgáltatással.

Ez a tervezet, ilyennek ígérkezik, reményeink szerint a közeljövő vallásszabadsága. A tervezet és napjaink valósága azonban sokmindent nem tartalmaz. Sok gyermek nem tudja magyarul elolvasni a Kátét. Nem sikerült elérni, hogy az egyháznak kellő anyagi háttér legyen. Anyagiak híján a személyi illetményeket csak részben lehet biztosítani. A lelkészek fizetését, a nyugdíjasok járulékát, a teológiai hallgatók létfenntartási költségeit nem fedezhették azok az adományok, melyeket az egyházon kívülről kaptunk. A dologi, fenntartási kiadások sokszoros emelkedése majdnem megoldhatatlan feladatok elé állítják az egyházközségeket. És így hogyan foghatunk neki fejlesztéseknek? Az államra alig számíthatunk, híveink jövedelmét pedig az infláció teszi tönkre. E lehangoló tények mellett mégis meg kell állapítanunk, hogy néhány dolog 1989 óta változott.

Ma már az egyházak vezetőit nem hívják Bukarestbe beszámolókra és felelősségyonásra, a Vallásügyi Hivatal részéről nem várunk minden apró-cseprő ügyünkben jóváhagyást, költségvetésünket és zárszámadásainkat csak a tanács hagyja jóvá, az egyházi gyűléseken nem vesznek részt állami megbízottak, nem kell nekik mindent előre, közben és utólag lefordítani, nem jön a Securitate hetente 2-3-szor és nem kér jelentést erről-arról a dologról vagy személyekről, a Zsinatról nem küldünk az államelnököknek dísztáviratot, esetleg jogainkat követelő táviratot, kapunk útlevelet és utazhatunk, ha van ki fizesse, minden külföldi és magyarországi meglátogathatja egyházunkat, ha nem ijesztik el az utazási körülmények és a hideg, kiadványainkat nem cenzúrázzák, annyi teológust vehetünk fel ahányat el tudunk tartani, van Nőszövetségünk és Ifjúsági egyesületünk, vallásórát tartunk az iskolákban, telefonbeszélgetéseinknél már nem érdekel, ha lehallgatnak. Növekedett az egyházak társadalmi szerepe annak az ellenállásnak a nyomán, melyet a megelőző évtizedekben képviseltek.

Mind ezek után felmerül a kérdés: van-e nálunk vallásszabadság vagy nincs? A választ felbonthatjuk két részre attól függően, hogy román vagy magyar egyházzról van szó. A magyar egyházak esetében a látszólagos vallásszabadság azonban számtalan korlátot rejt iskolai, vagyoni és társadalmi vonatkozásban. És mit kell tennie egyházunknak a felvállalt cél, Isten és ember szolgálatában a mai körülmények között?

A kérdés első részére a teológusoknak és a lelkészeknek kell felelniük. A kérdés második részére a felelet csupán az lehet amit különösen sarkítva fogalmaztak meg a magyarsárosi Zsinaton. Egyházunknak aktív részt kell vállalnia a hívek életében. A maga módján és a lehetséges eszközökkel részt kell venni a hívekkel együtt egy eljövendő társadalom kialakításában. Szolgálja ezt az ügyet maga az egyház és minden intézménye az eddiginél sokkal fokozottabban. Ha valaki azt

állítja, hogy nem ez az egyház feladata és más irányvonalat szab meg az egyháznak, az magára vessen, ha hívek nélkül marad. A vallásszabadságot nem elég szószékről hirdetni vagy halk imába rejteni, azt az életben meg kell valósítani.

Amennyit kivívunk, az a mienk.

Torda, 1993. január 13.

Dr. Bodor András

A VALLÁSSZABADSÁG ÉS A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS ISKOLA

A reformáció európszerte új lendületet adott az iskoláztatásnak, a nevelésnek, hiszen nem volt elegendő a Bibliát a nép kezébe adni, hanem az írás-olvasás ismeretét, a humanisztikus műveltség alapjait szélesebb körre kellett kiterjeszteni, és a reformáció új ágainak, új felekezeteinek saját papjaira, tanítóira és kántoraira, vagyis saját iskoláira és értelmiségére volt szüksége. De megnövekedett az igény a világi értelmiség iránt is, mert az államvezetés, a közigazgatás területén egyre több képzett emberre volt szükség.

Hogy a reformáció mennyire megnövelte az iskola iránti érdeklődést, azt a 16. század második feléből származó statisztikai adatok meggyőzően szemléltetik. Ezek szerint az akkori Erdélyben a katolikusoknak 3, a reformátusoknak és a lutheránusoknak 15, az unitáriusoknak 9, összesen 27 iskolájuk volt, amelyeknek többsége a városi, az ún. kis iskolák csoportjába tartozott.

Az unitárius iskolák megoszlása a következő volt: Dés, Enyed, Gyulafehérvár, Hídvég, Kolozsvár, Radnót, Szeben, Torockó, Torda. A többiek: Beszterce, Brassó, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Máramarosziget, Marosvásárhely, Nagybánya, Sárospatak, Szeben, Tasnád, Tót-Lipcse, Túr, Várad.¹

Az unitárius iskolák közül a legfontosabb a kolozsvári, „amely nemcsak hazai, hanem egész európai viszonylatban egyedülálló intézmény volt”². Fennmaradását évszázadokon át egyrészt a vallásszabadságot kimondó tordai országgyűlésnek köszönhette, másrészt az 1571. január 6—14. közötti marosvásárhelyi országgyűlés ama határozatának, amely lényegében megismételte a tordait, igaz ebben a határozatban már az ún. innovációs törvény előszele is érvényesült. Hadd idézzük szószékről: „Miert hogy Krisztus urunk parancsolja, hogy először istenországát és annak igazságát keressük, az Isten igéjének praedicálása és hallgatása felől, végeztetett, hogy amint ennek előtte is felséged országaival elvégezte, hogy Isten igéje mindeütt szabadon praedikáltassék, az *confessióért senki meg ne bántassék*, se predikátor, se hallgatók, de ha valamelyik minister criminalis excessusban találta, azt a superintendens megítélhesse, minden funkciójától priválhassa, azután az országból kiűzetessék”³.

A marosvásárhelyi határozat valójában visszalépés volt a tordaiak szemében, mert bár megerősítette és törvényesen biztosította a kialakult helyzetet, de már előrevetíti az 1572. májusában hozott innovációs törvényt.

Annak megértésére, hogy a vallásszabadság kihirdetése milyen mértékben segítette a legfontosabb, a kolozsvári iskola fennmaradását és fejlődését, röviden ismertetnünk kell az iskola megalapításának és unitáriussá válásának történetét.

A mohácsi vész után Erdély Zapolyai János uralkodása alatt önálló fejedelemséggé vált. Korán bekövetkezett halála után, Martinuzzi Fráter György támogatásával, Erdélyt Zapolyai felesége, Izabella tartotta hatalmában. Nemsokára azonban kiskorú fiával, János Zsigmonddal együtt, kénytelen volt Lengyelországba menni. A Habsburgok és a törökök közt folyó versengés végül is a török birodalom javára dőlt el és Izabella 17 éves fiával visszatérhetett Erdélybe. A kolozsvári országgyűlés öt évre az ország kormányzását Izabellára bízta és elrendelte, „hogy a papi javak, valamint a székesegyházi adók egész Erdélyben szálljanak a királyi kincstárra”⁴. Ugyanakkor már a kolozsvári diéta kimondta, hogy a „királynő önként vállalja ut scholae erigantur litterariae in quibus iuventus recte doceatur, praesertim claustris Collosváriensi et Vásárhelyensi”, vagyis, hogy iskolák állíttassanak fel, amelyben az ifjúság helyesen taníttassék, különösen a kolozsvári és a vásárhelyi kolostorban.⁵ Ez a határozat azért vált lehetővé, mert korábban, 1551-ben a szerzetes rendeket feloszlatták és a fekete barátokat az országból kitiltották. A kolozsvári határozatot az 1557. február 5—15-én tartott országgyűlés mintegy véglegesítette, mert megállapította, „hogy az ifjúság nevelése elhanyagoltatott és a műveletlenség napról-napra terebélyesedik és növekszik, ezért arra kéri a királynőt, hogy a közhasznára és díszére, kegyeskedjenek bizonyos helyeket, nevezetesen a szerzetesek zárdáit gimnáziumokká és iskolákká átalakítani, hogy ezekben az ifjúságot tudós és nyelvekben jártas férfiak kegyesen és biztonságosan neveljék”. Kérésüket a királynő méltányosnak tartotta, és a szerzetesek két kolostorát, nevezetesen a vásárhelyit és a kolozsvárit, erre a célra kijelölte, amit az ország urai nyílt tetszésnyilvánítással fogadtak és köszönetüket fejezték ki a királynőnek⁶.

Még ugyanabban az évben, június 1—10. között tartott országgyűlésen a királynő jóváhagyta, hogy „Kolozsváron a domokosok zárdájában, Vásárhelyen a ferencesek zárdájában és Váradon a mindszentek zárdájában iskolák állíttassanak fel”, mégis úgy, hogy Váradon megmaradjon két zárdá a fekete barátok és a szürke barátok részére.

Ugyanakkor a kolozsvári iskola részére a királynő száz forintos alapot létesített az iskola fenntartására, valamivel később a kolozsvári terület dézsmájainak egy negyedét (kvartáját) adományozta az iskolának, aminek emlékét az óvári templom ajtaja fölé és a tanácsházban elhelyezett kőbe vésett alábbi felirat is megörökítette: „Királyi adomány vagyok: ennek az iskolának és a szegényeknek az öröksége; aki ezt és az ehhez hasonló javaimat más célra fordítja, az töröltessék az élők könyvéből és az emberek emlékezetéből. Az Úrnak 1557. esztendejében”⁷.

Ami az iskola felekezeti hovátartozását illeti, a reformáció hullámainak változásai szerint először lutheránus, valószínűleg 1564-ig, azután református, és Dávid Ferencnek Károlyi Péterrel folytatott emlékezetes, az Isten egységéről és háromságáról szóló vitájától, vagyis 1566-tól kezdve unitárius.

Izabella halála után (1559) 1562. szeptember elsején kelt alapító levelében János Zsigmond megerősítette és kibővítette a korábbi alapítványt, mert „méltónak tartja, hogy királyi tisztségénél fogva az iskolát tisztességes jövedelmekkel felékesítse és gazdagítsa”. Az alapító levél részleteiben megállapítja az alapítvány pénzügyi értékét és megállapítja, hogy azt a szegények és árvák támogatására, az iskola és az ifjúság felsegélyezésére kell felhasználni.

Az iskola igazgatása és anyagi ügyeinek irányítása Koncz Boldizsár püspökségéig (1663-1684) a kolozsvári egyházközség főpapjának a hatáskörébe tartozott, a megnövekedett nehézségek miatt ez a hatáskör részben átment az egyetemes unitárius egyház irányítása alá.

Az iskola fenntartásából a városi tanács, a centumvirátus is kivette részét. Először magára vállalta az épület átalakítását és a szükséges javítások elvégzését. A városi számadási könyvek szerint a város számon tartotta az iskola kiadásait, a tanszemélyzet anyagi helyzetét és szükségleteit, legalábbis a 17. század második feléig.

A vallásszabadság kihirdetésének óriási jelentősége az unitáriusok számára János Zsigmond halála után vált nyilvánvalóvá, amikor az ellenreformáció és a protestáns felekezetek közötti feszültség új helyzetet teremtett. A vallásszabadság mostantól kezdve az iskolát illetően két irányban érvényesült. A katolikus és a protestáns fejedelmek, később a Habsburgok is kénytelenek voltak megerősíteni vagy legalább elismerni az iskola alapító levelét, vagyis létezésének törvényes voltát. Másodsorban kénytelenek voltak belenyugodni, hogy az új felekezet az iskola élére, rektori vagy lektori minőségben, sok esetben csaknem egész Európában ismert, szabadelvű gondolkodókat, reformátorokat állítson.

Báthory István a jezsuiták behozatalával Erdélyben az ellenreformáció kezdeményezője volt, mégis már uralkodása kezdetén, 1571. december 17-én elismerte és megerősítette az iskola alapító levelét. Ugyanezt tette utódja, Báthory Kristóf, 1576. május 2-án, Bethlen Gábor pedig 1626. szeptember elsején elismerte ugyan az alapító levelet, mégis ő kezdte meg az iskola épületének részbeni elvételét. Ismeretes, hogy János Zsigmond az iskola számára egy nagy, állítólag egy 30 ablakos termet építtetett, az ún. Apolló-palotát, melyet a diákok Appellatiumnak neveztek el. Mivel a kolozsvári szászok egy része áttért a fejedelem vallására, 1628-ban a fejedelem ezt a palotát nekik engedte át templomozás céljaira.

Amint ismeretes, a 17. és a 18. század első fele mérhetetlen megpróbáltatásokat zúdított az unitáriusokra és természetesen az iskolára is: a szombatosság vádjára, a dési complanatio, a háromszéki papság és egyházközségek törvénytelen ellenőrzése azt a látszatot keltették, hogy a vallásszabadság csak frott malaszt az üldöztetésekre szinte elviselhetetlen súlya alatt. Ennek ellenére a vallásszabadság bizonyos mértékben mégis érvényesült. 1693-ban az erdélyi protestánsok: reformátusok, lutheránusok, unitáriusok közösen küzdöttek a visszatért Habsburg uralom túlkapásai ellen. Bár az unitáriusoktól az óvári iskolát, a reformátusoktól az óvári templomot elvették, a hatalom azonban kénytelen volt bizonyos kárpótlást fizetni. Ezt az unitáriusok részben pénzben, részben iskolai épületben kapták meg, ami mégiscsak a vallásszabadság késői, meggyengült hatásaként értékelhető. Így jött létre a második iskola a főtér déli oldalán, amely 25 évig állt fenn, amikor III. Károly elrendelte, hogy a valamikor katolikusok tulajdonában levő javak mind visszaadassanak. Ennek szellemében 1716-ban a főtéri templomot, 1718. március 30-án a főtéri iskolát vették el, sőt Steinville az unitáriusoknak az istentiszteletek tartását is megtiltotta. Igazságtalan, nemcsak a vallásszabadság tordai törvényével, hanem a Leopoldi-diplomával is ellenkező intézkedés volt ez. Látszólagos igazolását a hatalom abban találta meg, hogy nem elvevésről, hanem visszavételről van szó, amennyiben a javak a reformáció előtt katolikusok voltak. Az igazságtalan eljárást később II. József igyekezett valamennyire jóvá tenni, mert 1781-ben kiadta az ún. türelmi rendeletet és az iskolának a 63 évvel korábban elvett javaiért 5000 ft. kárpótlást adott. Uralkodásával új, békésebb korszak virradt az unitáriusokra is. Mivel vallásuk szabad gyakorlása törvénybe iktatva nem volt, az mindig a király, illetve a császár magatartásától függött. Ezt tudva, a rendek az 1839—1840-es országgyűlésen javaslatot terjesztettek elő, mely előírta az unitárius vallás szabad gyakorlatát Magyarország egész területén. A javaslat nem került elfogadásra és a későbbi hasonló kísérletek is kudarccal végződtek. Végre 1848. március 31-én Kossuth Lajos javasolta, hogy nyilvánítsák az unitárius vallást törvényesen bevett vallásnak. Javaslataát megszavazták és április 11-én szentesítették.⁹

1851. októberében Kossuth Törökországból Angliába érkezett. Mikor az angol unitáriusok küldöttsége felkereste őt, ünnepélyesen kijelentette, hogy saját javaslataira Magyarországon az unitárius felekezet a törvényesen bevett vallások közé tartozik.

Az iskola fennállásának különösen első évtizedeiben a vallásszabadság lehetővé tette, hogy Európa sok országából a szabadelvű vallásos szellem képviselői,

rektori vagy lektori minőségben, tanítsanak az iskolában és munkásságukkal, írásaikkal, tanulmányaikkal az iskolát az európai vallási szabadság egyik fő szellemi központjává tegyék.

Az iskolának kitűnő tanárai voltak még mielőtt unitáriussá vált volna. Ilyen volt például Molnár Gergely rektor, akinek latin nyelvkönyvét csaknem három évszázadon át használták a magyarországi és az erdélyi iskolákban¹⁰.

Az első unitárius igazgató maga Dávid Ferenc volt, aki nagy elfoglaltsága miatt mintegy helyettesként maga mellé vette a kolozsvári származású Basilius Istvánt. Akárcsak a többi 16. századi rector vagy lector, Basilius külföldön, Wittenbergben és Jénában tanult (hat évig), az iskola lutheránus időszakában rector és lector volt, majd gazdag hittérítói tevékenységet fejtett ki Erdélyben és Magyarországon. Éppen csak megemlíjtük a második unitárius igazgatót, Félegyházi Tamást, aki külföldi tanulmányai után Debrecenben töltötte be a rectori tisztséget s onnan hívták meg a kolozsvári iskolába, de két évi itteni rectorása után visszatért Debrecenbe.

A 16. század hetedik évtizedében a kolozsvári iskola az európai szellem egyik fontos központja lett, és a reformáció balszárnyának csaknem valamennyi jelentős képviselője kapcsolatba került az iskolával vagy igazgatóival és tanáiraival. Ekkor lett az iskola és Erdély európai, és Kolozsvár — az akkori kifejezéssel élve — „szamosparti Athén”.

A hosszúranyúló számbavételből csak azokat említem, akikkel a második világháború után a történeti és a vallástörténeti kutatás részletesebben foglalkozott.

Félegyházi után az iskola igazgatója három éven át (1571—1573) Sommer János volt. Németországban, Pirnában született és, amint B. J. Evans oxfordi egyetemi tanár *II. Rudolf és világa* című vaskos és értékes monográfiájában kimutatja¹¹, a prágai szellemi és vallási megújulás hatása alá került. Heraclides moldvai vajda támogatásával megalapította a moldvai cotnari, az első latin iskolát, amelynek Moldvában jelentős kultúrtörténeti szerepe volt. A vajda, akit a történelem Despot Voda néven ismer, bukása után Sommer Erdélybe menekült, és itt először a brassói, majd a beszercei, végül a kolozsvári unitárius iskola igazgatója lett. Feleségül vette Dávid Ferenc leányát (?), részt vett a gyulafehérvári vitán, és Károlyi Péter ellen megírta a *Refutatio scripti P. Karoli* című vitairatát. Egy másik művében feldolgozta Despot Voda történetét, amely ma is értékes történeti forrás. Mint költő számos elégiát írt és János Zsigmond temetésekor Dávid Ferenc magyar nyelvű beszéde után klasszikus latinságú halotti beszédet mondott. 1574-ben pestisben halt meg.

Halála után 9 évvel, 1583-ban a kolozsvári iskola egykori tanára, Vehe-Glirius hosszú bevezetéssel kiadta Sommernek Károlyi Péter írásának cáfolatát, amely — amint Dán Róbert megállapítja¹² — a török megszállás alatt levő magyarországi részekben az antitrinitáriusok „kézi könyve” lett, sőt néhány év múlva John Dee révén Angliába, a canterbury-i érsekhez is eljutott. Hitelvi kérdésekben nem mindenben egyezett Dávid Ferencsel, mert bár tagadta a szentháromságot, Krisztus imádása iránt bizonyos megértést mutatott.

Utódja Palaeologus Jakab, aki 1574—75-ben volt az iskola igazgatója. Benne a kor egyik legnagyobb humanistáját, az erdélyi, a cseh, a lengyel és a litván művelődésnek egyik jelentős képviselőjét tisztelhetjük. Eredeti gondolkodó, tudós, eretnek, de talán kalandor is és jelentős reformátor volt. A második világháború után életének, munkásságának tanulmányozása szinte korjelenség. Ausztriában G. Rill egyik tanulmányában kimutatja¹³, hogy, állítása ellenére, nem a bizánci császári család, a Paleologusok leszármazottja volt, hanem — bár valóban Chiosz szigetén született — apja Theodor Olimpidorusz egyszerű kőműves volt, anyja pedig az olasz származású Tommasina di Chiavari, aki férjhez menetele előtt a chioszi Giustinianiak házában szolgált.

A prágai egyetem tanárnője, R. Dostálová-Jenistová több munkát írt Palaeologusról. Az egyik német nyelven a humanista életét és munkásságát mutatja be¹⁴, a

másik ugyancsak életét elemzi cseh nyelven¹⁵, a harmadik Csehországot és Moráviát érintő három dokumentumot tartalmaz. Ezekon kívül több értékes rövidebb-hosszabb tanulmánya jelent meg.

A lengyel Lech Szczucki *Két XV. századi eretnek gondolkodó* címen¹⁶, írta meg, magyar fordításban is megjelent, Palaeologusról és Cristian Franckenről szóló tanulmányát. Pirnát Antal szintén értékes, főleg az erdélyi vonatkozásokkal foglalkozó tanulmányt írt, melyet Lengyelországban jelentetett meg, de foglalkozik Palaeologusszal az erdélyi antitrinitáriusok ideológiájáról írt művében is¹⁷. A siklósi nemzetközi kollokviumon (1979. május 15—19) elhangzott előadásokat a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete külön kötetben *Antitrinitarism in the Second Half of the 16th Century*¹⁸ címen adta ki, amelyben az egykori kollégiumi könyvtár Lisznyai-kódexében fennmaradt, Palaeologusnak *A lélekről* (De anima) című írását mutatja be.

Újabb életrajzi adatokat szolgáltat a hazai kutató Gustav Gündisch, az egyik 1966-ban megjelent tanulmányában.

E sorok szerzője a Toroczkai-kódexben levő *Cathechesis Cristiana* palaeologusi tanulmány, illetve dialógus negyedik napját fordította le és bevezetésként röviden ismerteti a humanista pályafutását és teológiai munkásságát.¹⁹

Palaeologus tehát, ha nem is császári családból, de kétségtelen, hogy Chiosz szigetéről származott, ahonnan Rómába került (talán anyja révén) és a domonkos rend tagja lett. Önálló, racionalisztikus felfogása miatt a katolikus egyházzal korán összeütközött és 1560-ig az inkvizíció négyyszer ítélte halálra, de mindannyiszor sikerült megmenekülnie. Prágába menekült, ahol Ferdinánd császár védelmét élvezte és 1571-ig a császári udvartól évi járadékot kapott; egyes feltevések szerint a törököknél végzett kémszolgálati miatt. Erdélybe feltehetően 1571-ben jött és részt vett a gyulafehérvári vitán. 1572. februárjától egész családjával a Gerendieknél tartózkodott, Alczina községben. Itt halt meg leánya, Despina, kinek emlékére 1575. szeptember 1. keltezéssel²⁰ sírkövet állítottak, mely a község lutheránus templomában mindmáig fennmaradt. Báthory István hatalmától tartva, 1575. őszén Prágába menekült. Mostantól kezdve személye körül sok ellenőrizhetetlen monda kering. 1581-ben Baselben kiadta Dávid Ferenc védelmében írott könyvét²¹. Az inkvizíció közben tovább üldözte és 1585. május 23-án Rómában tűzhalállal kivégezte.

Palaeologus sok könyvet, tanulmányt, vallási és erkölcsi drámát, dialógust írt, amelyek közül egyesek közvetlenül kapcsolódnak tartózkodási helyéhez. Ezek közé tartozik a *Cathechesis Christiana*, melyet Kolozsvári rektorsága idején, 1574-ben írt.²² A munka 12 napig tartó dialógust tartalmaz, amely híven tükrözi vallási, társadalmi, politikai, sőt történelmi felfogását is. A dialógus helye Kolozsvár, szereplői papok, köztük Dávid Ferenc, egyszerű emberek és előkelőségek.

Egy másik Alczinán írt művének címe *Theodoro Besae pro Castilione et Balbio*. Ebben a radikális reformátort veszi védelmébe. Ugyancsak itt írta a *Disputatio scholasticát*²³. A cselekmény az égben kezdődik, az Úr elnöklété alatt összeült égi tanács álmélkoldva hallgatja a földről érkező hírt, mely szerint ott hármias istenséget imádnak. Erre követet küldenek Jósiás, azaz János Zsigmond királyhoz, hogy a kérdés megvitatására hívja össze a földi zsinatot. A Janopoliszban, azaz Kolozsváron összeült zsinaton részt vesznek a világ földi és vallási nagyságai (a császár, a tatár khán, a szultán, a pápa, az angol királynő, a főpapok és főnemesek) és a háromság kérdést tárgyalják.

Ugyancsak a Lisznyai-kódex tartalmazza a Dostalovától feldolgozott *De anima* című írást. Ugyanakkor Dostalova nagyra értékeli Paleologusnak Dávid Ferenc védelmére írott tanulmányát, amelyben megcáfolja a lengyel testvérek helytelen és alaptalan ítéletét²⁴.

Dávid Ferenc komolyan foglalkozott a Biblia újbóli lefordításával és annak végrehajtására Palaeologus és Vehe-Glirius vezetésével egy, mai szóval élve, szakbi-

zottságot állított össze, sajnos azonban terve azért sem sikerült, mert Palaeologusnak el kellett hagynia Erdélyt.

Összegezve az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy Palaeologus az erdélyi antitrinitarianizmus értékes külső munkatársa volt és nagy mértékben hozzájárult az itteni antitrinitarianizmus és az iskola hírnevének növeléséhez. Itteni tartózkodását a vallásszabadság kihirdetése tette lehetővé.

Hatását a helyi események is tükrözik. Báthory István 1581-ben Kolozsváron megalapította az első egyetemi fokú akadémiát és vezetésére betelepítette a jezsuitákat, akik szigorú rendszabályaik ellenére sem tudták megakadályozni, hogy az antitrinitarizmus ne szerezzen híveket saját soraikban. Az egyik szász származású tanár, betelepedésük után két évvel, 1583-ban, csatlakozott a kolozsvári valláshoz és mint lektor az antitrinitárius iskolában egy „sereg tanulót elvont a jezsuiták kollégiumából”. Peter Frieschbier (Saxo), ez volt a jezsuita neve²⁵, nem maradhatott nyugton, mert menekülnie kellett, de 1585 áprilisában visszatért és az iskola rektora lett.

Hasonló zavart keltett a jezsuiták körében a brandenburgi származású Francken Keresztély. Noha szülei lutheránusok voltak, Rómában, majd Lengyelországban a jezsuita rend tagjaként nevelkedett. Csakhamar azonban meghasonlott önmagával és Erdélyben a Gerendiekhez ment és az ő segítségükkel a kolozsvári iskola rektora lett. A jezsuiták mindent megtettek a két aposztata elnémításáért, a fejedelemtől lefogatási parancsot eszközöltek ki, de még mielőtt lefogásukra sor kerülhetett volna, elhagyták Erdélyt. Francken Lengyelországba menekült és kibékölt a renddel, de 1589 februárjában ismét a kolozsvári iskola lektoraként tűnt fel. Amint életrajzírója feljegyezi²⁶, két év múlva Gyulafehérváron „nyilvánosan megbánta eretnek bűneit”, ami most az unitáriusok között keltett felháborodást. 1593-ban egy szabadgondolkodóra valló könyvet adott ki, melyben dialógus formában egy teológus és egy filozófus a keresztény vallás bizonytalanságáról elmélkedik²⁷. Peter Frieschbier és Christian Francken története kivételes jellegű, de tevékenységük, akármennyire különös is, a vallásszabadság meglétét és erejét tükrözi, mert sem a fejedelem, sem a befolyásos jezsuita rend, bár a kolozsvári vallás nyílt ellenfelei voltak, nem tudták meggátolni még azok tevékenységét és megnyilvánulását sem, akik saját soraikból szakadtak ki.

Az iskola azzal is kitűnt, hogy igazgatói, azaz rektorai és lektorai — amint már jeleztük — vagy elismert szabad gondolkozású külföldiek vagy külföldön tanult erdélyiek voltak. Ez utóbbiak közül megemlíthjük Hunyadi Demetert, aki János Zsigmond jóvoltából Páduában tanult és hazajövetele után a kolozsvári iskola rektora lett Dávid Ferenc utolsó évében, bár Blandrata oldalán állt, de mégis sokat tett, hogy az iskolát és a felekezetet átsegítse a kialakult nehéz helyzeten. Miután püspökké választották, utódja a költői lelkületű Bogáti Fazakas Miklós lett (1579—1587?). Mivel azonban az antitrinitarianizmus radikális szárnyához tartozott, Hunyadi felmentette állásából. Tehetséges költő és zoltárfordító volt. Feltehetően ő is, mint sok más unitárius nemes, 1603-ban, július 17-én a Brassó melletti útközetben Székely Mózes oldalán harcolva fejezte be életét. Hosszú ideig Pécsent, Válaszúti György mellett s mint biblia-kritikus tűnt ki.

Nem hagyható említés nélkül Vehe-Glirius Mátyás élete és munkássága. Gáll Kelemen felvázolja ugyan életútját²⁸, de bővebb ismeretei nincsenek róla. Ezt a hiányt pótolja Dán Róbert értékes, egész életművét összefoglaló monográfiája²⁹. Benne végig vezet Németországban kezdődő, változatos, sok kitérével gazdagodó életpályáján, ismerteti sabbatherianus tanításait, erdélyi tartózkodását, itteni tanárkodását, főként az erdélyi reformációban játszott szerepét. Úgy véli, hogy Dávid Ferencre Glirius fő műve, a Mattanjah volt nagyobb hatással. Vehe Sommer és Palaeologus rektorsága idején volt az iskola lektora.

A felsoroltak és sokan mások főként a szabadelvű gondolkodók és a reformátorok körében növelték a kolozsvári iskola tekintélyét, amelyben a reformáció

csaknem minden rezdülése visszhangra talált. Tanárai és rektorai révén hozzájárult nemcsak a vallási tanítások racionális magyarázatához, hanem az egész Erdélyre jellemző vallási türelem megfogantatásához. Ez azonban távolról sem jelenti, hogy Erdély területén ne lettek volna vallási feszültségek, de azokat sikerült rendszerint békésen, a kölcsönös megbecsülés hangján levezetni.

Végezetül néhány szót az iskola belső felépítéséről, tanulmányi formáiról és módszereiről.

Mint általában a korszak protestáns és katolikus iskolái, belső szerkezete, tanulmányi felépítése három fokozatra: gimnázium, akadémiái, azaz filozófiai és teológiai tagozatra oszlott. A tagozatok egységet alkotó csoportokra oszlottak, melyeknek neve a főtantárgy latin nevéből függött: parvisták, szintaxisták, etimológisták, rethorikusok stb.³⁰

A legmagasabb tagozatok elvégzése után a tanulók közül egyesek tanulmányaikat külföldön folytatták, mások mint papok, kántorok, tisztviselők helyezkedtek el.

A tanítás reggel öt órakor, a mai precesnek megfelelően, énekléssel és imával kezdődött, azután a rektor filozófiát és teológiát tanított; a lektorok közül az idősebbeknek volt választási joguk, a segédtanárok, collaborátorok a fennmaradt időben délelőtt és délután tanítottak. A kántor az énekórákat mindig 12 és 13 óra között tartotta. Az egyes csoportokon belül valamennyi tantárgyat ugyanaz a lektor tanította.

A kolozsvári iskola élén egy rektor (igazgató) állt, a lektorok száma időről időre változott, általában kettő és négy között váltakozott, a collaborátorok száma a csoportok számától függött.

A kolozsvári iskola a vallásszabadság, a türelem, a vallási és nemzetiségi megértés szellemében 437 éven át járult hozzá a hazai, az erdélyi ifjúság neveléséhez. Európai, sőt világviszonylatban is egyedülálló, értékes színfoltot jelentett a nevelés és a művelődés történetében. Most, amikor a vallásszabadság kihirdetésének 425. évfordulóját ünnepeljük, nem tehetjük, hogy ne fejezzük ki azt a meggyőződésünket, hogy az államosításnak már 45 éve tartó, de igazi szabadságot, egyenlőséget, megértést és magasabb szintű nevelést nem hozó kísérlete után mindannyiunknak küzdenünk kell, hogy az évszázados iskola és iskolák egykori alapítói és fenntartói szellemi utódainak a tulajdonába kerüljenek vissza. Hitünk, mely Isten ajándéka, erre kötelez minket.

JEGYZETEK

¹ Bisztray Gyula: *Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat*. Erdély Magyar Egyeteme. Kolozsvár, 1941. 34—35

² Bodor András: *Négy százhuszonöt éves a kolozsvári Brassai Sámuel középiskola*. Korunk, 41.5.sz.1982. 356; Ker. Magv. 88. 1982,80.

³ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. II. Budapest, 1877. 376. A marosvásárhelyi országgyűlés határozata. 374. 1571. január 6—14.

⁴ *Uo.* 64.

⁵ Jakab Elek: *Dávid Ferenc Emlékére*. Budapest, 1879.

⁶ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. II. 74.

⁷ Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568—1900) Kolozsvár, 1935. I. 9.*

⁸ Jakab Elek: i.m. 71.

⁹ Gál Kelemen: i.m. 371.

¹⁰ Gál Kelemen: *Uo.* 10; Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. Kolozsvár, 1905. I. 10—12.

¹¹ Evans, B.J.: *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History 1576—1612*. Oxford, 1973, passim.

¹² Dán Róbert: *Matthias Vehe-Gliurus. His Life and Work of a Radical Antitrinitarian with his Collected Writings*. Budapest—Leiden, 1982. 128.

¹³ Rill, G.: *Jakobus Palaeologus (1520—1585). Ein Antitrinitarier als Schützling der Habsburger*. Mitteilungen des Österreichischen Staatarchives. 16. B. 1963, 28—85.

¹⁴ Dostalova-Janistova, R.: *Jakob Palaeologus*. Byzantinische Beiträge, Berlin, 1964. 153—175.

¹⁵ Uo.: *Autography Jakuba Palaeologa w trebonsekem archivu*. Zpravy Jednoty klassickvch filologu, 6, 1964. 150—160. Uo. *Tridokumentuk hrabytu Jakoba Palaeologa v Cechách a na Morave*. Strahovska knihovna. Sbornik Památniku narodniho pisemnictvi. Nr. 5—6/70—71, 331—339.

¹⁶ Szcucki, Lech: *Két XVI. századi eretnek gondolkodó. (Jakobus Palaeologus és Christian Francken)*. Fordította Varsányi István és Schuller Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

¹⁷ Pirnát Antal: *Jakobus Palaeologus*. Studia nad Arianimen. Warszawa, 1959. 73—130. Uo. *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren*. Budapest, 1961. 54—116 és 191—206.

¹⁸ *Antitrinitarianism in the Second Half of the 16th Century*. Edited by Róbert Dán and Antal Pirnát. Budapest—Leiden, 1982. Dostalova tanulmánya a 35—46 lapokon, címe: *Ein Beitrag zur Diskussion über die Unsterblichkeit der Seele im 16. Jahrhundert*. (Palaeolog's Traktat: De Anima).

¹⁹ Bodor András: *Palaeologus Jakob tanítása a türelmességről. Catechesis Cristiana /Negyedik nap/. Korunk, 27. 5. sz. 1968, 157—164; Ker. Mag. 78 /1972/ 122.*

²⁰ Gündisch, Gustav: *Zum siebenbürgischen Aufenthalt des Jakobus Palaeologus*. Revue des Études Sud-est Européennes. IV. 1968.

²¹ *Jacobus Palaeologus: Confutatio vera et solida Iudicii Ecclesiarum Polonicarum de causa Francisci Davidis. Defensio Francisci Davidis and De Dualitate tractatus Francisci Davidis*. Cracoviae, 1582. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 220-278.

²² *Palaeologus, Jakobus: Chatechesis Christiana* Az egykori Unitárius kollégiumi könyvtárban levő Thoroczkaikódexben. Ma a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban.

²³ Vö.: Szcucki: i.m. 47,151,155,170.

²⁴ L. fennebb a 18. sz. jegyzetet.

²⁵ Gál Kelemen: i.m. II. 508. Neotytus Péter említi; a Frieschbier (Saxo) nevet, úgy látszik, nem ismerte.

²⁶ Szcucki: i.m. 115.

²⁷ *Disputatio inter theologum et philosophum de incertitudine religionis Christianae*.

²⁸ Gál Kelemen: i.m. II. 507—508.

²⁹ Dán Róbert: i.m. 12. jegyzet.

³⁰ *A magyar nevelés története*. Szerkesztette Horváth Márton. I. k. Budapest, 1988. Mészáros István: *A három részre szakadt ország nevelésügye*. 49—58. A kolozsvári unitárius iskolával kapcsolatosan úgy látszik teljesen tájékozatlan és nem is foglalkozik vele.

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ RENDKÍVÜLI FŐTANÁCSA 1993. JANUÁR 13-ÁN TORDÁN TARTOTT GYŰLÉSÉNEK ÜNNEPI NYILATKOZATA

Az Unitárius Egyház rendkívüli Főtanácsa Isten iránti hálával emlékezik meg az 1568. évi tordai országgyűlés vallásügyi határozatának 425. évfordulójáról, mely biztosította a vallásszabadságot és egyházunk megalapítását.

A nevezetes évforduló alkalmából megemlékezünk Dávid Ferencről, Erdély unitárius reformátoráról, a jézusi kereszténység helyreállításának önfeláldozó munkásáról és mártírjáról, aki a 16. század vallási forrongásában megmaradt Isten és ember hűséges szolgájának.

Az emlékezés ünnepi hangulatában szilárd meggyőződéssel valljuk, hogy „hit Isten ajándéka”; vállaljuk a vallásszabadságot és teljes odaadással küzdünk ennek az alapvető emberi jognak tiszteletben tartásáért és korlátlan érvényesítéséért.

Mi magunkénak valljuk a múltból mindazokat az értékeket, melyek a jövő felé mutatnak. Hitvalló őseink szellemében pedig fokozottabb mértékben kívánjuk Istent és embertársainkat szolgálni, egyházunk és népünk előmenetelét munkálni, a népek közötti megértésért és Istenországa megvalósításáért dolgozni.

Ezzel a fogadalommal emlékezünk a vallásszabadság kihirdetésének 425. évfordulójára. Erre kérjük a mi Istenünk áldását és gondviselő segítségét.

Torda, 1993. január 13.

Dr. KOVÁCS LAJOS
püspök

JENEI DEZSŐ
főgondnok

Dr. ERDŐ JÁNOS
főjegyző

Dr. Rezi Elek

A VALLÁSSZABADSÁG ÖRÖME

1Tessz 3,9

„Szent örömrzésre gyúl, Isten, e ház népe,
Emlékünkbe felvonul múlt időknek képe,
Ami benne szép és jó, lelked fényírása,
Ami bús az oktató: bölcs kezed vonása”.

Ezeket az ujjongó, hálaadó sorokat Kriza János költő-püspökünk írta 1868-ban. Ekkor ünnepelte egyházunk első alkalommal, nyilvánosan, az 1568-as tordai országgyűlés alkalmával meghirdetett vallásszabadság emlékét. Háromszáz esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy nyilvánosan és „szent örömrzésre gyúljanak az unitáriusok” és örömeiket másokkal is megosszák.

Ma, 425 esztendő elmúltával ismét együtt vagyunk azok, akiknek nagyon sokat jelentett és jelent az egykori tordai országgyűlés vallási határozata. Ezért érthető, hogy a múlttal ma kezét fogó jelen is túlradó örömmel, Isten iránti mély-séges hálával emlékezik és emlékeztet!

A mai ünnepi napon gondolatunkban, érzésünkben, akaratunkban és hitünkben tetten ér Pál apostolnak a tesszalónikai gyülekezethez intézett hálaadó örömrzése: „Hogyan is adhatnánk hálát Istennek értetek mindazért az örömrért, amellyel megörvendeztetettek minket a mi Istenünk előtt!”

Ünnepelő Testvéreim! Pál apostol Isten iránti hálájának öröme egy sajátos helyzetből adódott. Az apostol és tanítványai nagyon sokat munkálkodtak azon, hogy a jézusi eszmék gyökeret verjenek Tesszalónikában is. Munkájuk eredményes volt, és Pál némi büszkeséggel ki is jelenti: „ti vagytok a mi dicsőségünk és örömrünk” (1Tessz 2,20). De kezdeti siker után a megpróbáltatás, a szorongattatás ideje következett a fiatal gyülekezet tagjai számára. A veszélyes helyzetet felismerve, Pál egyik legkedvesebb tanítványát Timoteust küldi hozzájuk, azért, hogy „erősítse és bátorítsa őket”, buzdítsa, hogy „senki meg ne tántorodjék” a veszélyek idején.

A viszatérő Timoteus megnyugtató, jó híreket hoz a gyülekezet „hitéről és szeretetéről”, mely lényegében azt tükrözte, hogy „szilárdan állanak az Úrban”.

Az apostolt a helytállás, a buzgóság, a szeretet, a hithűség, a „szilárdan állás” erényeinek tudomásvétele után mély-séges öröm tölti el és így rebegi el háláját: „Hogyan is adhatnánk eléggé hálát Istennek értetek mindazért az örömrért, amellyel megörvendeztetettek minket a mi Istenünk előtt!”

Az egész unitarianizmusra lényegében igen találó az egykori tesszalónikai helyzet; és 425 esztendő után — ismét itt Tordán — olyan örömrünk van, amelyért lelkiismereti kötelességünk — akárcsak Pál — hálát adni Istennek, a mi Atyánknak.

Értékeljük hát mai örömrünk tartami körét hálaadó lélekkel: az elindulás, a helytállás és a mai bizonyágtevés vonatkozásában.

a/ Hálát adunk az elindulásért, amely, tudjuk, messzi időbe nyúlik vissza... el

egészen a bethlehemi jászolbölcsőig. De tény az, hogy számunkra az 1568-as tordai országgyűlés vallási határozata — vallásszabadság — biztosította azt a jogi és formai keretet, amelyben az unitárius hitelveket, az addig csak titokban vallott/vallhattott egyisteneszmét nyilvánosan is hirdetni lehetett. Dávid Ferenc elmondhatta: „Nincs az egész derék Szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány mint az EGY ISTENRŐL szóló tudomány”. És el lehetett mondani azt, hogy Jézus nem csodálatos fogantatásáért, születéséért vagy éppen feltámadásáért “Isten fia”, hanem azért, amit tanított, ahogyan cselekedett, ahogyan sikerült akarátát az isteni akaratra ráhangolnia. E tudatban vallják az unitáriusok, hogy minden zsinati végzés, hitvallás, dogma mellett fontosabb megérteni, megérezni és megvalósítani Isten akarátát. A leglényegesebb üzenete vallásunknak: megélni a mindennapi életben a jézusi szeretetet!

Mit jelentett a vallásszabadság törvénye az elindulásban az unitáriusok számára? — Azt, amit minden jóérzésű ember számára jelentett és jelenthet:

— A vallási igazságok szabad, értelmes vizsgálatát; az elért eredmények és következtetések szabad megvallását, kinyilvánítását, hirdetését és terjesztését egyéni és közösségi vonatkozásban minden megszorítás nélkül.

— Az Istennel való kapcsolat korlátlan és feltétlen szabadságának a megélését. Senki ettől a kapcsolattól el nem szakíthat, ellenben senki erre nem kényszeríthet.

— A lekiismereti meggyőződés felette áll minden külső tekintélynek. Azaz nem azért “hiszek”/fogadok el egy vallási hitelt, mert az “kihirdettetett”, vagy “meg van írva”, hanem azért, mert az összhangban áll az értelmem kívánalmaival, a jelenkor szükségleteivel és lekiismereti meggyőződéssel.

— Nemcsak türelmes, hanem szeretetteljes magatartásra indít mások vallásos meggyőződése, világnézeti felfogása iránt. Az egyetemes és kreatív szeretet megélését jelenti. Jézus szavaival: „Arról ismer meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok” (Jn 13,35).

A tordai országgyűlés vallásszabadságot biztosító határozata Dávid Ferenc türelmes és János Zsigmond felvilágosult szellemének a következménye, az erdélyi és általában a magyar, sőt európai közművelődés drága gyöngyszeme!

b/ Hálát adunk az unitárius nemzedékek helytállásáért! Az erdélyi unitárius kereszténység mindvégig következetesen igyekezett megmaradni a tordai országgyűlés vallásszabadságot biztosító határozata mellett. Az unitarizmus a vallásszabadság ügyét a nagyvilágban is igyekezett és igyekszik szolgálni, nemcsak keresztény közösségekben.

Anélkül, hogy indokolatlanul heroizálnánk, szépítgetnénk múltunkat, tény az, hogy voltak megpróbáltatások, „szorongattatások, üldözések” — akárcsak a tesszalónikaiak életében — álltak dideregve, fázva, kifosztva, kiszolgáltatva a történelem sorsviharában, de nagyon sokan voltak azok, akik semmilyen körülmények között: „meg nem tántorodtak”!

Üzennek ma nekünk az elmúlt századok “helytálló”, hogy az eszme “öröktűzét”, a vallásos érzés mélységét, az egyistenhit szent meggyőződését kioltani, megsemmisíteni nem lehetett. Nem, mert féltve őrizték, mint ahogy féltve őrizték anyánk egykori simogatását és kenyérszögő mozdulatát.

Csoda-e hát, ha a köszönet szavával kérdezhetünk az áldozatos helytállást vállalók iránt: „Hogyan is adhatnánk hálát Istennek értetek?...”

c/ Hálát adunk Istennek, hogy mi is bizonyágtevők lehetünk! Milyen nemes megbiztatás, felemelő érzés a hit- és a lekiismereti szabadság zászlaja alá sörakozni! Milyen drága alkalom bizonyágot tenni napjaink „meglódult világában” hitünkről és szeretetünkről. Nem akarom részletezni, mert ti is jól tudjátok — és ezzel számolnunk kell, sajnos —, hogy ma is sok irányból „szorongattatunk”, részünk van gyalázásokban, megalázásokban, de erőt ad vallási és nemzeti öntudatunk, a holnapért való önzetlen törődésünk, hogy el ne vesszünk!

És hiszem, hogy nem veszünk el, mert „nem a félelemnek lelkét adta nekünk Isten, hanem erőnek, szeretetnek, józanságnak lelkét” (2Tim 1,7) egymás és mindenki irányába.

Testvéreim! Az elmúlt pár esztendő kuszált-ingoványos összevisszaságaiban a vallásszabadság nevében hányszor kértünk abból ami jogosan megillet minket, és milyen kevés adatott meg nekünk, milyen buzgósággal kerestünk és milyen keveset találtunk, milyen lelkesen zörgöttünk, de milyen kevés jószándékú ajtó tárult fel előttünk. De csüggedésre mégsem lehet okunk! A vallásszabadság mai bizonyoságtelvényi vagyunk, azok kell legyünk! Ezért továbbra is legyünk bizakodók és kitartók: „Kérjétek és adatik nektek, keressetek és találtok, zörgessetek és megnyitattik nektek. Mert aki kér, mind kap, aki keres talál, és aki zörget megnyitattik” (Mt 7, 7—8).

„Szent örömmézésre gyúl, Isten, e ház népe” — zúg át lelkünkön, értelmünkön, érzéseinken, akaratunkon, hitünkön az “egykori” hálaadó ének.

Remélem, hogy mindnyájan megértjük időszerű üzenetét, és hiszem, hogy mi, mai unitáriusok is tudunk “szent örömmézésre gyúlni” múltunkért, jelenünkért és jövőnkért!!

Közös, szent örömmünkben — Pál szavaival — „... gyarapítson az Úr és gazdagítson a szeretetben egymás és mindenki iránt” (1Tessz 3,12). Ámen.

Dr. Leon Hopper

SZENT HELYEK^{*}

2 Móz. 3,5

Miután annyi mérföldet utaztam, hogy ma veletek lehessenek, a zarándoklásról és szent helyekről szeretnék beszélni. Vándor vagyok, zarándok. A világtörténelem nagy része vándorlások története, fizikai értelemben honfoglalás és lelki értelemben zarándoklás.

A zsidó nép Egyiptom fogságából szabadulva, Mózes és Áron vezetésével a pusztába vándorolt, hogy megtalálja a remény és szabadság földjét. Vándorokként vágytak otthon után. Megkísértettek hamis istenek által. Reményüket, hogy valaha is hazára találnak, elvesztették. És negyven hosszú esztendő után végre megérkeztek az Ígélet földjére.

Jézus is vándor és zarándok volt. A pusztában negyven napon át ellenállt a megkísértésnek és a lélek megpróbáltatásának. Zarándoklása próbatétel volt, lelki erejét és az Isten szeretetébe vetett feltétel nélküli hitét tette próbára.

Vándorlásaink-zarándoklásaink lehetnek belső és külső természetűek. Mózes és népe, Izrael gyermekei gyalog tették meg a hosszú utat Egyiptomtól az új hazáig. Jézus zarándoklása belső, lelki természetű volt, a lélek megerősítése érdekében.

Hiszem, hogy mi mindnyájan, kiki a maga módján és a maga idejében, vándorok, zarándokok vagyunk, akik lázasan keressük a szabadságot, a lelki békét, a biztonságot és szeretetet, valamint azt, hogy képességeink legmagasabb fokán lehes-

* Elhangzott 1993. március 22-én Kolozsvárt és 29-én Torockószentgyörgyön; angolból fordította dr. Gellérd Judit.

sünk emberek. Sokunk a falvak ösvényeinek vagy a városok sugárútjainak vándora. De sokunk vándorlása, mint az enyém is, nagy távolságot fognak át térben, sok-sok esztendőn időben.

Az országot, amelyből én jövök, zarándokok alapították és azok a népek építették tovább, akik régi hazájukból elvándoroltak új hazát keresni. Ezek a népek új földet kerestek, amit ők szent földjüknek nevezhettek. Szentnek, mert ez az új haza a szabadságvágy és remény elevenen tartását biztosította számukra. Az én nagyszüleim Norvégia és Svédország földjén a megpróbáltatások és harcok idején otthonaikat elhagyták. Vándorok, zarándokok voltak, akik keresték, kutatták szent földjüket, amely családjuknak szabadságot, biztonságot és reményt kínál.

Nem meglepő tehát, hogy én is, nagyszüleim példájára zarándokbotot fogjak. Legkorábbi emlékeimben már zarándok voltam. Kutatva vándoroltam, vártam, hogy egyszer csak megszólít a föld: „... oldd le sarudat a lábaidról, mert szent föld ez a hely, ahol állasz!”, érezd hogy vonz magához, hogy lelki megújulást nyújt neked.

Ma azért választottam a zarándoklást és a szent helyeket beszédem témájaként, hogy bizonyosságot tegyek nektek arról, hogy vallásos életutam zarándokokként lépek előtökbe ezen a helyen. Alázattal jöttem közétek messzi otthonomból, hogy veletek legyek itt, Erdély földjén, Dávid Ferenc valláshagyományának földjén. Jöttem a szent helyre, hogy a ti jelenlétetekben megtapasztaljam azt, ami a lélek számára szentséges.

Mielőtt ennek a rég várt pillantnak csodájáról és öröméről szólok, először korábbi zarándoklásaimról szeretnék beszélni, arról, hogy más szent helyek mit jelentettek vallásos életemben. Beszélnem kell ezekről a szent lelki helyekről, mert meggyőződésem, hogy mi mindnyájan a szeretet és az otthon, az igazság és egyenlőség után kutató vallásos közösség vagyunk, akiknek meg kell teremtenünk vagy újrateemtenünk életünk, lelkünk szent pillanatait, szent helyeit, ahol az Istennel való bensőséges találkozás emberi létünk határain túl mutat. Ezek azok a pillanatok, amikor alázatossá válik a szív, nem mások által aláztatik meg, hanem aaz isteni nagyság és erő misztériuma, az Isten jelenléte ragad magával szédítő lelki magasságba. Három szent hely bír jelentőséggel életemben, mindenik hitéletem egy-egy dimenzióját jelenti.

Történelem előtti idők óta az emberek a magas hegyeket szentnek érezték. Én is így voltam életemben mindig. Gyerekként és ifjúként az óceán partján nőttem fel. Kisgyerek korom óta természetes volt számomra csónakban, hajón közlekedni. De közel voltak hozzánk a hegyek is. Nyugaton ott voltak a fennkölt olimpuszi hegyek, keleten egy másik hegyvonulat, a Cascadok vagy magyarul Zuhatag hegységnek nevezhetnénk, mivel sziklái magasságából a patakok és folyók szédítő sebességgel zuhogtak az óceán ölébe. Ebben a gyönyörű, vizek és hegyek alkotta gyűrűben, termékeny fennsíkok és szirtek közepette egyetlen fenséges, 4300 méter magas hegycsúcs ostromolja az eget. Ezt a csúcsot Rainier (Esős) hegynek hívják. Az amerikai indiánok, akik évezredekkel az európai bevándorlók előtt már ezekben a völgyekben éltek, Tahoma hegynek nevezték. Hitték, hogy ez az istenek otthona, szent hely, melynek csúcsain és gleccserei között járó embernek nem illik száját szólásra nyitni.

Felhők, esőfelhők, viharfelhők takarják el gyakran szemünk elől ezt a hegyet. Amikor fenségét szemünk előtt kitarja, télen és a nyári hónapokban, mindig vakítóan fehér, mert örök hó és jégmezők takarják, sokszáz méter mély gleccserek között. A csúcsot, amely egy ősi vulkán tölcsér, éles, jeges sziklacsúcsok koszorúzzák. A szirtek ölén, de még az erdők fölött, szelíd és kecses völgyek, tisztások húzódnak meg. Ezeken a tisztásokon lélegzetállítóan gyönyörű vadvirág mezőket varázsol elő a nyár. A virágok aprók és törékenyek, mint egy lehellet.

Amikor kisgyerek voltam, folyton olyan helyet kerestem, ahonnan beláthatam ezt a nagy hegyet és vágytam, hogy egyszer felmenjek oda. (Láthatjátok, már

kiskoromban zarándok-jelölt voltam.) Aztán egy igen emlékezetes napon a családommal elindultunk a Rainier hegyre zarándokolni. Amint közeledtünk feléje, a csodálkozástól és elragadtatástól alig kaptam levegőt. A hómezők, melyek távolról olyan sima fehér lankáknak látszottak, most közléről lassan hömpölygő jégfolyamokká, habos, tejfehér rohanó folyókká és meredek, jégrágra szirtekké zilálódtak szét.

Akkor történt, hogy először döbönt belém, töltötte el lelkem egy mélyebb, hatalmasabb erő megtapasztalásának misztikus élménye, amit az akkor gyermek nem tudott megnevezni. Csak bámultam a vadvirágok, az erdő rengetegét, a vadság szépségét, és az élet szívének nyugalját. Tudtam, hogy szent helyen állok. Nem tudtam leírni a hegyet, mint ahogy Istent sem tudtam megmagyarázni. És mégis tudtam, értettem mindkettő erejét és csodáját. Noha fenn voltam a hegyen, tudtam, hogy nem láthatom azt be egészen, akárcsak Istent sem láthatom teljesen. És aztán otthon, a városban, esős, felhős napokon teljességgel lehetetlen volt látnom a hegyet, mégis tudtam, hogy ott van és tudtam azt is, hogy Isten is létezik.

Egy unitárius lelkész, Roscoe Trueblood írta a következő verset, melyben a hegy inspirálta szentség felismerésének élményét örökíti meg. A vers címe „A Rainier Hegyhez”: Meredek lankáid mind magasabba visznek,/ Minden nap új csodáddal kavarsz fel engem,/ Túl hatalmasak már lelkemnek és szememnek,/ És túl sok extázisnak, de még fájdalomnak is./ Te, barátja a napnak és felhőknek, hónak és esőnek,/ Te felemelsz engem minden talpalatnyi szikládaddal:/ Szívük kitarul az égnek, kik megpróbálják,/ Felfogni a te jelenléted a térben./ És miért kellene féltékenyen nézni fenséged?/ Vagy miért érezni az alázatot erőd láttán?/ Miért keseredni meg magasságaid sejtésétől,/ Vagy eltompulni zengésed csodájától?/ Én megdicsőülök a te ékesszóló,/ lélegzetelállító fenségedtől./

Ez tehát gyerekkorom öröksége, mely mindig visszahív a hegyek magasságába, hogy megtapasztalhassam a szentséget és a természet misztériumának csodáját.

Zarándoklásom folytatódott ifjúkorom éveiben. Nagyon kevés unitárius élt abban a városban ahol én laktam. Nem voltak vallásos gyökereim, melyek közösséghez kötöttek volna. Egyfajta elveszettség érzését tapasztaltam és vágytam, hogy tartozzak valahová.

Egy nyáron, amikor otthonomtól messze, a Keleti parton dolgoztam, alkalmam nyílt egy unitárius ifjúsági konferencián részt venni. A Csillag Szigeten tartották. Ez egy gyönyörű, sziklás kis sziget 16 km-re a kontinentstől. Csónakkal közelítettük meg. Soha addig annyi unitárius egy helyen nem láttam. Ez a sok ifjú mind ugyanazt a vallást gyakorolta, amit én. A valahova tartozás élményét először éltem át akkor, amire lelkem úgy vágyott. Ahogy elnéztem az óceán hullámlzását, a sirályok táncát, a végtelen víztömeg mögött felkelő nap első aransugarait, és mindent az élményt az én új barátaimmal megoszthattam, szent pillanat és szent hely volt az életemben.

Este aztán, amikor a nap lenyugodott, kiültünk mind a part szikláira és meggyújtottuk lámpásainkat. Csendben, sorban vonultunk a templom felé, amelyet a falakra körbe felakasztott lámpásaink világítottak ki. Meleg gyertyafény derengett bent. És én akkor azt éreztem, hogy nagy messzeségből, gondokkal terhelt vándorként érkeztem meg egy palotába, és életemben először tudtam, hogy egészen idetartozom. Abban a pillanatban a templom csendjében hallani véltem a hangot: „... oldd le sarudat a lábadról, mert szent föld az a hely ahol állasz!”. Szent föld, ahol a népet, ahol azt a közösséget megtaláljuk, amelyhez tartozunk. Igen, testvéreim, azért indultunk vallásos zarándokútra, hogy ráleljünk arra a közösségre, amelyhez egész lelkünkkel tartozónak érezzük magunkat.

Még mindig vándorként utaztam egyik nyáron egy északi szigetre, a Queen Charlottes (Sára Királynő) szigetre. Itt valamikor a Haida nép lakott. Ezt a népet a legtehetségesebb indián törzsnek tartják valamennyi amerikai bennszülött között.

Odakíváncoltam, hogy megismerjem ezt a csodálatos népet, amely a természettel olyan harmóniában tudott élni. A Kanadai Nemzeti Múzeum igazgatója, az ottawai Dr. MacDonald azt mondta, hogy Kanada legmeghatóbb szent helye ez a falu ezen a szigeten „a hajnal hasadásakor, amikor az indián legenda szerint a holló egy utolsó csatakiáltással újraszüli a világot”.

A falu, melyben egykor pezsgő volt az élet, egy ragályos gyermekbetegség miatt már több mint egy évszázada elhagyatottá vált. Ma egyfajta zarándokhely. Egy ragyogó augusztusi napon érkezünk a híres Haida nép szigetére. Csónak vitt a falu közelébe. Meghatottan léptünk a partra, a kövekre kuporodva csendben elfogyasztottuk elemőzsiánkat. Aztán rátaláltunk az ösvényre a néma erdön keresztül. Egyszer csak kitárult a tér és előttünk ezüstösen felcsillantak a Haidák vallását és mítoszait megelevenítő faragott kőoszlopok. Holló, sas, medve, hód, cápa, mind kőbe faragva. Egész lényünket áthatotta ennek a nagyszerű, életerős népnek a szelleme. Egyes oszlopokat az idő már földre döntött, másokat tűz emésztett alig felismerhetővé.

Emily Carr, egy kanadai festőnő a század elején látogatott ebbe a szellemfaluba. Így írt róla: „Olyan mozdulatlan és ünnepélyes volt a tenger partja, hogy tiszteletlenség lett volna hangosan megszólalni, mintha itt minden visszafojtott lélegzettel várt volna valamire. Még a kutyánk is megérezte ezt: hegyezett fülekkel, mozdulatlanul reszketett.”

A szent helyre találás egy olyan érzés, mely megérinti lelkünket egy olyan nép közelségének tudatával, amelyet sohasem ismertünk, soha nem találkoztunk vele, s mégis, ez a nép minket egy új látásmóddal, az élethez való új viszonyulással ajándékoz meg, hív életre saját létünk határai mögül.

És íme, ismét zarándokúton vagyok, mert van még egy szent hely, ahová el kell jutnom. Minden zarándoklásra nézve igaz, hogy annak gyökerei messze visszanyúlnak a múltba. Így van ez az én esetemben is. A magával ragadó kíváncsiság még gyerekkoromban, abban a kicsi unitárius templomunkban kezdődött, ahová akkor tartoztam. Egy kopott, barnás kép függött a lelkészi iroda falán. Azt világosan láttam, hogy a kép régmúlt időt ábrázol. Valami misztikus levegő lengte körül. Furcsa ruhákba öltözött férfiak között, a kép középpontjában egy fénysugár irányította figyelmem a központi alakra, akinek széttárt karja világosan mutatja, hogy szónokol. Igen, távoli föld, régmúlt idő, de mikor, hol történhetett ez az esemény?

Egyszer aztán félenken megkérdeztem lelkészünket a kép felől. Ő mosolygott és ráérősen mesélni kezdett. Szívem és értelmem csak úgy nyílt tőle. Igen, az a fénylő alak Dávid Ferenc volt, abban a történelmi pillanatban, a tordai országgyűlésen ábrázolva. Megbabonázva hallgattam a vallásszabadságot és vallási türelmet kinyilvánító nagy történelmi eseményt, 1568-at. Amikor mindenik vallás, mint egyenrangú ismertetett el és mindenki lelkiismerete szerint gyakorolhatta vallását. Egy az Isten, Erdély, Dávid Ferenc, az ékesszóló prédikátor a kerek kövön, Kolozsvárott. Az unitárius vallás diadala. Új volt akkor, de később, amint én is lelkészi pályára készültem, mind többet megtanultam a történelmükből.

A Déva vár börtönét és a megpróbáltatásokat is megtanultam. Olvastam a falusi templomokról. Az ellenreformációról, mely az unitáriusoktól templomaikat elvette és közel nyolcvan évig istentiszteleteiket magánházakba kényszerítette. Mind jobban csodáltam az erdélyi unitáriusok hitének szilárdságát, mely az elnyomással dacolt. A bátorságukat és a remény hatalmát, mely századokon át megtartotta, s mely könnyeket lop a szemekbe és bámulatot a szívekbe.

Tudtam, hogy ahol olyan emberek élnek, akik hitükhöz hűen ragaszkodnak, az a föld számomra szent. Mint fiatal ember, mint ifjú lelkész és mint öregedő lelkész is, Dávid Ferenc szelleme mindig nagyon közel volt vágódó lelkemhez. Alig hittem, hogy zarándok saruimmal valaha is megérinthetem ezt a szent földet, amelyet az ő lábai tapostak. Ez legmerészebb álmaimai is felülmúlta.

De elég hosszú időt éltem immár, hogy tudjam, néha az ember legmerészebb álmai is valóra válhatnak. Kinyújtottam zarándok lábaim és íme, megérintettem a ti szent földeteket. A hegyek és óceánok, melyek eddig elválasztottak, eltűntek. És én most itt vagyok, hogy erről a helyről mondjak köszönetet nektek közös hitünk és a vallásszabadság nagy ajándékáért. Itt vagyok, hogy megköszönjem a bátorság, a kitartás példáját, mely annyi akadályon át is hitetek lángját soha kialudni nem engedte. És most ismét hallok azt a belső hangot: „... oldd le sarudat a lábadról, mert szent föld az a hely ahol állasz!”

És ti számomra az élő kapocs vagytok, mely közös hitünk kezdeteivel összeköt.

Hosszú vándorlásaimból íme megtérek a templom-otthonomba. Ebben az otthonban, mely lehet a Seattle, Boston vagy Kolozsvár városában, lehet akár Torockószentgyörgy testvérgyülekezet temploma, alapokra találok, melyre minden más élmény alapul. Nem kell ahhoz messzi földekre utazni, hogy az ember lelkével zarándokutat járjon be.

A templomunk, mint otthonunk, e szent hely teszi lehetővé, hogy minden más élményben felismerjük azt, ami szent. Istentiszteleteink rendjén egyfajta lelki nyitottságot és egészséget ápolunk, mely lelkünk érzékenységét az Istennel való találkozássra elevenen tartja itt a templomban és az élet küzdelmeiben is.

Templomainkban a szeretet jegyében emlékezünk meg azokról, akik segítettek, akik a reményt bennünk soha kialudni nem engedték. Rádöbbenünk, amint együtt ünnepelünk, hogy mennyire adósai vagyunk egymásnak, mennyire szükségünk van egymásra, mekkora ajándék a szeretet, amit egymástól kapunk és adunk.

Egy versidézet emlékeztet a szent helyek és az emberi kapcsolatok összefüggésére: Összeköt minket a szeretet,/ Összeköt maga az élet./ Összeköt az éjszakában felcsillanó könny,/ Amint életed történetét nekem meséled./ Emlékeink és barátaink megannyi kapocs,/ Érezd mélységesen, hogy fonódik egyre szorosabbra./

Isten áldása legyen együttlétünkön, hogy léphessünk mindig tiszta szívvel a szent helyre, mi örök zarándokai a reménynek és szabadságnak. Ámen.

Dr. Philip Hewett

AZ ÍGÉRET FÖLDJE FELÉ

2Móz 40,34—37

A történet, amelyről a felolvasott bibliai szavak tudósítanak, időben több mint háromezer esztendőre megy vissza, és mégis a mi számunkra is van mondani-valója. Próbáljuk beleélni magunkat az akkori idők helyzetébe. A zsidó törzsek úton voltak, nehéz és hosszú utat tettek meg a sivatagon át. Ez az utazás évekig tartott, azzal a reménységgel, hogy végre elérkezzenek a Ígéret földjére.

Abban a hitben haladtak előre, hogy egy szent hely oltalmazza őket. Ez nem volt egy nagy templom, egy katedrális, mert azt nem vihették volna magukkal. Ez a szent hely egy sátor volt, szép kézimunkákkal és arany értékekkel gazdagon felszítve, amelyet szét lehetett szedni és a további útra magukkal vinni. Hitük szerint a sátrat felhő fedte be, annak bizonyosságául, hogy abban Isten lakik. A felhő felszállása

* Elhangzott 1993. március 29-én Brassóban; angolból fordította dr. Kovács Lajos.

jel volt arra, hogy készüljenek fel és induljanak tovább. Ameddig a felhő fel nem szállt, várniok kellett. Az Ígéret földje felé való vándorlásuk mindig attól függött, hogy mikor folytathatják útjukat, és hol kell útjuk közben megállniok.

Mi is úton vagyunk a sivatagon keresztül, keresve a megígért földet. Nem szükséges, hogy ténylegesen megtegyük ezt az utat, de gondolatainkkal lélekben úton vagyunk. Ez az utazás nem könnyű. Olyan korban élünk, amikor tapasztalatból nagyon jól ismerjük helyzetünket. A pusztában való vándorlással kapcsolatban utalok ez alkalommal századunk két nagy szellemi vezetőjére, akik felé csodálattal fordulok. Mindketten nagyapám nemzedékéből valók voltak.

Az első Schweitzer Albert, ez a nagyszerű képességekkel megáldott rendkívüli ember, aki a segítségére szoruló emberek közé ment az afrikai őserdőbe, hogy ott a bennszülötteknek nagy önfeláldozással kórházat építsen és évtizedekig gyógyítsa őket. Az ő gondolkozása lényegében unitárius volt és erről élete utolsó szakaszában tanúbizonyságot tett. Egyik könyvében azokról a törekvésekről írt, hogy miképpen kell ebben a században magunknak szellemi otthont építenünk, ahol mély áhítattal, imádkozó lélekkel együtt lehetünk. Lelki szemével látta egy katedrális megépítését. Azoknak a hívó embereknek, akik a középkorban a hatalmas katedrálisokat építették, látomásuk volt arról a boldog állapotról, amelyet azoknak a befejeződésével megtapasztalni hittek és amit az Ígéret földjének tekintettek. Ez az építés nem volt egyetlen nemzedéknek a feladata, és egy olyan épületben kellett imádkozniok, amely még befejezetlen volt. Schweitzer Albert szerint nekünk is tudomásul kell vernaünk, hogy ebben a csak részben felépült templomban kell életünket élnünk és Isten előtt időről időre áldozatot bemutatnunk.

Ez a kép nekünk is szól. Mindig valami többet kell cselekednünk. Sohasem mondhatjuk, hogy vallásunk teljes, végleges adottság. Mindig készen kell lennünk, hogy tovább induljunk egy látomás felé haladva, amelyet, mint teljes, végleges valóságot soha nem tapasztalhatunk meg. Az unitáriusoknak mindig ez volt a meggyőződésük. A munkát nem végezhetjük el véglegesen, az egész a jövő reménysége, és nem befejezett valóság.

Századunk második nagy gondolkodója, akire a figyelmet fordítani szeretném, Martin Buber. Kétségtelen, hogy az ő elméjében, azért is, mert zsidó ember volt, nem egy befejezetlen katedrálisnak, hanem egy sáturnak a képe élt, az a kis terjedelmű hely, amelyet az emberek Mózes idejében maguk előtt láttak. Arról beszélt, hogy olyan korszakban élünk, amely szellemileg otthon nélküli, szemben a történelemnek olyan korszakaival, amikor az emberek szellemileg otthon érezték magukat. Szerinte az emberi szellem ma egy nagy nyílt területen él, és még négy szege sincs, aminek a segítségével magának sátrat építhessen.

A sátor elkészítése sokkal szerényebb teljesítmény, mint egy katedrális megépítése. Buber szerint tulajdonképpen ezt a sátrat mi magunk is elkészíthetjük, nem álmodozva arról, hogy képesek lennénk egy katedrális megépítésére. Meggyőződése szerint nekünk mindnyájunknak arra van szükségünk, hogy a mai időkben magunknak sátrat építsünk. A városok és katedrálisok gyakran romhalmazzá, elhagyatottá válnak, a mi szellemi sőt néha testi otthontalanságunkban, amikor még négy szeggel sem rendelkezünk, hogy annak segítségével magunknak sátrat építsünk.

A mai időben a legfontosabb feladat, amire mindannyian képesek vagyunk, megtanulnunk a sátor megépítését, amely nemcsak a mi számunkra jelent otthont, hanem ami a szent sáturnak, a szentek szentjének magasztos helye, ahol mély, tiszta áhítattal megtaláljuk, megtapasztaljuk azokat a szellemi kötelezettségeket, amelyek kellemesek vagy kellemetlenek lehetnek, de életünknek célt és értelmet adnak. Ezt nem azáltal valósíthatjuk meg, hogy ezt mondjuk: itt vagyunk, megérkeztünk, örökre itt fogunk maradni, hanem azt kell mondanunk, hogy egy mozgó, szent otthont, egy sátrat kell megépítenünk, amelyet össze lehet hajtani, ha a felhő felszáll és hangzik hozzánk a felhívás, hogy utazásunkban egy lépéssel tovább kell haladnunk.

Nekünk, unitáriusoknak meg van az a különleges hivatásunk és felelősségünk, hogy ebben a folyamatban irányítók legyünk. Nekünk kell tovább haladnunk, még akkor is, ha az egy helyben való maradásunk biztosabb lenne. Kegyelettel gondolok Dávid Ferenc nemes példájára, aki nem habozott tovább haladni, amikor megértette a felhívást, hogy tovább induljon, annak ellenére, hogy az szabadságába és élete elvesztésébe kerülhet. Valahányszor elmesélem ottani unitárius gyülekezeteink tagjainak azt a történetet, hogy János Zsigmond fejedelem halála után miképpen kellett az unitáriusoknak szembeszállniuk a rendelkezéssel, mely új eszmék hirdetését megtiltotta. Hallom az elismerés hangját, hogy Dávid Ferenc, amikor a felhő a sátorról felszállt, az új eszméket tovább hirdette, ami miatt mártírhalált szenvedett.

Emlékeznünk kell arra, hogy a történelem folyamán a felhő a sátorról nem mindig szállott fel; voltak idők, amikor a követelmény az volt, hogy ahol voltak, meg kellett állniuk. Vannak Kanadában híveink, akik Dávid Ferencsel kapcsolatban arra gondolnak, hogy az unitáriusok mindig mozgásban vannak, maguk mögött hagyva azt, ami régi, és szenvedélyesen elfogadva azt, ami új. A dolgok félreértését jelenti, ha nem arra gondolunk, hogy az unitáriusoknak erőteljesen meg kellett állniuk a régi mellett, ugyanakkor figyelembe kellett venniük azt, ami új. Egy ilyen magatartás könnyen megérthető, ha egy olyan országra gondolunk, amilyen a miénk, Kanada, ahol sűrűn egymás mellett élnek az olyan emberek, akik nemrégén még személyesen is mozgásban voltak. Alig van a világnak egy országa, ahol nagyobb lenne a nemrégén bevándoroltaknak a száma, mint ahol én lakom. Én magam is Angliából vándoroltam oda 40 évvel ezelőtt. Amióta Vancouverben, ebben a nagy kanadai városban lakom, a város képe nagymértékben megváltozott. Ma olyan iskoláink vannak, amelyeknek a növendékei otthonukban a kínai nyelvet beszélik.

Ebből a helyzetből tekintve a dolgokat, teljes mértékben érzem a probléma lényegét. Könnyű elveszíteni a gyökeret, történeti múltat, áldozatul esni a pillanat adottságainak, teljesen a jelennek és a mának élni. Ez a magatartás annál inkább közel áll hozzám, mert gyermekkoromban olyan helyzetben éltem, ahol az emberekben erőteljesen élt a gyökér jelentősége, nemzedékekre visszamenő gondolkozással. Nemrégén visszatérve erre a helyre, csalódottan állapítottam meg, hogy ez a gyökérhez való kötöttség az emberek lelkéből csaknem teljesen eltűnt. Ugyanaz a történelmi gyökértelenség ragadott meg akkor, amikor 24 évvel ezelőtt Vancouver városába kerültem. Tudom, hogy nektek is hasonló problémáitok vannak, amikor közületek olyan sokan vándorlásotokban, elhagyva a falusi közösségeket, egy nagyobb és kevésbé személyes jellegű városba jöttetek. Visszaemlékezem arra, hogy a felhő nem emelkedett mindig reggel a sátor fölé. Vannak reggelek és időszakok, amikor az üzenet nem az, hogy továbbinduljunk, hanem az, hogy azon a helyen, ahova érkezünk, megálljunk.

Ma annak az új párbeszédnek a szószólójaként állok itt, ami a világ különböző pontjain élő unitáriusai között megkezdődött. Könnyebb ma erről beszélnem, mint a múltban. Nagy alkalom jelentkezik számunkra. Mi segíthetünk titeket és ti segíthettek minket. Nem anyagi segítségre gondolok most, amit szintén fontosnak tartok. Jól esik ebben a tekintetben segítségül lenni, amiképpen tettük azt a múltban is. Mély meghatódottsággal gondolok arra a segítségre, amikor az erdélyi unitáriusok a 17. században otthonaikból elűzött lengyel unitáriusoknak otthont és védelmet nyújtottak. Néhány évvel ezelőtt meglátogattam a lengyelországi Rakovót és több más unitárius történelmi helyet. Mélyen megéreztem azt a történelmi kötöttséget, ami minket egymással egybekapcsolt.

De az anyagi segítségnél sokkal fontosabb a szellemi segítség, az egymás iránti barátság szellemének kialakulása, annak a tudatnak a jelentkezése, hogy mi ugyanazon közösség tagjai vagyunk és mindennapi életünk nagy kérdéseiben is közel kerülünk egymáshoz a közös érzés és közös gondolkodás elmélyítése által.

Arra gondolok, hogy segíthetünk egymásnak annak felismerésében, hogy mikor száll fel a felhő a sátorról és mikor nem; mikor van annak ideje, hogy előbbre lépjünk és mikor kell egy helyben megállnunk. Úgy állok előttetek, mint aki elindult az úton, gyökértelessé vált, aki olyan embereknek prédikáltam az evangéliumot, akik hozzám hasonlóan gyökereiktől elszakadtak és csak most kezdik felismerni a gyökérnek nagy jelentőségét, visszatekintve a távoli múlt üzenetének a meghallására. Úgy érzem, hogy mi is tanulhatunk tőletek a múlt áldott gyökereihez visszatérve, példaképpen emlékezve az előttünk járókra és tiszteletben tartva azoknak szellemét, akik a múltban hitükhöz hűségesekeknek bizonyultak. Ez vonatkozik ma különösképpen azokra, akiknek az ősi gyökerektől el kellett távolodniuk, de akiknek Dávid Ferenc és a gazdag történelmi múlt példájából újra meg újra meríteniük kell.

A lényeges az, hogy tudatában legyünk annak, hogy mikor száll fel a felhő, mikor és milyen módon kell szellemi vonatkozásban útnak indulnunk. Mi, akik lélekben egymáshoz közel vagyunk, tovább kell haladnunk a közös úton és figyelniük kell arra a hangra, amely annak idején a Sinai hegyen a szent sátorból hangzott Mózes felé. Ámen.

Kovács István

ÉLETRE VIVŐ ÚT

Mt 7,13—14

Bármennyire nagy egyéniség — Isten legnagyobb prófétája — Jézus, sok tekintetben mégis alkalmazkodott korához. Evangéliuma, Istenről és emberről vallott felfogása messzemenően meghaladta kora emberének eszményi szintjét, de az ihletett lélek érzés és gondolatvilágának kifejezőmódjában mégis tekintettel volt kortársainak igényeire. Beszédeiben gyakran használt izes hasonlatokat, érzékletes képeket és — a mindennapi életből vett — szemléletes példákat, amelyeket a keleti ember igen kedvelt. Egy példa a sok közül, a keresztény ember számára is ismert kép: Tágas kapu — széles út, szoros kapu — keskeny út.

Elég gyakran halljuk vagy beszélünk róla, mégis mindig átgondoltan használjuk. A ma embere kissé elszokott a régiek számára oly sokatmondó képektől. Tágas kapu, széles út; szoros kapu, keskeny út. Ha megkérnélek: mondd el, öntsd szavakba, mire gondolsz, midőn hallod —, mit válaszolnál, mit mondanál?

Ha Jézus itt élne és tanítana közöttünk, valószínűleg így fogalmazna: Ebben a rendkívül nyugtalan, feszültségekkel terhelt világban, nagyon nehéz nyugalmat, lelki békességet találni. Kevés ember elégedett; kevés a kiegyensúlyozott lelki életet élő, derűs és jókedélyű ember. Ha kevés a boldog, akkor sok a boldogtalan; sok a fásult, sok az ideges, a naponta „marokszám” nyugtatókat szedő szorongó; sok az italozásba, alkoholizmusba menekülő, „feledni vágyó” ember, sőt a hitét veszített, reménytelenségre hajló öngyilkos is... Vajon miért? Azért, mert ti, emberek, a tömeggel sodródtok. Nem mertek új utakra lépni. Ami „jó” ennek a világnak, legalábbis a többségnek, a tömegnek, az nektek is jó. Amilyen a közvetlen környezet — az ismerős, a szomszéd, a munkatárs — életvitele, „útja”: olyan a tiétek is! Így — persze — könnyebb. Az egyéni felelősség is kisebb, hisz utánoztok, „másoltok” csak. A lelkiismeret sem vádol, elhallgat szinte teljesen, és helyét átveszi a „tömeg-lelkiismeret”, mert ti alkalmazkodtok csupán! Pedig ezen az úton, amelyen nem is halad-

tok, csak sodródtok csupán, nem fogjátok megtalálni azt, amit kerestek. Ez a kitaposott, sokak által járt „széles út”, amely veszedelemre — a Szentfrás nyelvén szólva: kárhozatra — visz. Mert sokan járnak rajta: „olyan út, amely helyesnek látszik az ember előtt, és a vége halálra menő út”. (Péld 14,12).

Természetesen, van más lehetőség is. Csak több figyelmet, sok elszántságot, határozottságot és kitartást igényel: ez külön úton járás. Nem valamiféle különkedésről van szó! A szó igaz éretelmében vett nagykorúsodó és felnőtté érő ember komoly útkereséséről; nagy és nemes célok, igaz eszmények felé vivő út kitartó kereséséről van szó! Ama szoros kapuról és keskeny útról, amely az életre visz! Enélkül csak olyan az ember, mint a gyermek, aki megállt a fejlődésben, megtorpant a felnőtté érésben, és sodródik csak a sokasággal, ama széles úton, amely a kárhozatba visz...

Eszembe jut minderről, hogy legkisebbik fiam „rossz fát tett a tűzre” minap, s midőn felelősségre vontam, — miért tetted ezt? — nyomban arra hivatkozott védekezően, hogy ugyanazt látta nagyobbik testvérétől is... S ha ő kútba ugrik — kérdeztem a gyermekkoromtól jólismert fordulattal —, akkor te is utána ugrasz? — Ugye nem?! — Hát nem olyanok vagyunk mi is sokszor, mint a gyermekek? Hányszor kellene hasonló módon figyelmeztetni bennünket, felnőtteket is, midőn meggondolatlan gyermeki módon sodródunk csak az étellel, a sokak által elfogadott — vagy épp „divatos” — magatartást és életmódot elfogadva, ahelyett, hogy — rálépve ama keskeny útra — a magunk életét élénk?!

Föl kellene mérni egyszer már: hová igyekszik és merre tart a sokaság, amellyel akarva akaratlanul sodródtok? Vannak-e valódi eszményei és céljai? Helyesek-e cselekedetei? S ha nem, akkor, lehet-e, szabad-e tovább sodródni velük a széles úton? Nézzetek szét és keressetek másik utat! Pál apostollal szólva „...ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami nektek tetsző és tökéletes”. (Róm 12,2). Enélkül a kereszténység nem a Jézus akarta életforma, hanem csak vallásoskodás, képmutatás és önámítás!

A mindennapok megszokásaiban és megalkuvásaiban elkényelmesedett, önállóságra képtelen, köznapi gondolkodás máris tiltakozik: „Járt utat a járatlanért el ne hagyj!” — A közmondássá sűrített köznapi gondolkodás tehát a járt utat jelöli meg biztonságosabbnak, s az új — még járatlan — úttól óvja meg az embert. Igen, olyan ez is, mint a kitaposott, kényelmes cipő. Igaz, hogy már elkopott és ócska, de kényelmes a járás benne. S mert megszoktuk, észre sem vesszük, hogy már sántítunk is vele! Míg az új cipő — és járatlan út — esetleg feltörheti, felsebezheti a lábunkat... Erről van szó tehát!

A jézusi gondolkodás értelmében — és a köznapi gondolkodással ellentétben — nyilvánvaló, hogy a közmondásbeli járt utat fel kell adni; új utat kell keresni, amely keskeny, de célra vezet, nagybetűs Életre vezet. S megtalálni ezt az utat, még nem minden. El is kell indulni rajta, mert „az úton járni kell”! Enélkül a mi kereszténységünk nem életforma, csak vallásoskodás. Olyan, mint az ún. vasárnapi hívőké, akik elmennek ugyan vasárnap a templomba, de úgy élnek hétfőtől szombatig, mintha nem lettek volna vasárnap a templomban. És a következő vasárnap úgy mennek be a templomba, mintha nem úgy éltek volna hétfőtől szombatig, ahogy éltek. Vagyis: templomban szépen imádkozgatunk, énekelgetünk, prédikációt hallgatunk; esetleg megállapítjuk, hogy szép volt a liturgia, jó vagy rossz a prédikáció, és ezzel aztán — kész! Ennek a „vallásosságnak” semmi köze a való élethez, semmi köze ahhoz az életformához, amit Jézus hozott és megrendítő szépen be is mutatott. Ez a jézusi életforma már nem az ember sodródása a kitaposott, széles úton, hanem valami szembeötölő többlet, valami feltűnő ragyogás, valami szent másság. Az új — és keskeny — úton járás: az ember kiteljesedése a szeretetben. Milyen szeretet ez? Nem valami romantikus bizsergés vagy érzelgősség, hanem szolgáló szeretet.

Tudjátok, mit mondott erről a jézusi életformát megtestesítő szeretetről Schweitzer Albert? Ezt: „Édes fiam, szeretni annyit jelent, hogy rendelkezésedre állok, Istenem, rendelkezésedre állok, embertársam”.

„Én vagyok az út...és az élet”! (Jn 14,6) — szólít meg bennünket is az évezredek legszebb eszményeit adó jézusi hívás. És a kortárs íróknak szép vallomásával hozzátehetjük: „Ő a kapu”. S most már rajtunk múlik, észrevesszük-e, s ha észrevettük: tétován ácsorgunk-e előtte,/ vagy kerülő-utat választunk,/ jobb esetben: vargabetével,/ rosszabb esetben: zsákutcával/ vagy nagy lélegzettel, bizalommal/ legalább megkopogtatjuk az ajtót.

Ez az a Kapu, ami mellett nincs „kiskapu”, a mégoly leleményes emberi furfang számára sem.

A lehetőség adottá vált a realitásban. „Szabadságunk dolga elutasítani vagy élni vele” (Jókai Anna). Mi élünk vele! Ámen.

ÖRÖK KÜLDETÉSED

Mt 5,13

Volt egyszer egy király, akinek három szép leánya volt. Megkérdezte őket — ahogy édesapák szokták néha megkérdezni a gyermekeiket —, hogy mennyire szeretik őt? Az idősebb lányok azt válaszolták, hogy ők jobban szeretik édesapjukat az aranytól és az ezüstnél. A legkisebb lány azt válaszolta, hogy ő jobban szereti apját a sónál. Ez a váratlan válasz nem hatotta meg a királyt, aki azzal magyarázta a különös vallomást, hogy — bizonyára éretlen még a kislány. A szakács azonban, aki titokban végighallgatta ezt a beszélgetést, kihagyta másnap a király ételéből a sót. Akkor értette meg a király, hogy mi is volt az értelme legkisebbik lánya mondanak: annyira szeretlek, hogy nélküled semmi sem jó ezen a földön!

Milyen más az étel, ha nem hiányzik belőle a só! A legkedvesebb ételeink is ízetlenné, sőt ehetlenné válnak, ha kihagyják a sót belőlük. Csak akkor tudjuk meg ezt igazán, ha sótlan diétára rendel az orvos...

Jézus arra tanít a Hegyi beszédben, hogy a keresztény ember éppen olyan hatással van az életre, mint a só az ételre. Milyen kár, hogy a köztudatban az a tévhit terjed el mégis, hogy a jézusi kereszténység életellenes: kiöli az élet ízeit, örömet! Sokan úgy vélik, hogy Jézus elveszi az emberek életkedvét. Milyen tragikus félreértése ez mindannak, amit Jézus tanított! És sok esetben maguk a keresztények terjesztik el ezt a tévhitet. Az igaz, hogy Jézus a való élettel szembesít. Nem kívánja azt, hogy „rózsaszín szemüveggel” nézzük, és rózsás színekben lássuk a világot. Az ilyen indokolatlan „hurrá-optimizmus” helyett a keresztény embernek nyitott szemmel kell járnia, és meg kell látnia mindazt, ami kivetnivaló, rút és gonosz! Jézus evangéliuma nem tűri azt, hogy struccmadár módjára a homokban tartsuk a fejünket. Ellenkezőleg! Szembe kell néznünk mindazzal, ami Isten akaratának ellentmond, és reálisan fel kell mérnünk mindazt, ami rossz, ami gonosz. Pontos diagnózis, helytálló látélet nélkül a legkiválóbb orvos sem tud gyógyítani. Ezzel együtt azonban, Jézus komolyan hisz az emberben: jóra teremtésében, nagyrahivatottságában. Hisz abban, hogy a szeretet evangéliuma meggyőzi a világot. Különös tünemény és áldás a keresztény ember, aki — mindezek tudatában — a legmostohább körülmények között is ízéssé tudja tenni az életet! Pál apostol — a Galata levélben — a lélek gyümölcsseiről írva, így jellemzi azt a sót, amit a hívő keresztény képvisel: szeretet, öröm, békesség, türelem, szívesség, jóság, hűség, szelídség és önmegtartoztatás. „Ti vagytok a föld sója” — mondja Jézus. Ezt az ízt kell bevinnünk

— reménységgel, bizalommal és derús jókedvvel — az embertársainkkal való kapcsolatunkba.

A sónak van még más tulajdonsága is. Amikor Jézus azt mondta a tanítványainak: „Ti vagytok a föld sója” — rögtön megértették a hasonlatot, mert többnyire halászemerek voltak. Halfogás után a halászok a halat hordókba rakták, mégpedig úgy, hogy tettek egy sor halat, aztán besózták, majd ismét halat és ismét sót. Így vitték az árut a jeruzsálemi vásárra. Azokban az időkben, amikor nem volt elektromos hűtőszekrény, a só volt az egyetlen konzerváló elem. Amint a só megőrzi az ételt a romlástól, úgy kell a keresztény embernek és keresztény közösségnek is megőriznie a romlástól mindazt, ami érték, ami érték, ami megőrzésre érdemes!

Ékesen illusztrálja ezt a tanítást az Ószövetség egyik régi története. Amikor tudomására jut Ábrahámnak, hogy Isten el akarja pusztítani Sodomát, így könyörög az ő rokona, Lót érdekében: Vajon elpusztítod-e az igazat is a bűnössel együtt? Hátha van ötven igaz ember abban a városban — akkor is elpusztítod, és nem bocsátasz meg annak a helynek azért az ötven igazért, akik ott laknak? Távol legyen Tőled, hogy ilyent tégy, hogy megöld az igazat a bűnössel együtt! Vajon az egész Föld bírja nem tenne-e igaz ítéletet? — Az Úr így felelt: Megkegyelmezek. — Eszébe jut azonban Ábrahámnak, hogy talán ötven igaz ember sem található abban a romlott városban, és alkudozni kezd: Elpusztítod-é a várost, ha csak tíz igazat is találsz? — Nem pusztítom el a tízért — feleli az Úr...

A meglepő a történetben az, hogy már abban a korban is világos volt az író előtt az igaz emberek társadalmat és közösségeket megtartó ereje! Jóllehet az ilyen emberek száma mindig kevés, mégis rajtuk múlik annak a fennmaradása, ami érték és jó. Nehéz elképzelni azt, hogy a jó keresztények valaha is többségben lesznek ezen a Földön, de nem is ez a döntő tényező. A kérdés az, hogy akad-e néhány valóban jó keresztény, igaz Jézus tanítvány, akik magatartásukkal — beszédükkel és cselekedeteikkel — érvényre juttatják a társadalomban Isten igazságosságának jó rendjét? „Ti vagytok a föld sója!” Azaz: felelősek vagytok a népért, a társadalomért, a világért! Ha ez a világ elpusztul vagy megromlik — emberségben tovább sülyed, erkölcsében tovább züllik — azért nemcsak az istentagadó ateisták vagy a pogányok vagy az arabok lesznek a felelősek, hanem azok a keresztények, akik nem vették figyelembe — nem vállalták és nem éltek — Jézus mondását: „Ti vagytok a föld sója”!

A keresztény ember, ha betölti a só szerepét: „fölordódik” az életben és áthatja azt. A só sem marad meg kristály formájában, eredeti alakjában. Csak akkor tartósítja és teheti ízletessé az ételt, ha egészen feloldódik és elvegyül benne. Semmit sem ér, ha ott van az asztalunkon, a sótartóban, ha csak mutatóban van, tessék-lássék módon, de nem tudja áthatni az életet, hogy — az emberközi kapcsolatok rendjén — megtartsa, ízletessé, élvezetessé és áldottá tudja tenni azt!

Természetesen mindannyiunknak alkalmunk van arra, hogy — ott ahol élünk és dolgozunk — éreztessük hatásunkat és befolyásunkat. Vajon az elkövetkező napokban fogunk-e élni ezekkel az alkalmakkal? Kiállunk-e azért, ami igaz, ami jó, ami érték, de ami romlásnak indul? És viszünk-e ízt, életkedvet, örömet abba, ami íztelenné lett?!

Ha nem sózzuk meg az életet: megromlik. Ha nem adunk hozzá egy csipetnyi kedvet, örömet, derút, reménységet és szeretetet: megkeseredik és cinikussá lesz. Ezért mondja Jézus: ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni? Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják és eltapossák az emberek! — A sónak ugyanis nincsen regeneráló ereje. Ha egyszer elveszíti az ízét, semmire sem jó többé. Ha a keresztény hívő vagy a keresztény egyház elveszíti ízét, ha hozzáidomul a körülötte levő világhoz, ha úgy beszél, mint a világ, ha visszahangozza a világ erkölcsi értékrendjét, ahelyett, hogy tiltakozna ellene, vagy hangoztatná kritikáját vele szemben: teljesen elveszíti létjogosultságát! Az a keresztény vagy az az egyház,

mely — ahelyett, hogy felébresztené a világ lelkiismeretét, elaltatja azt; ahelyett, hogy felmutatná a világ fekélyeit, úgy cselekszik, mintha nem léteznének azok; ahelyett hogy kiállana az igazság mellett — mégha veszéllyel jár is —, sunyi módon meghunyászkodik: semmire sem jó már, csak arra, hogy kidobják és eltapossák az emberek! Az ilyen keresztény és az ilyen egyház jobb, ha nem létezik, mert megöli azt a lelkiismeretet, amit hivatva van táplálni és életben tartani, és megmérgezi a reménység örök forrásait is... Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehet ízét visszaadni? — Ilyen só lennénk, mely ízét veszítette? — Vagy olyan-e a hatásunk, hogy megőrzi és megtartja azt, ami jó? Ízletesebbé válik-e az élet környezetünkben? — Ezekre a kérdésekre kell felelünk — szóban, magatartásban, tetteiben. Be jó volna megnyugtató, igaz és méltó feleletet, választ adni! Adja Isten! Ámen.

TISZTA SZEMMEL

Mt 7,3—5

Tavaszi szélről felszárított úton megyek. Lábaim előtt apró portölcskéket kavarr a játékos szél. Aztán — hirtelen fordulattal — szembe támad és arcomba vágja hordalékát! Égő fájdalom hasít a szemembe s nyomában könnyek gördülnek végig arcomon. Porszem a szememben! Zsebkendőm keresve, világtalanok tétova mozdulatával húzódok félre az utca forgatagából és szememet törölgetve könnyezem. Lám, egyetlen — parányi — porszem is megfoszt a látás csodájától, míg valahogy kikönnyezem...

Nem képtelen túlzás hát az ember szemében levő szálkáról és gerendáról beszélni? Szálka a kézben, a köröm alatt, tövis a lábban — csintalan gyermekkorunktól kísérői lehetnek az életnek, velejárói a mindennapoknak. De a szemben? — És mennyire kifejező, érzékletes mégis a kép! Mögüle előcsillan Jézus bölcs mosolya, étellel teli humora. Körötte tanítványai és hallgatói izlelgetik a költői túlzással felnagyított képet. Meglátni a szálkát a felebarát szemében, de feledni a gerendát is a magunkéban?! A mondat lehetett eredetileg egy régi közmondás, úgy, ahogyan ma is elég gyakran hallani.

Jézus a farizeusi — képmutató — ítélkezéstől óv, attól a magatartástól, amely ma is ismert, sajnos a keresztények között is. Ki tagadná, hogy hajlamosak vagyunk ítélkezni azok fölött, akiknél csak szálka van, míg a mi szemünkben gerenda található? Mai szóval élve: másokban hamar megtaláljuk és elítéljük a kisebb hibát, míg a magunk nagyobb bűnei fölött könnyedén átsiklunk, vagy nem is vesszük észre őket! Egy közmondás szerint: „Sokan maguk előtt látják mások bűneit, ám a sajátjukat a hátukon hordozzák”.

Érdekes, Jézus szerint nem az a baj, hogy meglátjuk másokban a rosszat, hanem az, hogy saját életünkben és természetünkben a sokkal nagyobb hibákat sem vesszük észre. Valahogy átsiklunk fölöttük, mert önmagunkkal szemben nagyon elnézőek tudunk lenni. Ha megfigyeljük: aki mindig a mások hibáit szemléli, vagy egyenesen keresi, az nem látja meg a sajátját, vagy könnyedén feledi. A különös az, hogy épp az ilyen ember akar „segíteni” mások baján: ki akarja venni a szálkát felebarátja szeméből! Holott „gerendával a szemünkben”, mindig torz képet látunk: mások hibáit felnagyítva, eltúlozva. Előbb vedd ki a gerendát a saját szemedből — figyelmeztet Jézus —, s ha elég tiszta már a látásod, akkor próbálkozhatsz a felebarát felé forduló segítségadással, hogy kivedd a szálkát az ő szeméből!

Az első és legfontosabb tehát: a helyes önismeret. Milyennek látjuk, ismerjük magunkat? Ha mindig csak felebarátaink hibáit figyeljük, akkor könnyen ítélkezünk. Ha ellenben saját életünket vizsgáljuk előbb elfogulatlanul, akkor másképp fogunk tekinteni embertársainkra is. Akinek helyes és elfogulatlan az önismerete — tisztában van önmagával —, az már nem ítél olyan könnyen, oly gyakran, az már „tisztá szemmel” néz embertársaira is.

Sokan — sajnos — nem segíteni akarnak, hanem ítélkezni csak. Úgy hiszik, hogy mások hibáinak fölnagyítása feledteti saját hibáikat; azt képzelik, hogy a felebarát gyarlósága fölötti ítélkezés eltereli a figyelmet saját gyarlóságukról. Az ilyenek aztán serényen ítélkeznek — mindenkit megszólznak, rágalmaznak és pletykálnak — úton útfélen. Az ilyeneket még nem hallottad sohasem, hogy valami jót — elismerést vagy dicséretet — mondtak volna valakiről. Észre sem veszik, meg sem gondolják, hogy olyanok, mint akinek ég a háza s mégis azért aggódik, kinek kezében gyufaszáll lobban; olyanok, mint aki mély vízben fuldoklik, de azt kívánja „menteni”, aki útszéli pocsolyába lépett!!

Nemrég történt, hogy — jókora embertömeg gyűrűjében állva — autóbuszra vártam az utcán. A busz helyett egy idős asszony tűnt fel; tétova, bizonytalan léptekkel haladt előre, majd megtántorodott és megállt, magára terelve a várakozó emberek figyelmét. A következő pillanatban olyan mozdulatot tett, mint aki támasztékot, fogódzót keres, majd hangtalanul elzuhant, összeesett a járdán. Feltehetően rosszul lett a hirtelen jött, rekkenő hőségben. — Ivott volna kevesebbet! — jegyezte meg félhangosan egy rideg arcú asszony. Többen helyeslően bólogattak közelében. Nem mozdult senki. Ekkor érkezett egy irattáskás, szemmel láthatóan sietős férfi. Kikerülte a földön fekvő asszonyt és oly rezzenetlen arccal folytatta útját, mintha egy széltől legyintett falevelet látott volna aláhullni az útmenti fáról!

— Felháborodtam.

— Bizonyára vérnyomásos az öregasszony — jegyezte meg valaki bátortalanul, de nem mozdult senki. Senki nem sietett a segítségére!

— Hát ilyenek az emberek! — dohogtam magamban, egyre bosszúsabban. Lám, milyen közömbös, nemtörődöm, érzéketlen, segítségnyújtásra képtelen, tökéletlen, kőszívű lények mind! Szemük láttára összeesett idős és beteg embertársunk, és a kisujját sem mozdítja senki. S még olyan is van, aki, ítélkezik fölöttele! — mérgelődtem tovább, mélységesen lesújtó pillantást vetve a körülöttem állókra. Ekkor teljesen váratlan dolog történt. Különös hangot hallottam. Az én hangom volt és — valahogy — mégsem az enyém: Te miért szolod meg ezeket az ismeretlen embereket? Miért ítéled el őket? Hisz te is csak néhány lépés távolságra állsz a segítségre szoruló idős asszonytól! Szemlélően, tétlenül, ugyanúgy — mozdulatlanul — mint ők! S még ítélkezel is?!

Akkor nagyon megszegyelltem magam. Megértettem azt is, hogy milyen könnyen „szálkavadászok” lehetünk: mások szemében meglátva a szálkát, magunkéban feledve akár a gerendát is! Talán nem bántok meg senkit, ha azt mondom, hogy ebből az esetből mindnyájan magunkra ismerhetünk egy kicsit. Tükröt tart elénk. Fontos, hogy tiszta szemmel nézzünk belé!

Pál apostol írja a Római levélben: „...te miért ítéled el testvéredet? Vagy te is, miért veted meg testvéredet? Hiszen mindnyájan oda fogunk állni az Isten ítélőszéke elé... Tehát mindegyikünk maga fog önmagáról számot adni az Istennek”. (Róm 14,10;12). Ámen.

VAN MENEKÜLÉS !

Lk 19,8

A bűn fogalmával minden ember foglalkozik, azért, mert bent, a lelke mélyén minden ember szeretne megszabadulni tőle. Gondolkodók (filozófusok), vallásos emberek, művészek, egyszerű, a mindennapokat élő emberek gyakran teszik fel magukban a kérdést: mi a bűn, miért van bűn, el lehet-e vészni benne visszatérhetetlenül, ha elkövettük, következményeit örök időkre viselnünk kell-e? Az elkövetett bűn végleg rányomja bélyegét életünkre? Van-e kiút?

A bűnnel és a hozzákapcsolódó kérdésekkel nagy költőnk, Arany János is balladáiban foglalkozik. Ezekben különböző bűnöket elkövető embereket jelenít meg, akik az elkövetett bűnökhöz különböző formában viszonyulnak. Egyik balladájából idézek két rövid sort: „Jaj, ha e szenny ott maradna / Hová kéne akkor lennem?” Így sóhajt fel a bűnös nő, Ágnes asszony, aki érzi bűnének terhét és szeretne megszabadulni tőle, de nem tud! Szabadulni próbál önbecsapással, de önmagát nem tudja becsapni; szabadulni próbál mások félrevezetésével, de a mások ítélete, bár irgalmasnak tetszik, nem nyugtatja meg; szabadulni akar a természet adta lehetőségekkel, de ez sem ad enyhülést háborgó lelkének. Ki az, aki, ha a „szenny” ott maradt, segíteni tud, ki az, ha nem tudom hová legyek, helyet mutat nekem? Ki az, aki, ha bűneim elnyelő mocsarában fetrengek, megmentő kezét nyújt felém? Van-e valaki, aki segít?

A különböző vallások és a különböző felekezetek mindenike sajátos módon megfogalmazza, hogy mi a bűn. El lehet-e kerülni, s ha igen, hogyan? A bűnös ember számára van-e lehetőség, hogy bűnét jóvá tegye? Meg tud-e szabadulni az ember bűne súlyától? Van-e járható út az ember számára, hogy jó legyen, s ha egyszer bűnt követett el, elveszett-e menthetetlenül? Vannak olyan vallásos irányzatok, amelyek tanítása szerint a bűnös ember menthetetlenül elveszett! Sőt olyanok is, amelyek szerint az ember valósággal képtelen a jóra. Ez az eredendő bűnt vallók nézete. E szerint az ember bűnben fogantatik és tehet bármit, próbálhat bárhogyan is jót cselekedni, képtelen arra. Még a látszólag jó cselekedetei is bűnbe fulladnak, mert kitörölhetetlenül magában hordozza a bűnt, javíthatatlan, nincs benne a jóra sem hajlam, sem képesség, sem akarat, sem erő, sem vágy, sem tudás, sem törekvés, sem lehetőség.

A társadalom megítélése szerint valóban élnek a földön mindenki által elítélt emberek, bűnösök, akik látszólag elvesztek, megmenthetetlenek, megjavíthatatlanok. Akik megállíthatatlanul, visszatéríthetetlenül elindultak a lejtőn lefelé, s ha néha erőtlenül próbálkoznak is megváltozni, ez nem sikerül, nem sikerülhet nekik. Vannak részegségig züllött emberek, vannak megrögzött tolvajok, vannak környéketlenül kapzsi vagy önmagukkal szemben is fősvény emberek, vannak akik úgymond megrögzött csalók. Ezekről általában a társadalom megállapítja, végső következtésként, hogy nincs bennük szemérnyi becsület, nincs bennük emberség, elvesztek menthetetlenül!

Így van-e? Aki egyszer bűnt követett el, elveszett-e? Számára nincs visszatérés? Van-e lehetőség arra, hogy bűnbánatunkról bizonyosságot tegyünk?

Hitünk szerint az ember lelkiismerettel, ítélőképességgel és akaratlansággal rendelkező teremtmény, és mindezek mellé Isten szabadsággal is megáldott. Egyformán képes a jóra és a gonoszra. Rendelkezik azzal a lehetőséggel és mindazokkal a képességekkel, amelyeknek birtokában akarata szerint dönthet, hogy jót vagy rossz-

szat cselekedjen, a bűn mélységébe süllyedjen, vagy az erény magaslataira emelkedjen és azon megmaradjon. Természetesen az embernek, mint bármely más területen, itt is segítségre van szüksége. Csupán saját képességeire támaszkodva az ember csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudja megtalálni minden helyzetben a helyes magatartást, az igaz utat, nem tud megmaradni azon. Érvényes ez különösképpen az olyan emberre, aki élete során egyszer már tévedett, engedett valamilyen kísértésnek, erkölcsi szempontból elbukott, eltévelyedett, aki már egyszer bünt követett el. Aki bűnét felismerte s érzi, hordozza annak terhét, az ilyennek különösen szüksége van a segítő kézre, az irányt mutató jelzőlámpára, a megnyugtató, bátorító, biztató szóra, a megbocsátásra, arra, hogy felismerje, a tudatába vésse kitörőhözhatatlannal: van lehetőség a megbocsátásra, van lehetőség a megértésre, van esély a rossz útról való visszatérésre, van út, amely a sötétből a világosságra, a mélységből a magasságba, a bűnből a tisztaságba vezet.

Segítség sokfelől közeledik felénk: tanítók, nevelők, eredményes életet megvalósított emberek példamutatása, a történelem, a művészetek különböző ágazatai, a legtöbb vallásos tanítás mind-mind arra hivatottak, hogy segítsék az embert erkölcsös élet megvalósításában, és segítsék a megtévedt embert a helyes útra való visszatérésben. Mi hisszük, hogy minden ember lelke mélyén él a vágy, hogy jó legyen, hogy tiszta életet éljen, hogy elkövetett hibáitól, bűneitől és azok terheitől megszabaduljon. Minden ember keresi a lehetőséget és a segítséget, hogy a „folt”, amelyről a balladában olvastunk, eltűnjön. A keresztény ember számára, mint legnagyobb segítség, mindig ott áll Jézus és az ő tanítása, az evangélium. Erre tanít Zákéus története.

Zákéus gazdag jerikói főszámvevő volt. Foglalkozása miatt mindenki gyűlölte, irigyelte, megvetette, bűnösnek tartotta. Benne a szegények elnyomóját, a nincstelenek kifosztóját, az idegen hatalom feltétel nélküli kiszolgálóját látták, azt, aki a mások veritékes munkájának gyümölcsét dézsmálta meg azért, hogy az idegenek és saját vagyonát munka nélkül és jogtalanul gyarapítsa. Aki vámszedő, az bűnös, hozta meg a korabeli társadalom a maga ítéletét és nem is alaptalanul. Az evangéliumi történetből kiérezhetjük, hogy Zákéus nagy vagyonra tett szert ezzel a foglalkozással. Vagyonának, gazdagságának azonban nem tudott gondtalanul örülni. Érezte, hogy azt nem igazságos úton szerezte. Lelkiismerete nem volt tiszta, s ezért nem lehetett nyugodt sem. Szeretett volna megtisztulni, szeretne volna megváltoztatni foglalkozását, eltörölni, elfelejteni, jóvá tenni a múltat. Ehhez azonban nem volt elég erős, nem találta a módot és az utat. Segítségre, bátorítására, útmutatásra volt szüksége s ezt minden jó szándéka ellenére senkitől nem kapta meg. Törekedett, reménykedett, de félt is büntudatától. Jézus Jerikón ment át. Zákéus minden bizonnal hallott már róla és tanításáról. Nem mert ugyan szembenézni Jézussal, sem közeledni hozzá, abban azonban bízott, hogy ha csak láthatja őt, abból erőt tud meríteni a megváltozáshoz. Felmászott hát egy útmenti fára, hogy onnan láthassa Jézust. Jézus, amikor a fa mellé ért, föltekintett és meglátta Zákéust. Leolvasta arcáról a bűnbánatot, a megváltozásra való törekvést, a jó szándékot, a segélykérést és szólott hozzá: „Zákéus, hamar szállj alá; mert ma nékem a házadnál kell maradnom!” Zákéus örömmel teljesítette a kérést és megragadta az alkalmat, megragadta a feléje nyújtott segítő kezét. A Jézussal való találkozásból erőt merített, reménységet, hitet, hogy van lehetőség új életet kezdeni, a bűnös élettől megtisztulni, megváltozni, jót cselekedni. Ezt ő így fogalmazta meg: „...Uram, íme minden vagyonomnak a felét a szegényeknek adom, és ha valakitől, valamit patvarkodással elvettem, négy annyit adok helyébe.”

Van hát út, lehetőség a megtérésre, a megváltozásra, a büntől való megszabadulásra. Nincs végleg elveszett ember, mert mindenki van jóra való képesség és vágy is. Ha bűneinket felismerjük, ha azok súlyát nehéznek érezzük, ha magunkat gyöngének tartjuk arra, hogy saját erőnkől változtassunk életünkön, keressünk

hittel és reménységgel segítséget embertársainknál, Jézusnál, az Evangéliumban, s a megbocsátó Istennél, mert ha keresünk — találunk. Ámen.

ESZMÉK, GONDOLATOK

A hit Istennek ajándéka, Ő adja amennyit kinek akar adni és mikoron.
(*Dávid Ferenc*)

Az igazságot keresni és kimondani úgy, ahogyan gondoljuk, sohasem lehet bűn. Senkit sem szabad valamely meggyőződésre rákényszeríteni. A meggyőződés szabad. (*Sébastien Castellio*)

Ami lehetséges, az mindig létező is, lehet azonban, hogy a benne rejlő szép, igaz és helyes csak később, valamikor, századok múltával fog valóra válni. (*James Martineau*)

Nem a gyertya a fontos, hanem a láng a fő. (*Gárdonyi Géza*)

Ha az ember sóhajtani nem tudna, hát megfulladna. (*Móra Ferenc*)

A szellem emberét épp az jellemzi, hogy nem olthatja el magában a teljesség szomját, s nem nyomhatja el az egész iránti felelősség érzetét. (*Németh László*)

Eszme nélkül értelmetlen az értelem és eszmény nélkül világtalan a világ.
(*Szilágyi Domokos*)

Nagy lélek kell... a másik ember meggyőződését megérteni s méltányolni. Ebben kell versenyezni, nem a rágalmazásban. (*Gandhi*)

Egy vallás vagy filozófia értékét az próbálja meg, hogy mennyi jelenséget tud megmagyarázni. (*Emerson*)

Egymást ismerni nem annyit jelent, hogy mindent tudjunk egymásról, hanem egy szeretettel és bizalommal vagyunk egymás iránt és hiszünk egymásban.
(*Schweitzer Albert*)

Nem okos ember az, aki olyan fának nyesegeti az ágait, melynek az árnyékába húzódott. (*Mikszáth Kálmán*)

Saját magát nem félti az ember. Saját magával együtt van az ember utolsó percig. (*Babits Mihály*)

Megértettem: a sötétséget azért teremtette az Isten, hogy világosság születessen; semmit sem azért, hogy legyen valami. (*Szántó György*)

Isten úgy rendelte, hogy mindenki még halála előtt fizesse meg a tartozását: szeretettel és jó cselekedettel. (*Tolsztoj Leó*)

Minden szeretet annyit ér, amennyi benne az áldozatkészség. (*Széchenyi István*)

Kezedben óriás rostával / áll az Idő és egyre rostál./ Világokat szed és rostál ki / Vidáman és nem keseredve / s búsul csak az, akit kihullat./ S aki kihull, megérdemelte / Az ocsút az Idő nem szánja. (*Ady Endre*)

Ó, Istenem, teremts hát a semmiből /Új esztendőt nekünk./ Fehér lapot, hogy írjuk végre rá / Igaz történetünket: / A szeretet s a jóság álmait. (*Reményik Sándor*)

Egyházi Főtanács

Egyházunk a vallásszabadság kihirdetésének 425. évfordulóját az 1993. január 13-án Tordán tartott rendkívüli Főtanács keretében ünnepelte meg. Az ünnepély hálaadó istentisztelettel kezdődött, a lelkészi szolgálatot dr. Rezi Elek teológiai tanár végezte. Az istentiszteletet követő szimpoziumot dr. Kovács Lajos püspök nyitotta meg; a Tordai Országgyűlés határozatát felolvasta Kovács Sándor V. éves teológiai hallgató. Előadást tartottak: Kovács István: *A reformátorok állásfoglalása a vallásszabadság kérdésében*; Simén Domokos: *János Zsigmond erdélyi fejedelem valláspolitikája*; Dr. Erdő János: *A tordai ediktum teológiai alapja*; Dr. Donald Harrington: *Az unitarizmus elkötelezettsége a vallásszabadság iránt* (az előadást Harringtonné Szántó Anikó olvasta fel); Dr. Szabó Árpád: *A vallásszabadság és unitarizmus*; Dr. Robert Traer: *Hit és szabadság* (az előadást fordította és felolvasta dr. Rezi Elek); Mikó Lőrinc: *A vallásszabadság érvényesülése országunk alkotmányában és a gyakorlatban*; dr. Bodor András: *A vallásszabadság és a kolozsvári unitárius iskola*; Török Tamás: *A tordai ediktum tükröződése az irodalomban* címen.

Az előadások után András György előadótanácsos felolvasta Dr. Arthur Long, a manchesteri unitárius teológiai főiskola ny. dékánja, valamint dr. Ferenc József magyarországi ny. püspök üdvözlését. A Főtanács ünnepi nyilatkozatát Jenei Dezső főgondnok olvasta fel és mondott bezáró beszédet. A Főtanács ülését Kolcsár Sándor közügyigazgató imája és a 214. egyházi ének éneklése zárta. Az énekvezérei szolgálatot Ferencz Gábor torockói lelkész és Kelemen Csongor csíkszeredai énekvezér végezték.

Egyházi Képviselő Tanács

1993. március 25-én tartotta I. évnegyedi rendes ülését. Tárgysorozatán a következő kérdések szerepeltek: különböző jelentések az elnökileg elintéztett ügyekről, lelkészképzésről, nőszövetségről, Máthé Sándor olthévízi lelkész angliai tanulmányútajáról, az 1993—94. évben beinduló kolozsvári és székelykeresztúri unitárius líceum IX. osztályáról, a nyugdíj- és segélypénztár folyó ügyeiről, a székelykeresztúri volt unitárius gimnázium alapításának 200. éves évfordulójának megünnepléséről, személyi változásokról, valamint gazdasági és pénzügyi kérdésekről.

Gondnoki és keblitanácsosi értekezlet

1993. február 17—25 között tartották meg az egyházkörökben a következők szerint: a kolozsvár-tordai egyházkör február 17-én Alsófelsőszentmihályon, a maros-küküllői egyházkör február 22-én Dicsőszentmártonban és február 23-án Marosvásárhelyen, a székelykeresztúri egyházkör február 23-án Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkör február 24-én Székelyudvarhelyen és a sepsiszentgyőr-

gyi egyházkör február 25-én Brassóban. Az értekezlet tárgyát képezte: dr. Szabó Árpád előadása: *Az egyház mint valláserkölcsi intézmény* címen, az egyházközségek valláserkölcsi életének megelevenítése és az egyházközségek anyagi helyzete.

Lelkészi értekezletek

Az I. negyedévi lelkeszi értekezletet 1993. március 9—19 között tartották meg: 9-én Kolozsváron, március 19-én Marosvásárhelyen, március 16-án Székelykeresztúron, március 17-én Székelyudvarhelyen és március 18-án Brassóban. Az értekezleteken dr. Szabó Árpád előadása hangzott el: *Az unitárius prédikáció és a Biblia* címen, valamint a Misszió Bizottság jelentése az egyház 1991. évi szolgálatáról és az IARF 1992-ben, Günsbachban tartott teológiai konferenciájáról szóló beszámoló.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben az I. félévi vizsgaszessziót 1993. január 4 — február 5. között tartották meg. Hallgatóink nagyrésze jó eredménnyel vizsgázott. Az öt évfolyamon 9 hallgató végzett 9-esen felüli általános osztályzattal; Czire Szabolcs II. éves hallgató általános 10-es osztályzatot ért el.

A II. félév előadásai február 10-én kezdődtek meg.

A hiterősítő teológiai csendesnapokat 1993. február 8—9-én tartották. Ez alkalommal 8-án reggel Simén Domokos csíkszeredai lelkész tartott bibliamagyarázatot; Máthé Sándor olthévízi lelkész-esperes: *A belmisszió időszerű kérdései* címen tartott előadást. Délután az I. félévi munkakiértékelésére került sor. 9-én Máthé Sándor tartott bibliamagyarázatot és Simén Domokos: *Hítvédelem és szórványgondozás* címmel tartott előadást. Délután dr. Szabó Árpád erdőszentgyörgyi református lelkész közös előadására került sor: *Egyházaink és a cigánykérdés* címmel. A csendesnapok szeretetvendégséggel értek véget.

Személyi változások

Szilágyi Erzsébet egyházi központunk levéltárosa 28 évi szolgálat után állásáról lemondott 1993. február 1-vel és beteggondozói alkalmazásba ment át. Egyházunkat hűségesen és odaadással szolgálta, életére és további munkájára Isten áldását kérjük.

Buzogány Sándor sinfalvi lelkész egészségi okok miatt 1993. január 1-től nyugalmába vonult. 1956. augusztus 22-én született Székelykeresztúron. Középiskolai tanulmányait 1975-ben Székelykeresztúron, teológiai tanulmányait 1977—1982 között Kolozsváron végezte a Protestáns Teológiai Intézetben. 1982—1984 között az iklandi, 1984—1986 között a vadadi és 1986—1992 között a sinfalvi egyházközségben szolgált.

Fórizs Géza pipe-szásznádasi lelkész 1993. március 1-től, 38 évi szolgálat után, nyugalmába vonult. 1931. november 21-én született Kénosban. Középiskolai tanulmányait 1951-ben Székelyudvarhelyen, teológiai tanulmányait 1951—1955 között a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte. 1955—1957 között az

iszlói és 1957-től nyugdíjba menetelig a pipe-szásznádasi egyházközségben szolgált. Lelkészi tevékenységének jelentős eredménye a szásznádasi társegyházközség megszervezése.

Nyugalomba vonult lelkész afiai életére Isten áldását kérjük.

Balázs Tamás szentháromság-kisadorjáni lelkész meghívás alapján 1993. március 1-től kinevezést nyert a magyarszováti egyházközségbe.

Bartha Alpár gyepesi lelkész meghívás alapján 1993. április 1-től a szentegyházi egyházközségbe nyert kinevezést.

● *Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* 1993. március 20-án Tordán ünnepélyt rendezett az 1568. évi országgyűlés határozatának 425. évfordulója alkalmából. Az ünnepség ökumenikus istentisztelettel kezdődött a tordai római katolikus templomban; egyházunk részéről az istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök mondott beszédet. Istentisztelet után az unitárius templomban szimpozionot tartottak, melynek keretében Benda Kálmán, Csetri Elek, Paul Philippi, Pozsgai Imre, dr. Szabó Árpád és Várkonyi Ágnes előadásai hangzottak el. Este a tordai színházban a kolozsvári Magyar Színház művészei tartottak előadást.

● *A Dávid Ferenc Egylet* az első évnegyedben három felolvasó ülést tartott. Január 24-én dr. Gaal György tartott előadást „Berde Áron az Unitárius Kollégium igazgatója, három tudományág erdélyi úttörője” címen. Márkos Albert és Rónai Ádám zeneszámokat, Vitályos Ildikó színművésznő pedig Áprily Lajos és Reményik Sándor verseket adott elő. Február 21-én dr. Rend Aranka főorvos *Emberek krízisben — Az öngyilkosság mint értelmetlen válasz* címen tartott előadást. Szabó Zsuzsa és Rónai Ádám brácsán és zongorán játszott; Török Katalin színművésznő Kosztolányi Dezső és Áprily Lajos verseket szavalt. Március 28-án dr. Virágh Enikő főorvosnő és Kovács István teológiai tanár tartottak előadást *A magzati élet védelme* címen. A felolvasó ülést Prádai Kinga és Filip Ignác zeneszámai és Vajda Zsuzsa színművésznő szavalata egészítette ki.

● *Március 15-én* ökumenikus istentisztelet volt a kolozsvári Farkas utcai református templomban. Az istentisztelet keretében beszédet mondtak: dr. Csiha Kálmán, dr. Kovács Lajos, Mózes Árpád püspökök és Czirják Árpád kanonok. A Brassai Sámuel és Báthory István líceumok diákjai alkalmi műsorral egészítették ki az ünnepélyt.

● *A Magyar Egyházak Elöljáróinak Állandó Értekezlete* 1993. március 5-én Gyulafehérváron gyűlést tartott, melyen közös egyházi kérdéseket tárgyaltak meg. Az értekezleten egyházunkat Jenei Dezső főgondnok és dr. Erdő János főjegyző képviselték.

● *Az 1992. decemberi magyarsárosi Zsinati Főtanács* tiszteletbeli énekvezéri címet adományozott Cseke Elek gyepesi énekvezérnek és tiszteletbeli gondnoki címet Nagy Dénes tordátfalvi gondnoknak.

● *Leon Hopper az amerikai unitárius — univerzalista lelkészek szövetségének* elnöke és Philip Hewett ny. kanadai unitárius lelkész 1993. március 19—30 között meglátogatta egyházunkat. Felkeresték a kolozsvári, székelykeresztúri, marosvásárhelyi, torockói, torockószentgyörgyi, székelyudvarhelyi, baróti és sepsiszentgyörgyi egyházközségeket. Március 21-én Leon Hopper a kolozsvári belvárosi és monostori egyházközség templomában prédikált; március 28-án Philip Hewett Brassóban, Leon Hopper torockószentgyörgyön tartott istentiszteletet.

● *Kovács István, sepsiszentkirályi lelkész*, 1993. január 15-én megkezdte tanulmányait az oxfordi Manchester Colleg-ben. Az angol nyelv elsajátítása mellett a gyakorlati teológiai szakcsoport körében folytat tanulmányokat.

● *Dr. Lancelot Austin Garrard*, a bostoni Emerson College Emeritus professzora, az oxfordi Manchester College volt rektora, 1993. január 7-én elhunyt. Az angol unitárius egyház híres újszövetségi teológusa, akinek munkái közül általános elismerést nyert: *Duty and the Will of God* és *Athens or Jerusalem* c. két könyve. Halála pótolhatatlan veszteséget jelent egyházának.

Halottaink

Dr. Ürmösi Károly, volt ügyvéd, a Nyugdíjpénztár ny. főkönyvelője, 86. éves korában 1993. február 13-án elhunyt. 1907-ben született Homoródjánosfalván lelkészi családból. Tanulmányait a kolozsvári unitárius főgimnáziumban végezte, majd ügyvédi diplomát szerzett. 1949-től 1975-ig szolgálta egyházunkat szorgalommal és odaadással. Február 18-án temették a Házsongárdi temetőbe; a lelkészi szolgálatot Szabó Zoltán egyházi titkár végezte, a sírnál András György előadótanácsos mondott búcsúbeszédet.

Székely Ferenc, ny. tanár, a kolozs-tordai egyházkör felügyelő gondnoka, 66 éves korában 1993. február 26-án meghalt. Március 4-én temették el a kolozsvári Házsongárdi temetőben. A lelkészi szolgálatot Szabó Dezső végezte.

Emlékük legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 1000 lej, melyet a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

William R. Murry: *A Faith for all Seasons. Liberal Religion and the Crises of Life.* (Vallás minden időszakra. A szabadelvű vallás és az élet válságai) Bethesda, Maryland. 1990. 148 l.

A lelkipozíció útmutatója ez a munka. Szerzője amerikai unitárius főiskolai tanár, majd lelkész; jelenleg a bethesda-i egyházközségben szolgál. Könyvében tanulmányai és lelkészi szolgálatában szerzett ismeretei alapján gyakorlati teológiai alapvetést és életfilozófiát nyújt a hívő ember számára.

„Egy vallás sem méltó nevére — állítja a szerző —, ha megfelelő előrelátást nem biztosít az egyén életének értelmére és céljára a személyes válságok idején.” „Az unitarizmust, mivel nem tudott ilyen látomást nyújtani híveinek, Amerikában gyakran a „szép idő” vallásának nevezték, mert csak napos időben tud híveinek szolgálni, de borús, zord időben nem képes segítséget nyújtani nekik. A szerző könyvében ezt a felfogást kívánja megcáfolni, és ugyanakkor feleletet adni az élet néhány végső kérdésére.

W.R. Murry munkájában közelebről az élet és a halál legfontosabb kérdéseit tárgyalja a következő öt részben: A szabadelvű, azaz unitárius vallás, természete és erőforrásai; Az élet értelmének és céljának válsága; A fájdalom és szenvedés válsága; A veszteség és bánat válsága; A halál válsága. A szerző elismeri, hogy ezekről a problémákról nehéz hitelesen, sémák, szövegek nélkül beszélni. Száz és ezernyi kérdésünk megválaszolatlanul marad, és ezután is sok minden értelmetlen lesz. Ilyen problémák többek között: miért szenvedünk, mi az élet értelme és célja napjainkban, a veszteségnek és halálnak mi az elfogadható magyarázata, a szabadelvű vallások milyen erőforrásokat tudnak nekünk ajánlani a válság idején.

A szerző felelete az élet végső kérdéseire egy amerikai unitárius lelkész személyes véleményét fejezi ki, a vallásos humanizmus és szabadelvű ateizmus szellemében. Ez a felelet nem kizárólagos, más is lehetséges.

A krízis fogalmában két jelentést talál: az egyik a veszély, a másik a lehetőség. Amikor életünkben válságot tapasztalunk, ez annak a vészjele, hogy veszélyben vagyunk, mert azok az alapok, melyekre életünk alapul, megrendültek vagy összeomlottak. Ugyanakkor a válságban a növekedés lehetősége is jelen van, mint fejlesztő, életformáló erő.

Foglalkozik a jövő vallásának kérdésével is. Idézi Albert Einstein ismert megállapítását: „A jövő vallása egy kozmikus vallás lesz. Ez túllép az Isten meghatározásokon, elkerüli a dogmákat és teológiát. Magában foglalja a testit és szellemet, melynek alapja egy mély vallásos érzés”.

A jövő vallásának igényével vizsgálja az unitarizmust és megállapítja, hogy ez nemcsak a „szép idő”, hanem a borús, zord idők vallása is. Olyan forrással rendelkezik, melyből erőt meríthet a válságok leküzdésére.

Az unitárius vallás erőforrásából meríthető mindenekelőtt a Teremtő és Szeretet ereje, az Isten élménye. A másik: az ember méltóságában és jóra való képességében való hit, mely arra utal, hogy az élet jó és érdemes élni. Az élet Isten ajándéka, melynek örvideni kell, fejleszteni és hasznosítani az emberiség javára. És végül ebből a forrásból merítjük a gondoskodó, szeretetközösség erejét, mely válságok idején befogad és segítséget nyújt.

A könyv egészen végig vonul az állító és életigenlő szemlélet. Nyelve és logikája meggyőző és következetes. Szükséges és hasznos munka mindazoknak, akik megnyugtató feleletet keresnek az élet nagy kérdéseire.

W.R. Murry könyve értékes munka, elmélyedő tanulmányozást érdemel. A gyakorlati teológiai irodalom értékes gyarapodását jelenti.

Csetri Elek: *Bethlen Gábor életútja*. Kriterion, Bukarest, 1992. 235.l.m + 23 kép

A történelem és a történelmi valóság tükrében is Bethlen Gábor Erdély legnagyobb fejedelme. 16 éves uralkodása az országnak nyugalmat és békét jelentett, bár közben háborúk folytak. Irodalmi fantáziával ezt az időt Móricz Zsigmond „Tündéerkertnek nevezi”. Erdélyi fejedelmeink közül a legtöbb írás Bethlen Gáborral foglalkozik.

Csetri Elek új könyvében azt gondolnánk, hogy csak a száraz tudományosságot találjuk benne, a valóságban olvasmányos írás. Első sorától az utolsóig érdekfeszítő az életút követése, amit az író előnkbe tesz. Öt fejezetben tárja eléünk ezt az életet. 1. Ősök és gyermekkor (1580—1593); 2. Változó fejedelmek szolgálatában (1593—1613); 3. Erdély fejedelme, a hatalom megszilárdítása (1613—1619); 4. Fejedelmi virágkor (1619—1626); 5. Békés építés — utolsó évek (1617—1629).

Minden életrajz egyben egy életregény. A kívül álló csak próbál belehelyezkedni az eseményekbe. Az egyéni, személyes bíráló, vélemény természetesen uralkodó és irányító állásfoglalásunkban. Csetri Elek érdeme, hogy túl a személyes rokonszenven megpróbálja eléünk tárni az embert, aki érez, hisz, s aki a jövőt teszi élete irányítójául.

Bethlen Gábor a protestáns ortodoxia, a reformátusság tántoríthatatlan híve. Ez cselekedeteiben, politikájában megnyilvánul. De ugyanakkor a realitás talaján áll, Erdély szellemét élő vezéregyéniség is. Megértjük egyházát pártoló tetteit, a református püspököt támogató intézkedéseit, de megértjük a más hitűek iránti magatartását is. Ilyen az anabaptisták országába fogadása, a zsidó kereskedők telepítése és működésük engedélyezése. Ilyen a „maior pars” elvének alkalmazása. Az, hogy közben visszaélések történtek és mai napig sebek hordozódnak a szívekben, már lényegtelen. Politikailag csak a kuruc kor fogalmazza meg énekében a „két pogány közt egy hazáért kiomló vér” tényét. Bethlen Gábor a török és Habsburg birodalom közt próbált és tudott életet biztosítani az erdélyi fejedelemségeknek, országunknak. Ez sikerült is neki. A mindenkori „hinta” politika eszménye marad. Lehet, hogy őt is elfogta az a szemlélet, mely Báthory Istvántól minden fejedelem célja volt, s melynek tragikus végét II. Rákóczi György próbálkozása tette a megsemmisülés elé, a lengyel királyi trón. Bethlen Gábor akkor sem szédült meg, amikor a magyar királyságot ajánlották fel, akkor sem, amikor a lengyel trónt.

Valláspolitikájának megítélésében, mely minket közelről érint, nagyvonalú volt. Miközben törvényeket hoznak az új religiók ellen, kancellárja Péchi Simon a szombatosságok feje, vezető diplomatái: katolikus vallásúak.

Végrendeletében végig tekinti uralkodása éveit, azt a politikát, amit folytatótt és megnyugvással jelenti ki: „tizenhat esztendőnek elfolyásában ellenségünk lovaiknak lábok hazánk földét nem nyomták.” Európai kitekintésű politikai ítéletében európai szerepet játszott. Ő a protestáns vezér egy percig sem szerette a törököt, a „pogányt”, de a valóság alapján állva intette utódait: „valamig egyéb nem lehet benne, a török nemzettel való egyezséget szenvedhető károkkal is megtartsák.”

Bethlen Gábor élete elevenedik meg Csetri Elek munkájában, melynek a 124 műre való hivatkozása adja meg a tudományosság jellegét.

A könyvet olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Szabó Dezső

Készült a kolozsvári GLORIA nyomdában

